

Универзитет "Кирил и Методиј"
Филозофски факултет
Скопје

ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ДЕЦА И НЕЈЗИНИТЕ
ВОСПИТНИ МОЖНОСТИ

Со примери од современата македонска
поезија за деца

Докторска теза

М-р Натка Мицковиќ

Ноември, 1985

У В О Д

Богатството на детскиот свет и литературата за деца

Кога се сеќаваме на детството, низ спомените што најживо се одржале, доаѓаат демнечните приказни што сме ги слушале или што ни ги читале, доаѓаат сеќавањата на чувствата што сме ги доживувале. Малку работи има што толку остро се врежуваат во детското сеќавање како што се сликите што произлегуваат од големините на приказните и песните за деца, од литературата за деца. Се случува, сега, да не можеме да појмиме зошто во нашата тогашна детска фантазија се јавувале токму такви слики провоцирани од текстовите што сме ги слушале или читале тогаш, во детството, а тие текстови сега, во нас, предизвикуваат сосема поинакви асоцијации, главно непосредни, поврзани повеќе со светот на реалното, на постојното и на веројатното. Тогашното доживување секогаш било по-длабоко во сферата на мечтата, во доменот на чудесното и фантастичното. Детскиот свет на кој се сеќаваме би ни бил далеку посиромашен, поблед, без димензиите на оваа специфич-

на длабочину, razglednost i odanost i na mudrost koja im je dobivavme sa znanostima na filozofiju, nauku, znanost i zna-
 čekata na literaturu koja im je prezentirana na dječijim godi-
 nima. A, evo, u stvari, i da na vrijeme na vrijeme detstvo, de-
 čata niz celokupni svet, sa čitavim otvorenim očima, je odličan i im
 je čitav literaturu za sebe. Povremeno to se dete, čer-
 ni prikazi i pesnički, koje što se prikazuje u fikcional-
 ili Pepelinki, dječeta to se čerka i oni, ponekad prikazi
 vo koji pulsuje nazivni svet, vo koji vreme se razvijaju svega i-
 niot svet sa svojim novim nivoima, sa pobornim, sa razmenom i
 sa nečinom otkrivanjem i razvijanjem. Ostajuće dete dete
 omi doživljavaju na toj izmenjen dječijem svet, na, razvijajuća
 kako da je toj celostojna svet najmlađomost razvijanje, kako
 da je toj svet celokupni svet, na, razvijanje i razvijanje, razvijanje,
 ponteresej.

Realizacija dječijeg sveta

Za da bude realizacija na toj razini, to je i raz-
 raznost i razvijanje, razvijanje, razvijanje i razvijanje, na
 razvijanje treba da se razvijanje, da se razvijanje i razvijanje
 vo toj razvijanju.

Ovo je tuda vo svetlosti na svetlo i razvijanje **grosso**
modo je imo toku tuda i razvijanje: da se razvijanje svetli-

на во сферата на таа сложена, разгранета и султиска релација каква што е релацијата дете-книга, дете - литературата за деца. Она што превосходно ќе не интересира во таа релација се можностите да се остварат позитивни воспитни резултати што ќе произлезат од тој однос меѓу детето и литературата за деца.

Историскиот аспект на развитокот на литературата за деца

Праќањата што се наметнуваат, а кои ќе се наложат за разгледување и за доаѓање до релевантни одговори, се, исто така, сложени и султиски. Во нивното разгледување и решавање најпрвин битно се налага и праќањето на еден увид во историскиот развиток на литературата за деца, односно на процесот како таа литература ја градеме и сопствената самосвест, а, од друга страна, како одделни книжевни ориентации во литературата за деца беа, во повеќе или помалку изразена мера, во одредена согласност токму со воспитните потреби на времето, што е на јасно изразен начин и случај кај нас, во македонската современа литература за деца.

Теоретски аспекти на литературата за деца

Во трудов ќе се осврнеме, со неопходната задлабоче-

ност и во одредени случаи (како што е случајот со однесувањето на литературата за деца (првобитно само на возрастта на децата), за нејзините пригоди, што може да интересира и околу што е создадена одредена виста точка на гледиште меѓу научниците на идејата за литература за деца, како што е општето поопшто, односно преку "редакцијата" на која и која е својата екстремна идеја меѓу "научниците" меѓу научниците на концептот за литература за деца. Имено, идејата да го спротивставиме на "деца" и "деца", и т.н. и т.н.

Личност и однесувањето на

Како неопходност се покажуваат и разгледувањата што ќе се однесуваат и на одредените личност на литературата за деца. Тоа е потребно за да се согледа значењето на концептот што не е интересно — на возрастта за деца во констативна состојба со другите категории. Имено, контрастна анализа ќе го открие всушност и разликите на возрастта за деца.

Потребно е да се знае дека не е само "деца" во општествените припадници на литература за деца

Деца (како што е "деца") не е само "деца", а тоа постои само "деца" (како што е "деца"), а не "деца" (како што е "деца") додека еден од "деца" (како што е "деца") — литературата за деца, или "деца" (како што е "деца") и т.н. и т.н.

толкувања, и така се воглавно соопштуваат и објаснуваат, толкувања, додека нешто тврдат и докажуваат. Игноранството се усложнува, на тоа исто место, уште повеќе се истот што и се не интересира Безмислеността на поезијата, а поезијата воспитни можности се далеку посудително прејфекти од што можностите на некои други жанрови – на реалистичните епикана, на бајката. Далеку помалку тоа првично е развладувано во теоријата, така што воспитните можности на поезијата за деца остануваат на маргините на тој интерес. Принципот за таа состојба се наоѓаат, дури се, во фактот што поезијата воспитно помалку бече во својството за што децата, туку и на гиносодолжителниот предмет на својата теорија. И во таа област примери на сознанијата димензија во интересот на деца се бараат на прозното творство, а не само на поезијата во сознанијата во вредност, што, воопшто, значи и за поезијата. Интересот активно се развива и тоа се на примерот, се ја толкува, се внесува во тоа свет и нови сознанија, но и на развојот, објаснува, начин на кој се постигнува. – се така објаснува превоодити. Со поезијата тоа бече може некомплициранио зборува се остварува како книжевен говор повеќе интимноста, може во неа јасно искажани димензи, што за воспитните ефекти, се јасно, би било пожелно и неопходно. И кај поезијата во деца помалку е набљудувана и анализирана тоа тоа можност за користење на една

конкретна функција, во случајов на воспитна функција.

Но, сепак треба да се отпочне да се работи со поезија со пичувствот со намера да остварат одредено влијание, во конкретна насока кај читателот. Тоа е случајот, на пример, со патриотската поезија, која има цел да го воздигне татковицкото чувство, со социјалната поезија – која се стреми да открие недостатоци во општеството, неправди, узурпации и сл.

Во таа смисла и определени типови поезија за деца се повеќе прифаќани како можност за одделно воспитно влијание. Тоа е особено присутно во поезијата за деца со определени морални пораки. Но, во тие случаи се поставува прашањето – доколку моралната порака е експлицитна, дали се работи за автентично поетско творештво или е тоа само стиловањето без поетски но со научни вредности? Или ќе се занемарува и со тоа неизбежно прашање што е тоа автентична, вистинска поезија за деца, според кои критериуми тоа може да се препознае како вредна, што треба да остварува тоа за да може да ја прифатиме како поезија која има определени вредности на естетски и на уметнички план. Ова прашање во извесен смисла ќе се пометнува и како клучно, затоа поезијата за деца, доколку не го препознаваме нејзиниот автентичен естетски вид, може, во воспитна смисла, повеќе да биде штетна одолго прифатлива и корисна.

Воспитното влијание на книгата тука е за деца
како процес

Во истражувањето што го преземеме една од думтествени-
ните прашања е прашањето за процесот на воспитното влијание
што песната за деца /како и сè од книгата тука е за деца/ може
да го има кај децата. Процесот е бртен, зашто песните своето
влијание од било кој вид, па и воспитното влијание, го оствару-
ва во една сукцесија, со тоа што некои слоеви дејствуваат
синхронно врз свеста и сознанието на рецепторот, некои во одре-
дена днахронија, низ времето со развитокот на таа свест. Така
тој процес се протега и низ времето: неговото остварување не
е стриктно ограничено со самиот миг на примањето на песната
(како е експлицитно, стриктно деловно со тој миг кој е *condi-
tio sine qua* илз: секој потчовен процес). Значи во одделни-
те песни ќе треба да се истражуваат илз: сè што илз: во кој пш-
мачот, во процесот на времето, преточено ќе се пронајдат и ќе
остваруваат во таа свест елементи днахронно со побртеност.

Креативност и толкувањето на песните за деца

Факт е дека сè што илз: во песната за деца можеме
да го преземеме како елемент што има воспитни можности не
се наоѓа, или не секогаш, на самата површина на песната. Тие
значања честопати се заткрити, помечани со други значења,

вкретени со други смисли што песната ги носи. Во основа можеме да заклучиме дека песната е едно латентна потенција за едно воспитно влијание што таа го носи како можност. Откривањето на тие елементи ќе биде предмет на нашето разгледување. Тука не се работи само за одреден методски пристап туку за една специфична креативност што и наставникот треба да ја поседува односно да ја развива во себе како сопствена моќ, како сопствен потенцијал што ќе овозможи песната да се открива со оние нејзини текови што се најблиски до нејзината основна интенција. Таа специфична креативност е најблиску до херменевтичкиот опит, односно таа е една посебна егзегетска вештина и умевање без која не може песната на вистински, богат и содржаен начин да им се открива на децата.

Посредувањето на песната кај децата

Се работи, значи, за посредувањето на поезијата што како свесно и организирано доброволно процес кај децата ќе може да оствари позитивни воспитни резултати. Колку што тоа посредување подлегне на одредена методска постапка, толку е зависно и од посебната креативна толкувањето. Во секој случај, откривањето на песната е основа за нејзиното посредување, односно основа и децата да ја откријат песната, нејзините смисли, нејзините значења.

Вредности
на поезија

Линијата е ...
не најдецти ...
само ако се работи ...
ности. Но, кога се работи за таква дело, ...
секако, естетиката суштина не се одредува ...
една димензија, туку како релативна интеракција меѓу одделните
елементи на творбата (звучното, значењата, композицијата,
системот на римување, изборот на лексичкиот материјал).
Трката, истински вредност несеа за ...
не може да се одреди ...
ствена вредност ...
ствителна вредност ...
воспитната вредност, туку ...
зак, на ...
ва, ...
набачени кои ...
структурна ситуација ...
сметат како ...
рат релевантна ...
која е ...

се воспоставува и да се одржати е.

Литературата за деца како дел од децата

Секое дете литературата за деца не е литература "на парче", Ниту пак, во неа се огледаат одредените стандарди на светската литература – Шекспир, Твен, Ериксон, најмногу Кониќ, Максимовиќ, Јанезки, Конески. Иако сепак, односно високо стојат делата за деца на овие автори, Но, исто така има автори кои и се посветиле исклучиво на литературата за деца како што се Ц. Родари, Бенкова, Г. Поповски. Значи тоа е литература во која имаме сериозни опуси и по обем и по квалитет. Во одредена мера, барем низ глобални согледувања, ќе се заклучи и на одредени дела од видни наши автори не како монографско согледување, туку поради потребата да се одредиме едно значење и значајност на литературата за деца иречи општи, магистрални, всушност, ти во тие опуси глеаме за воспоставување и последни воспитни можности на литературата за деца.

Националната литература за деца во воспитанието

Во трудов се опфатувале за согледување на воспитните можности на современата македонска поезија за деца. Тоа, од своја страна, имало да се определат некои параметри во кои таа поезија се наоѓа и се искажува, како во однос на еден историски развиток така и во актуелниот миг. Од своја страна,

дека последние времена года.

Нашим трудом не имам никакво разорно исполнени-
ваше доколку не е конкретни иницијативи и развојот преку-
лика. Веќе имаме некои резултати во врска со тоа, во поглед
на односот меѓу методиката постојат и сознанијата во кои не
се поддржани на својата основа и доколку влезе и
исполнување на својата задача. Трето, како во постојатите
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат
дека единствено во својата задача не можат да се исполнат

Првото и второто решение на проблемот

Третиот дел од решението е методички и методички
и не е решение на проблемот, доколку не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-
от и не е решение на проблемот и не е решение на пробле-

І Д Е Л

ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП И ЗАСНИВАЊЕ НА
ПРЕДМЕТОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Развој, процеси и состојби во литературата за деца

Денес литературата за деца е една планетарна појава.

Нема крај на светот, па дури и во најнеразвиените средини, во кој литературата за деца не е на овој или оној начин во рамките на една организирана грижа на колективот. Но, таа појава нема секаде еднаков степен на развој. Од извонредно развиената дејност околу литературата за деца /бројни и моќни издавачи, специјализирани библиотеки, научно фундирани педагошки институции, бројни списанија, плодни и добри автори од традицијата до сегашноста, развиена училишна мрежа итн/ во развиените земји во светот /Франција, САД, Велика Британија, СССР, Јапонија, како, главно и другите европски земји/, до состојба каде што само народното усно предание се уште е единствената духовна храна на децата /многу земји во развој и многу неразвиени земји, во Африка, на пример/. Но, тоа е општата слика на денешниот свет и состојбите околу литературата за деца само ја повторуваат. Па сепак, можеме да речеме дека денештаа планетарна појава се наоѓа во развој во сите краишта на светот. Состојбата во која таа појава се наоѓа денес оневозможува еден целосен преглед на процесите што ја карактери-

зираат затоа: 1. Тој развој е, како што истакнавме, мошне неравномерен така што денес во светот се среќаваат средини кои се наоѓаат во оние развојни фази што европската цивилизација ги има минувано во средниот век; 2. Постојат редица специфичности на одделните национални литератури за деца кои не се изразуваат само во нијанси, што делат мошне видливо и две соседни земји. Така Ж. Гатено, споредувајќи ја англиската и француската состојба со литературата за деца ќе запише: "Литературата за деца во Англија е многу различна од нашата; во извесна смисла тоа е еден друг свет."/64,25/ Или, да не одиме далеку и да посочиме една наша изјава: "Се чини, значи дека хрватската литература за деца, за разлика од, да речеме српската... може да се подели на четири раздобја."/31. 11/ Тоа се случува на подрачје на еден јазик, српско-хрватскиот.

3. Литературата за деца уште е недоволно проучувана и во рамките на националните култури, така што сè уште е невозможно да се направи една универзална синтеза. Впрочем, и во доменот на литературата воопшто случајот не е поинаков, иако националните култури имаат свои книжевни истории.

Но, не само за еден оптимистички поглед врз оваа, небарем светла слика, туку и за едно разборно гледање можат да се најдат и утешни објаснувања. Прво, добро е, прекрасно е, што во светот на литературата за деца постои толку разнообразност, постојат неброени специфики, нијанси и радикални разлики.

Замто: тие разлики постојат само во главите на возрасните а за децата, кои немаат чувство за национална припадност тоа е можност нивната литература да биде богата, разновидна, слоевита, тематски и мотивски хетерогена. Да им припаѓа сè она што се создава во светот рамноправно и на вистински начин. Второ, како што вели М. Данојлиќ: "Овој книжевен род толку е пожив колку што поупорно ги избегнува сите катерогизации."/39, 6/

1.1. Р а з в о ј

Историчарите на книжевноста еднаш можеби и ќе состават една универзална историја на книжевноста за деца. Но и тогаш ќе мора да се води сметка за нејзината сложена ситуација во сите културни средини. Со литературата за деца се занимаваат, од свои аспекти и со специфични приоди, повеќе научни дисциплини: педагогијата, психологијата, книжевната теорија итн., а тука се придружуваат и ликовната сфера, како еден значаен креативен домен, графичката уметност, издаваштво-то и библиотекарството. Сепак би изделе, во рамките на нашиот интерес, некои релевантни аспекти: 1. Педагошкото гледиште кон литературата за деца /со неопходни психолошки аспекти/низ времето и, 2. Чисто книжевниот статус на литературното творештво за деца. Од вкрстувањето на овие две поаѓа-лишта се кристализира и нашиот осовен интерес – воспитните

можности на литературата за деца. Значи, нашиот поглед повеќе ќе биде завртен кон развојот на специфичните состојби во воспитните можности искажани низ свеста за нив во одделни периоди. Тука ќе се потпреме на една важечка, општа периодизација, на литературата воопшто. Со неа, со одделните нејзини фази, се совпаѓаат и некои специфични движења и идеи во областа на педагогијата.

1.1.1. Античко доба

Стариот век немаме книжевност за деца во сегашно значење. Аристотел, како лудичен воопштувач на педагошките погледи на своето време во "Политика" вели дека децата треба да се занимаваат со оние приказни и игри што ќе им помогнат во вршењето на работите кои ги очекуваат кога ќе пораснат. Тој поглед кон детето, кој можеме да го искажеме како барања што пред него се поставуваат во насока на она што тоа треба да биде, а не она што е, не можеме да вроди со свест за потреба од каква и да е литература за деца. Рим исто така устојуваше на тоа гледиште на една крајно функционална педагогија. Кога Квинтилијан изделува од општата литература дела погодни за деца, "бајките на дасилките" или "басните на Езоп" тој повеќе мисли на тој функционалистички начин - детето да стане способно да ја прима литературата воопшто - одошто води сметка на детето да му се пружи уживање во литературата.

Па сепак, древниот антички свет остави и со басните на Езоп, и со делата на Хомер, лектира за идните мали читатели која во разни преработки беше прилагодувана на одделни детски возрасти. За нас е занимлив случајот со делото од старата индиска книжевност, Панчатантра. Блиско до Езоповото дело /форма на басна/ Панчатантра кај нас во Македонија се најде мошне рано, посредно преку арапскиот, па грчкиот превод од крајот на XI век. Под наслов Стефанит и Ихнилат тој текст мошне рано се наоѓа во старословенската писменост, во разни редакции - руска, српска, македонска. Тој, во разни верзии, се шири и низ Европа /Германија - 1480, Франција - 1556, Англија - 1570, Италија - 1552/. /в.:Р. Катичиќ, Стара индиска книжевност, Загреб, 1973, 299-305/. Од Стефанит и Ихнилат потоа разни мотиви влегуваа и во народната книжевност, во апокрифните теми и сите беа користени како еден педагошки модел за доброто однесување. Во Македонија тоа четиво беше во училишна употреба и во деветнаесеттиот век.

1.1.2. Средниот век

Во средниот век европскиот простор е под доминација на црковната духовност. Образованието е, главно насочено во црковните книги, воспитувањето е, исто така, главно мотивирано со религискиот концепт. Во Македонија тоа побитно се

изразува по паѓањето под турското ропство. Манастирите се единствени срединта на писменоста, а манастирските училишта се единствените просветни институции. Но и тие, главно опис- менуваат младинци за свои потреби, за свештеничката служба. Кога во Франција, во XVII век се јавуваат Перо, Лафонтен, Расин и Фенелон, во Македонија, како впрочем и во другите балкански земји под турско ропство, владее речиси стопостот- на неписменост. И во тоа време непроценлива улога во сите тие земји /Албанија, Грција, Бугарија, Србија/ има усното народно творештво. Таа традиција во Франција, на пример, беше веќе видоизменета во тоа време. Говорејќи за односот меѓу усното и пишуваното творештво Ф. Карадек вели: "Тоа се тие два тека што се обединија во XVII век во книгите за деца; пишуваната традиција на средновековните легенди и оралната традиција на "приказните од ламнината"./20, 38/ Во Македони- ја, на планот на литературата употреблива во воспитни цели имаше еден сличен процес но, пак во рамките на црковната ли- тература. Народното усно творештво се мешаше, двонасочно со апокрифната литература. Така што, во тој период може да се говори само за народното творештво како воспитен фактор од пошироко значење. За тоа ќе говориме во рамките на одредува- њето на спецификите на литературата за деца во Македонија затоа што тоа и претставува една нејзина посебност.

1.1.3. Просветителство

Векот на Просветителството во средиштето на своето внимание го стави детето; идејата за создавање еден поинаков поеманципиран човек, исполнет со достоинство, добродетели, создаван и формиран според потребите на тие особини. Треба-ме, значи, да се почне од детето. Тој век и ја создале лите-ратурата за деца како посебен вид творештво. Но, Просветител-ството е уште во рамките на црковната аскеза; литературата, па и литературата за деца не е сфера на слобода, естетско уживање, креација и сатисфакција во процесот на примањето. И таа е во рамките на општиот концепт само еден елемент, и таа треба да воспитува и да образува, да биде поучна и да упатува. Но, нешто сепак се промени: сето тоа се сакаше да се постигне преку дела пишувани специјално за децата. Да го спомнеме само делото на Ј.А. Коменски " *Orbis pictus* " (Свет во слики" - 1656), нешто како сликовница што се означува како почеток на литературата за деца. Во сите европски земји - Германија, Шведска, Франција, Англија, како што наведува Д. Ескарпи, во 17 и 18 век се издаваат поучни приказни во кои централно место има дидактичкиот елемент. /99, 1-15/

Како мошне годеен род за едно поучно искажување просветител-ството ја истакна алегоричната форма на басната. Во 17 век во Франција создава Лафонтен, во 18 век во Германија Лесинг,

во Русија - Крилов а кај нас М.А.Релјковиќ и Д. Обрадовиќ. Во Македонија просветителската дејност ја започнуваат двајца свештеници - К. Пејчиновиќ и Ј. Крчовски. Книгите што ги објавуваат на почетокот на 19 век се поучни, школски книги "ради ползи и поученија и спасенија рода христијанскогo". И кога веќе романтичарскиот бунт се шири низ Европа, во Македонија уште се води глувата битка за елементарната писменост.

1.1.4. Романтизмот

Романтичарското движење донесе и за детската литература конкретни придонеси, едно ново гледиште кон самата литература и едно ново искуство што се определи во развојот и на литературата за деца. Романтизмот оствари подвижувања во сферата на литературата за деца на неколку плана. Прво, опседнатоста со природата многу природно се вклопи во интересот на децата за мареноликоста на светот што ги опкружува, за неговите атрактивни појави. Ж.Ж. Русо враќањето кон природата го истакнува како еден чин на ослободување и во таа идеја за слободата го вградил и новиот концепт на воспитувањето. Така и детето станува еден потенцијален субјект на тие процеси. Второ, романтичарското движење ги откри бајките како феномен на едно огромно имагинативно творештво. Браќата Грим, Андерсен, Хофман а кај нас В.Ст.Караџиќ на децата им отвораат еден нов свет на фантазијата, неомеѓен простор на чудесни

случувања; децата стануваат сопственици на бајките. Им се открива бескрајниот свет на фантастичното. И денес познавачите на односот на децата кон бајките и на влијанието што бајките го имаат врз фантазијата на децата истакнуваат дека тој книжевен жанр децата како да го освоиле засекогаш. Во бајката, особено привлечна за децата од 7 до 10 годишна возраст, се наоѓа зародишот на идната фантастична и авантуристичка литература што децата ќе ја засакаат некоја година подоцна. Иако народната бајка не им е наменета на децата таа, по многу свои особини – кусата форма, јасното разликување на "добрите и лошите", победата на послабиот врз посилниот – овозможува, како што вели М. Соријано, тие да ја прифатат. /165, 153, 154/ И другите истражувачи на релацијата дете – бајка упатуваат на можностите што овој книжевен вид им ги отвара на децата – Ж. Хелд /73/, Б. Бетелхајм /10/, Ж. Жан/ 82/, П. Пежи /137/. Трето, романтичарскиот стил, како бунт и реакција против класичарскиот, афирмира еден послободен, поподвижен поетски израз. Поетската експресија повеќе не беше обврзана со големите морални принципи туку со самиот човек; таа стануваше исказ на неговата емотивна природа. Тој нов стил, ослободен од реторство и канонизираните поетики, беше, како една нова практика на поетскиот јазик, поблиску до детското разбирање. Јазикот на бајките, едноставен и функционален, произлезе од тој концепт. Четврто, романтизмот се заврте

кон минатото, кон историјата во нејзините херојски примери евоцирајќи настани од борбата за слобода, за правда, за високи идеали. Сето тоа, придружено со динамиката и авантуристичкиот проседе на историскиот роман, на младите им отвори една нова страница на литературата. Петто, романтизмот создаде една пасија во литературата да се говори за далечни и чудесни нешта, за непознати предели, за аркадиски простор. Спојот на далечното херојско време и на непознатиот волшебен простор е, во основа и таа двојна рамка на чудесното во бајките, а, од друга страна можност за емоционална слобода како сумтинска преокупација на романтичарското движење. Детето е гладно за егзотични претстави кои ги конфронтира со своето секојдневие, со она што го опкружува. Шесто, романтизмот во нашите земји доведе до корените јазични реформи, што е специфика и на македонската ситуација. Во сите јужнословенски јазици /словенечкиот, српско-хрватскиот, бугарскиот и македонскиот/ и во словачкиот јазик тие радикални реформи, поттикнати од романтичарското движење, го воведоа во литературата народниот јазик. Фолклорното искуство, народното усно творештво, стана основа на таа реформа. Тоа доведе до училиште на народен јазик со сите натамошни реперкусии.

Во периодот на романтизмот македонската ситуација е на посебен начин специфична. Народниот раскажувач и поет е

уште централна фигура на книжевниот живот. Оттаму и во поезијата на К. Миладинов, првиот македонски лирничар во времето на романтизмот јазикот на народната поезија, низ суптилна поетска трансформација ќе стане јазик на пишува- ниот поетски израз. Оттаму и случајот во епската поема на Г. Прличев "Сердарот" да се инкорпорира народната песна за Кузман Капидан. За да ја покажеме специфичноста на македон- ската ситуација во сферата на литературата за деца ќе го истакнеме Григор Прличев како нејзина парадигма. Прличев/ 1830 - 1893/ е учител по професија, поет по вокација, што не е редок случај и во новата македонска книжевност за деца/. види: I, 7.5 во трудов/ Но, наспроти својата романтичарска ориентација, наспроти својот слободарски, херојски идеал во поезијата за возрасни, во песните за деца Прличев е крајно дидактичко-моралистички ориентиран. Во својата збирка "Воспи- тание или двенадесет песни" тој не без причина уште во насло- вот ја истакнува својата намера низ песните да воспитува, зашто тоа, навистина и му е единствената цел. Во тие песни немирните и непослушни деца бидуваат осакатувани и убивани. Тој "своите фабули ги доведува до драстични поенти за да би- де јасен и убедлив" како што истакнавме на едно друго место. /116, 115/ Прличев е по своите педагошки интенции далеку во средниот век. Но и како да не е. Во својата "Автобиографија"

тој сведочи за своето сопствено школување во Охрид, кај учителот Апотоле. "Во училиштето, старо здание кај гробницата немаше ни столови ни клупи, само две долги и дебели греди. Кон пладне учителот заповедување: "Спијте!", не редеше еден до друг, ни ги опираве главите на гредите и ни туравме во десното уво по едно камче, за да не мрдаме. Горко на оној што би му паднало камчето!" Или за она што го снамло кога не донел домашно: "Учителот ме кутна на земи, ми ги клале нозете во фалаката /специјална справа во училиницата во која пред тепањето им се врзуваа нозете на учениците - з.н./ и ми удри, без една четириесет." Григор тоа сигурно точно го избројал за разлика од Апотолета кој не ја заокружил казната, веројатно збркан од своето недобро снаоѓање во броењето. Ете, тоа е таа парадигма.

Но, да завршime со еден коментар на сите овие околности што романтичарското движење ги создале во интерес на децата. Тие беа креирани без никаква мисла која ќе го има предвид и детето, тие беа иманентна потреба на романтичарскиот концепт. Да завршime солидарни со изказот на М. Чалениќ: "Романтизмот направи пресуден чекор во развојот на литературата за деца и тоа повеќе несвесно одолго свесно." /37, 15/

1.1.5. Реализмот

Како дел од литературата воопшто литературата за деца првото свое појавување го остварува во рамките на реализмот; тука се остварува доста близок концепциски приод кон самото осмислувачко средиште на литературата воопшто и на детската литература. Да се прикаже светот во неговата реална, вистинска состојба, да се наслика животот онаков каков што е – тоа се основните определувачки барања што литературата на реализмот – не како типолошки белег туку како книжевна ориентација и кодификуван правец – ги поставува пред себе. Тоа барање, иако не се движи синхронно и паралелно со главниот тек на литературата за возрасни, си го поставува и литературата за деца. Кон средината на минатиот век, со појавата и големата популарност на книгата на М. Бичер-Стоу "Колибата на чичко Том" и во литературата за деца влегува една конкретна, социјално ориентирана проблематизација на животот. Уште една евидентна корелација постои меѓу тековите во литературата за возрасни и детската литература во времето на реализмот: обете се предимно ориентирани на подолгите прозни форми. Тоа време и во двете е доба на "големите романи". Реалистичките писатели, како Твен, Толстој, Горки честопати им се обраќаат директно на децата во книжевни дела приспособени кон нивната возраст. Некои автори, како Дикенс, кои им се обраќаат на

возрасните се прифатени и од децата.

1.1.6. Дваесеттиот век

Честопати книжевноста на дваесеттиот век се искажува како "модерна книжевност", како "нова книжевност", како "современи струења". Типологијата е условна и се уште недефинирана од две причини: прво, во 20 век книжевните ориентации, правци, тенденции, струења, се "прерипуваат" едно со друго. Се формираат школи, се изнесуваат манифести и програми, се прават експерименти. Затоа овој век во однос на литературата за деца го гледаме, главно, низ две формации, спротиставени една на друга. Низ социјалната литература и надреалистичкото движење. Првата, како што истакнува С.Ж. Марковиќ, се ориентира кон дикенсовската тематика за децата страдалници, сиромашни, поттурнати во светот на социјалните неправди /113, 85/, второто движење е инспиратор на еден нов јазик и нов пристап кон светот на сонот, на бесмислата и на играта.

Но, треба да се истакне дека нашиот век изгради во книжевноста некои други значајни претпоставки, релевантни за литературата за деца. Тука пред сè мислиме на теориското осознавање за самата природа на книжевното творештво. Моделите што претходните епохи ги градеа на теориски план кон литературата, нашиот век ги превозмогна во корист на една

онтолошка концепција на книжевноста. Класичарскиот модел беше, главно искажан низ нормативните поетика, романтичарското поимање се искажуваше како слобода на чувствата и на доживувањата, реалистичкиот како битно ја истакнуваше релацијата литература/живот, новиот концепт како битна ја истакна самата литература. Од таа сфера премина и сфаќањето дека литературата за деца е пред сè книжевно творештво, а потоа сè друго, и дека и детето треба да се упатува кон литературата што му е наменета како кон литература. Оваа концепција градена во книжевната мисла требаше да премине и да се опредмети и во педагошката практика. Литературното дело за деца како предмет на естетското уживање пред сè /потоа како сознаен извор, како воспитен фактор итн/ во современата педагошка мисла добива сè повеќе приврзеници. Но, практиката има една природна инерција која во оваа област може и да се претпостави. Зашто, дури да се преориентира формацијата на воспитувачите треба да помине време, да се сменат генерации. Корелацијата што, ни се чини, ја покажавме меѓу основните, водечки идеи во рамките на одделни епохи и правци во книжевноста и ситуираноста на проблематиката на литературата за деца, во нивното блиско општење, во нивното преплетување и меѓусебно условување, и денес е актуелна./Кога велиме "меѓусебно условување" сериозно мислиме дека децата влијаат

врз својата средина со она што го примат и прифаќаат од најраните дни - но, кога ќе бидат возрасни./ Денес, кога е јасно дека детето е личност, односно дека детето е дете, а не „мал човек“ јасно е и дека литературата за таа личност треба да ги има специфичните ознаки на личноста.

2. Нови состојби

Она што го подразбираме под нови тенденции и состојби во литературата за деца претставува цел еден комплекс прашања што ќе ги разгледуваме од разни аспекти во првиот дел на овој труд. Тука само би сакале уште еднаш да го изложиме, со малу повеќе поткрепа, сознанието дека околу литературата за деца во одделни средини се создаваат специфични состојби и проблеми кои, речиси неминовно, се рефлектираат и на самата литература. Така, Н. Вентура го излага проблемот на литературата за деца во Каталонија кој до пред дваесетина години беше неоспорно ригорозен: "До месеците години беше постојано забранувано да се издаваат книги и списанија на каталонски, што создаде прекин на книжевната и јазичката традиција во Каталонија и тежкотија за многумина автори кои не смееја да се изразуваат на својот јазик. проблемот се поставува, исто така, и во училиштата: забрана на наставата по каталонски и на каталонски, реакционерна педагогија, идеолошка контрола, немање мечовити училишта... Сето тоа води во деграда-

ција на културното ниво и на читањето меѓу целата популација и како последица, меѓу другото, до отсуство на интерес на училиштето и на општеството воопшто за книгата како за ремавачки елемент во образованието на децата." /185, 14/ Оваа состојба ја изнесуваме не како куриозум, туку како судбина што и нам, во Македонија ни била а и сега добро ни е позната.

А. Мартине, пак, известува за една извонредно интересна состојба во Западна Германија: "Цепната книга, во извесна мера, на децата им ги доближува илустрираните книги во вид на сликовници или цепни изданија. Тоа е еден интересен феномен како и оној на цепни изданија за деца од 5-6 години" /106, 17/ Тоа укажува на фактот дека и книгата за деца, и сликовницата станува, во издавачката визура, производ при чие продуцирање мора да се води сметка и за купувачот, за пазарот. Еден елемент што недостасува во нашата литература за деца, а што е дефицитарен воопшто, во многу земји, изнесува Н. Утиѓи од искуството во Англија со некои книги кои таму доаѓаат од Америка. Таа говори дека тие книги во Англија се од многу страни критикувани зашто: "Општо земено нивните теми се однесуваат на маргинални работи или на доживевани искуства: невенчани мајки, дрогирање на млади, работа во рудници..." /184, 15/ Секако дека во свеста за литературата за деца тешко може да се примет такви, би рекле, незгодни теми, но

децата живеат и таков живот, таа стварност е околу нив и само сладникавата проекција може да ги измами и да ги одбие од литературата. Во Германија се среќаваме со една многу ретка, пожелна состојба, кон која се стремат сите културни средини: "Педагозите, библиотекарите, книжарите, новинарите, издавачите се обидуваат да работат заедно во интерес на книгата за деца, и тоа не само поради поединечните специфични интереси и мотивации, туку со одредена цел, во интерес на читањето." /11, 31/ Т. Валет излага еден проблем акутно поставен во американската литература за деца: "влијанието и уделот на црвената и црната раса во таа литература." /7, 166/ Црвената раса долго беше пласирана во "вестерн" стил, како што вели таа, црната, пак, според своите доминантни професии од јужњачкото време - како ладилки, градинари и, воопшто, како луѓе од втор ред, честопати нарекувани со pejоративни имиња, "Нигер", "Дерки" итн. Забележано е во библиотеките дека малите црнци тие места ги икртаат или ги кинат страниците, а некои книги тие протестно и ги палеа. "Тие протести, најпосле, доведоа до една нова тенденција во литературата за младина, етничките групи да се прикажуваат на еден повеќеродостоеен начин." /7, 167/ Д. Ескарпи, еден од најагилните и најкомпетентни проследувачи на состојбите во литературното творештво за деца во светот укажува на еден тежок проблем:

"Во Африка и во многу неврзани земји, заради економската неразвиеност, ограничени се можностите за инвестиции во оваа област, а тука е исто така и проблемот на неписменоста. Но, насекаде е сфатено, и покрај различните идеолошки мотиви, дека детето е повластен учесник на една културна политика, зашто тоа е граѓанин и читател на утрешнината."/57, 146-147/

Ова разнообразие на прашања и проблеми, на состојби и текови, го изнесовме за да сугерираме една слика на агилност, раздвиженост, претприемчивост и интелектуелен ангажман што денес ја окружуваат проблематиката на литературата за деца во целиот свет. Истото едно неподелено мислење дека таа литература доживува еден брзан растек од Втората светска војна наваму. Д. Ескарпи сведочи дека продукцијата на книги за деца во светот од 1949 до 1979 година се зголеми за 400%. Тоа е патот на книгата за деца од оснивањето на првата специјализирана издавачка куќа за деца во 1744 година на Ц. Нејбери во Англија до денес.

3. Некои обележја на современата литература за деца во Југославија

Во Југославија се пишуваат и се објавуваат книги за деца /како и книги воопшто/ на 12 јазика: на српскохрватски, македонски, словенечки, унгарски, албански, романски, турски, словачки, украински, русински, ромски, италијански. На многу

од овие јазици излегуваат списанија за деца од разни возрасти, се прикажуваат детски телевизиски програми, радио-емисии а и се одржува настава во училиштата. Тоа е едно вистинско богатство. Ако се има предвид дека книгите во голем број се преведуваат од еден јазик на друг ќе се добие една претстава за богатството на состојбата во издавачката дејност за деца лесно.

Водечкото југословенско списание за деца "Детињство" од Нови Сад пред десетина години /1975/ организира разговор на тркалезна маса на тема "Поглед во сегашниот миг на литературата за деца". Таму беше истакнат евидентниот развој во областа на тоа творештво. "Последниве неколку години доживуваме брз пројект на творештвото за деца. Тој напредок, тоа омасовување, таа направита буица од зборови во сè побројните публикации за деца е еден од најинтересните, најкарактеристичните но и најдубиозните феномени на современиот миг на нашата книжевност. Ниту едно друго подрачје на творештвото /па ни за деца/ во толку кус период, за десетина и помалу години, не доби толку голем број нови имиња, нови остварувања и нови стремежи, како литературното творештво наменето на детската публика. Премногу има квазилитература, што, кога се во прашање децата може да има негативно влијание на нивните естет-

ски и други усмерувања." /145, 86/ Таа негативна страна на развојот В. Милариќ, неколку години по одржувањето на тој разговор во Нови Сад ја фиксира многу прецизно: "Поезијата за деца е загрошена од повеќе страни. Го обесмислуваат така-наречените школски поети кои ги користат поетските средства за полесно папагалски да ги подучуваат децата. Бидејќи тука се работи за слаба поезија, треба едноставно да се премолчи. Но, таа поезија ја карактеризира исклучително натрапничтво и успешно прилагодување на барањата на мигот. Поетското творештво го доведуваат во незавидна положба и оние кои /божем/ сакаат да го ослободат од педагошкиот прагматизам и да го засноваат како свет за себе. Притоа тие го гледаат светот на детството во еден запрен простор, гледаат деца што немаат желба да пораснат, детство без перспективи, гледаат како единствениот вистински живот е детството и како нарушувањето на тој рај е обесмислување на вистинските вредности." /122, 70/

Како коментар на овој став и согледување би го дале мислењето на Т. Кетиг: "... просторот на играта заради играта и просторот на експериментирање со зборови надвор од нивната утврдена смисла и функција не се напуштени, Напротив. Во нив се збиднува и оној чекор на новата поезија напред во непознато и нејзиниот втор, еднакво значаен чекор, во реалноста." /91, 113/

Потврда за овој став на Кетиг наоѓаме и во ова мислење:

"Врската со книжевните појави кои ја обележаа претходната епоха воочлива е и во поетските книги на поетите свртени кон новата современост и кои на неа мошне чувствително реагираат. Превозмогнувајќи ја играта, нонсенсот и хуморот, како битни обележја на детството, тие детството го согледуваат во контекстите на животот и на светот. Нивната песна донесува поконкретни социјално-психолошки рамки на урбаното детство, трага по неговиот комплетен идентитет и ги проширува хуманистичките пораки." /143, 96/ Всушност, концептот за песната како игра на зборови и како игра воопшто и концептот на песната како хуманистичка порака во творештвото на највредните југословенски поети - Д. Радовиќ, С. Јаневски, М. Антиќ, Љ. Ршумовиќ, З. Балог е интегриран во еден поетски чин, изведен е од едно поетско стојалиште. Прашањето на вредноста на југословенската поезија за деца се заматува, од една страна со хиперпродукцијата, за која стана збор, но и со една издавачка и уредувачка политика. "Списанијата ни се полни со текстови кои визуелно личат на песни, но не се тоа. Песните за училишна употреба - што се тоа? Банални поуки или некои актуелни содржини соопштени во /привидна/ форма на песна... Еден дел на поезијата за деца која на големо се негува во списанијата и весниците, и во не мал број книги, се создава така што се ставаат меѓу рими различни информации. Се работи за

обични известувања за тоа како се однесуваат татковците, како живеат работниците, како се најавува есента, какви се особините на поедините животни и слично. Тоа се оние прости искуства што им се пренесуваат на децата во училиштата во рамките на одделните предмети, или кои родителите им ги соопштуваат на децата за да го запознаат животот. Тие би можеле да се кажат поприкладно: во вид на обавестувања. Но, еден број на поети што пишуваат за деца наоѓаат дека на децата им се поинтересни, поблиски и поубави обавестувањата кои се даваат во вид на песна. Се разбира таквата едукативна намера нема никакви врски со поезијата." /122, 70-71/

Она што посебно ја депримира состојбата е фактот што за составувањето на читанките за основното училиште, во Македонија на пример, очигледно се нарачуваат стихувани творби кои треба да исполнат одредени педагошки цели низ конкретно "опреани" наставни содржини. Впрочем, и во Македонија состојбата со и околу литературата за деца предизвикува незадоволства што се веќе изречени за литературата за деца на целиот југословенски простор. "Не е толку загрижувачко што се појавуваат слаби книги за деца, за нив не би ниту зборувале ако тие во македонската литература за деца не почнале да диктираат критериум и вкус." /145, 79/

Интересно е што сите овие оценки на негативните состојби во литературата за деца во Југославија се искажани, во поглед на актуелните движења, од страна на критиката на литературата за деца. Таа го изнесува и го аргументира своето незадоволство со состојбите во творештвото. Но од друга страна се изнесуваат незадоволства со состојбите во критиката за литературата за деца.

4. Критиката на литературата за деца

Незадоволството со критиката на литературата за деца, се чини е општо. Незадоволни се писателите, педагозите, учебникарите па и самите критичари. Едно од прифатливите објаснувања кое донекаде ја оправдува таа критика изнесува Н. Вуковиќ: "Секој што би се обидел да направи историја на критиката на книжевните дела за деца и младина би бил соочен со фактот дека речиси до најново време таа критика се јавувала дисконтинуирано и во сомнителни форми... Вистинската критика морале да чека со векови. Негативниот став кон литературата за деца и младина ја погодувале и критиката за неа." /188, 19/ Критиката на литературата за деца е релативно нова појава. Пред тоа, како кај нас Л. Костиќ и Б. Поповиќ ја искажуваа патем - во случајот на Змај - без аргументација, без проникнување на делото. Од друга страна, таа не само што не можеше да се појави поради одречувањето на нејзиниот предмет,

таа всушност - немаме кому да му се обрати. Во еден долг временски период книгите за деца што беа во употреба во училиштата или им се препорачуваа на децата за читање требеше да извршат само една педагошка функција. Не стануваше збор за нивните естетски вредности. Критиката на книжевноста за деца е нова појава затоа што книжевноста за деца од неодамна се сфаќа како естетски феномен. Кога, по Втората светска војна, литературата за деца доживеа брз, сестран развој како што обично велеме, се случи, всушност, следното: се прошири бројот на луѓето кои имаа потреба од вреднувањето на книжевноста за деца зашто се проширија многу дејности, со броен кадар, ангажирани околу неа. Потреба од критички суд за книгите за деца почнаа да чувствуваат издавачите, библиотекарите, уредниците на списанијата за деца, илустраторите, учебникарите. А да не говориме за наставниците, кои, при промената на гледиштето за литературата за деца кое од педагошко средство ја промовира во естетски феномен секако, барем сакаа да видат во што е тоа естетското. Така книжевната критика на литературата за деца доби своја публика. Тоа е нова состојба и нејзините сè уште недефинирани ознаки го создаваат и незадоволството од критиката на литературата за деца. Која е, значи основната улога на критиката на литературата за деца што произлегува од оваа нејзина позиција? Да ја посредува

книгата за деца кај посредувачите на книгата за деца, кај децата. Можеби е ова малу сплеткано, но во секој случај е точно. Се разбира, таа им се обраќа и на авторите на литературата за деца.

Првото прашање што се поставува во врска со критиката на книжевноста за деца е: каква таа треба да биде? Д. Цвитан, во согласност со својата дистинкција што ја прави меѓу книжевноста за деца и литературата за возрасни^{сти}: "Критиката на литературата за деца се разликува од критиката на литературата за возрасни помалку во методот, одошто во принципот, зашто токму принципите на оваа критика, тоест основните ставови во однос на положбата на детето во литературата кон она што таа му значи на детето, кон литературната онтологија и методологија, се различни од ставовите на критиката на литературата за возрасни, па според тоа, тие различни ставови кон надворешноста ги создаваат и различните ставови на таа критика кон самата себе внатре и кон својата улога во приоѓањето кон таа литература." /34, 19/ Оттука произлегуваат и специфичните аспекти на таа критика. Р. Таутовик природата на критиката на литературата за деца ја проследува низ критериумите и мерилата што таа треба да ги применува во своето вреднување: "Може да стане збор за тоа дека критериумите донекаде треба да ги специфицираме, да ги приспособиме кон определени спе-

цифични особини на литературата за деца, но би се осмелил да кажам дека би било навистина погубно и за литературата за деца и за децата ако критиката тоа свое мерило видно би го спуштила или би го ограничувала." /94, 15/ Специфичноста на критичкиот приод во разгледувањето на делата на детската литература Ј. Скок го дефинира во однос на критичарот:

"Од критичарот што се занимава со тие дела со право бараме внатрешна кореспонденција со делото, бараме н.з. детска душа со која единствено ќе може да се приближи кон детскотовидување и доживување." /110, 23/ Кон тие мислења се придружува и исказот на Д. Облак, еден од истакнатите југословенски писатели за деца кој истакнува дека критичката мисла се одделува од литературата за деца зашто неможе да проникне во специфичностите што таа ги поседува. /123, 6/ В. Марјановиќ воспоставува и една типологија на критиката на литературата за деца: "Критика на модерната диспозиција, школска или академска критика и критика "од ден во ден" /108, 15/, определувајќи ги нејзините задачи и функции: "Критиката нема цел со интерпретацијата да го комплицира механизмот на делото: таа е повикана да го протолкува, да го разјасни неговиот алегориски и симболички однос кон стварноста и, така осветлен, да го препорача пред читателот." /108, 16/ Ни се чини дека нема потреба од оградата за комплицирањето на механизмот на делото,

зашто толкувањето, ако сака да го согледа делото до крајните можни граници мора да ја види и неговата комплицираност, зашто еднодимензионално дело може да постои само во крајно дидактизираната литература за деца, што не е уметност.

Незадоволството од литературната критика за книгите за деца во Македонија е, се чини, најизразито. М. Друговац, кој единствен од литературните критичари се занимава доследно со тој вид критика вели: "Критиката на литературата за деца ја карактеризира фрагментарноста. Фрагментот се задоволува со импресијата. Кога критиката ќе откаже тогаш на плевелот на медиокритетството му нема крај. Рамнодушна за збиднувањата околу себе таа е во најдобар случај конформистичка." /52, 34-35/ Говорејќи за таканаречената школска, односно педагошки ориентирана критика тој вели дека е таа: "Проманување во долгата низа обиди да се еквилибрира меѓу дидактиката со тенденција и критичката анализа без порив и смисла за верификација на вредностите!" /51, 68/ Состојбата е, за жал, таква и во овој труд се соочувавме со неа, обидувајќи се да ја превозмогнеме. Да го завршине ова излагање за состојбите на македонската критика на литературата за деца солидарни со искуството на М. Друговац: "Без соодветни критички синтеси за еден толку важен период од континуираниот развоток на македонската литература за деца, секој нејзин проследувач е

ставен пред многу непремостливи тешкотии, потпрен единствено врз свое искуство и свое становиште." /53, 13/

5. Науката за литературата за деца

Рековме дека критиката за деца е една нова појава.

Што да се рече за науката за литературата за деца? Ни се чини најдобро да ја погледаме таа свест во форма што самата таа ја има за својата позиција. Марк Соријано, основоположникот на научниот пристап кон литературата за деца, во своето фундаментално дело од таа област "Водич низ литературата за младина" пишува: "Да се посвети една голема книга, згора на тоа интердисциплинарна студија за литературата за младина, и во мигот кога ги пишувам овие редови, сè уште е еден парадоксален потфат." /165, 16/ Треба да подвлечеме дека таа книга излезе едвај пред десетина години. На едно друго место Соријано во глобал ја дефинира природата на таа наука и нејзиниот предмет "... станува збор за критиката, за истражувањата за литературата за деца, еден род што сè уште доцни, зашто литературата за младина има интердисциплинарен статус, тоест не обврзува во неа да учествуваат литературата, психологијата на детето, педагогијата, етнологијата, итн, зашто сликата што ја имаме за детето и нејзините реални услови се менуваат од земја до земја." /168, 8/ Ситуацијата кај нас ја искажува М. Црнковик: "Проучувањето на литературата за деца

се развива во три насоки: литературно-историската, критичката и литературно-педагошката. Ние сме сиромашни и во првото и во второто и во третото." /28, 17-18/ Во Македонија таа состојба на сличен начин е согледана: "Нема никаква теориска, критичка и книжевно-историска меѓа од која, како пред сè од едно респективно егзегетско искуство можат да се прават некои сопствени синтези за македонската литература за деца." /53, 13/

Сакаме да укажеме на некои претпоставки што можат да придонесат кон конституирањето на науката за литературата за деца. Книжевната наука /книжевната теорија, литературната критика и литературната историја/ имаат остварено еден напредок што дава можности за интерференција на тие резултати во науката за литературата за деца. Особено би ги истакнале методите на лингвистичкиот пристап, на структуралистичката теорија и на феноменологијата. Од друга страна сознанијата во сферата на психолошко-педагошките истражувања имаат доволно претпоставки и за приобаве кон литературата за деца од едно поцврсто становиште. Би ги посочиле само резултатите на Женевската, московската школа и на Брунер и соработниците, како и други откривања на психологијата и педагогијата. Што се однесува до предметот на ова наука, сметаме дека едно од нејзините насочувања би требало да биде рецепцијата на лите-

ратурата за деца од страна на децата. Со сите импликации што оттаму произлегуваат. Едната од нив е и согледувањето на воспитните можности на литературата за деца.

Би укажале и на сегашното сознание за перспективите на таа наука, користејќи го согледувањето на Ж. Деспинет: "Литературата за деца и младина зазема прогресивно место во воспитните средини, станува малку по малку објект и субјект на систематски научни истражувања во педагогијата, психологијата, социологијата и во литературата." /44, 52/

Во таа смисла би укажале на бројните организирани и сериозно фундирани форми и институции кои се бават со разни домени на проучувањето на литературата за деца. Да ја спомнеме само дејноста на Интернационалната библиотека за деца и младина формирана 1948 година во Минхен. Таа стана најзначаен центар во светот за специјалисти од областа на литературата за деца. Со најбогат фонд на книги од литературата за деца, со студии, со истражувачки оддел во кој престојуваат стипендисти кои подготвуваат дисертации од овој домен, со одржување на колоквиуми, семинари и изложби од меѓународен карактер - оваа институција редовно контактира и соработува со специјалисти од разни земји од светот. Да го спомнеме потоа Шведскиот институт за книги за деца во Штокхолм, Педагошкиот институт на Универзитетот во Падова, односно неговиот оддел

на литература за деца, кој што се пројавува со значаен истражувачки ангажман, Центарот за истражување на литературата за деца "Радоста низ книгите", во Париз, Куќата на детската книга во Москва, Интернационалниот институт за детска литература во Виена, Секцијата на литература за деца при Педагошкиот факултет во Прага, ангажманот на Педагошкиот институт на СССР во областа на литературата за деца, Биеналето во Братислава со својот интернационален карактер во ангажманот во илустрирањето на книгите за деца, работата на новоформираната истражувачка институција во областа на литературата за деца во Осака, да го истакнеме и меѓународното значење што го има придонесот на Јапонија во илустрирањето на книгите за деца кое е парадигматично. Се одржуваат меѓународни собири, симпозиуми и конгреси посветени на литературата за деца. Треба да се истакне и еден нов тренд на фондирање на специјалистичка настава по предметот литература за деца на бројни високошколски установи во целиот свет. Ке спомнеме дека таков проект постои и на Филолошкиот факултет во Скопје.

Мораме да истакнеме дека науката за литературата за деца можеме да ја согледаме само како интердисциплинарна и интернационална. Литературата за деца, било од која земја да доаѓа, пристапна е за сите деца на светот наспроти сопствените етнологички карактеристики. Во тоа име и науката за

таа литература мора да се развива со меѓународни напори,
во рамки на една широка соработка, разбирање и дополну-
вање.

2. Современи аспекти на литературата за деца

Покрај постојните поимања и дефиниции на литературата за деца, поточно наспротив нив, или уште поточно – во врска со нив, непрестајно се наметнува и потребата од редефинирање на тој поим. Некои разгледувања и дефинирања произлегуваат од сфаќањето на литературата за деца како на некоја проследна дисциплина, која е, без остаток, во служба на воспитувањето и образованието. Некои пак, понови согледувања, тргнуваат од сфаќањето дека литературата за деца е една сосема ослободена творечка дејност, еднаква според природата на својата креативност со сите други видови творештво. Такво мислење излага и Ј. Погачник: "Разликата меѓу детската и – така да ја наречеме – уметничката литература навистина не постои во априорното естетско сфаќање. Во начело и едната и другата одговараат на исти потреби,..." /144, 14/ Ж. Гомрон укажува на една конкретна опасност што се заканува ако литературата за деца се одделува од литературата воопшто: "Ми се чини опасно ако поетите се специјализираат за поезијата за деца, на ист начин како што ми се чини сомнително да се развива една специјализирана критика на поезијата за деца. Со тоа се ризикува да се изгубат од вид генералните проблеми и генералните барања на поетскиот чин." /65, 27/

Тоа е крајната поларизација на ставовите. М. Соријано, меѓутоа, наоѓа извонредно точна формулација која таа спротивност ја ремава радикално. Тој вели: "... нема две литератури, една наменета на детето, друга наменета на возрасниот, туку постојат само два изрази на една иста култура, прилагодени на последователните способности на суштеството "во формирање". Без сомнение детето не е "возрасна личност во минијатура", и има сопствена способност, но затоа не е помалку вистинито дека секое дете /барем треба во тоа да веруваме заради него/ порано или подоцна станува човек. Затоа проблемот на културата на детето не може да се оддели од проблемот на културата воопшто." /166, 37/

3. Сфаќањето дека литературата за деца не може да постои како уметност

Има, меѓутоа, едно екстремно поларизирање кое треба да го изложиме не само поради неговата ексклузивност туку поради полемичките одговори што неминовно ги предизвикува. Тоа гледање го изложи, покрај другите и Кроче во еден најразвиен вид. "Уметноста за деца никогам нема да биде вистинска уметност /зашто/ доволно е и самото повикување на детската публика, како утврдена причина што постојано треба да да се има предвид, па да се наруши работата на уметникот и во неа да се внесе нешто излично и несовршено, што веќе не

и одговара на слободата и на внатрешната нужност на визијата." /39, 11/ И двајца големи југословенски писатели, Јаза Костиќ и Богдан Поповиќ, зборувајќи за Змај, првиот најголем писател за деца на српскохрватски, голем и актуелен и денес, - изнесуваат не само за него туку и за литературата за деца негативно мислење и тоа во поглед на самото нејзино постоење. Костиќ вели: "Се е тоа мадро и умно само - тука поезија нема ниту за лек", а Богдановиќ: "Сметам дека е совршено несериозно песните за деца да се сметаат за книжевност." /37, 32/ Кроче тргнува од претпоставката врз која се заснова неговиот естетички концепт: естетски релевантно уметничко дело возможно е да се создаде само во услови на целосна слобода. Штом постои некаков вид порачка или ограничување, уметничко дело не може да се создаде. Во литературата за деца има два вида лимити кои што оневозможуваат литературата за деца да ја вброиме во уметноста воопшто, односно самото вбројување на литературата за деца во творештво е *contradictio in adjecto*, затоа што, ако литературата за деца е лимитирана со возраста на читателот, а тоа секако е, тогаш, поради ригорозноста на лимитот, таа не може да биде сметана за уметничко творештво. Вториот лимит во истиот редослед на размислувањето е намената на литературата за деца за чисто воспитни цели, што е, според

Кроче еден од бележите кои што неопходно ја дефинира литературата за деца. Значи, според ова согледување, литературата за деца е невозможна како литература. За оваа проблематика, разновидно формулирана кај одделни автори: дали постои литературата за деца? Дали литературата за деца е посебен вид творештво? Што е и што не е литература за деца? итн. Постојат многубројни расправи, студии, книги. Расправата за овие прашања е стара колку што е стара и појавата на литературата за деца, а таа и денес не престанува, не губи од својата актуелност и интензитет. Наме гледите е дека литературата за деца е автентично литературно творештво кое, и покрај своите специфичности, му припаѓа на светот на уметничката литература воопшто. Сметаме дека кон аргументацијата во одбрана на таа теза и ние ќе дадеме определен придонес поаѓајќи од некои аналогии од нашата уметничка и книжевна традиција со некои доближувања до определени уметнички текови во светски рамки.

4. Прашањето на насочената уметност

Токму во одговорите што ги провоцира оној крајно исклучив став за неможноста литературата за деца да се смета за уметност можат да се најдат основните поставки, излезните точки што ќе не доведат до можноста за едно постапно изведу-

вана дефиниција на поимот литература за деца.

а/ Тука се оперира со ставот дека литературата за деца е невозможна како литература поради тоа што им е упатена на децата. Штом таа е ограничена со возраста на читателите, со нивната способност и моќ да восприемаат определени содржини, тогаш слободата на творештвото на авторот е укината, а самиот факт на слободата на творештвото, на целосната неограниченост на авторот, е услов за создавање на книжевно-уметничко и воопшто уметничко дело.

Да ја видиме вредноста на таа аргументација врз некои други видови на творештво. Целото наше средновековно ѕидно сликарство е стриктно лимитирано во самата своја основа, во самиот почеток. Канонските црковни норми точно пропишуваат каде што ќе се наоѓа, која сцена како се слика, распоредот на фигурите а сето тоа во согласност со библиските мотиви и со потребата на црквата и на ктиророт сликарството да биде средство кое ќе ја закрепнува религиозноста. Тој статус на нашето средновековно сликарство /и на црковната уметност воопшто/ не ја намалува воопшто неговата уметничка вредност. Таа се остварува во феноменот на нивото на творечката реализација, односно уметничкото, како супстрат на творечкиот чин, живее во степенот на оствареноста на личниот белег на умет-

никот, на неговата вештина, знаење и дарба. Или, да го погледнеме случајот со модерната поезија, особено со поезијата меѓу двете војни, која што се наоѓа во сферата на надреалистичкото искуство. Таа поезија е, во основа, некомуникативна и нејзиното прифаќање се случува само во определен тесен круг интелектуалци, значи на нејзиното прифаќање се поставува определен лимит, а неа не може секој да ја прима. Таа и е така создавана што да не комуницира со неизградениот вкус, со примитивните, односно некултивирани разбирања за поезијата. Таа, значи, и е упатена на една лимитирана група читатели. Фактот што лимитот е различен - во случајот на поезијата за деца станува збор за симнување на нивото на поетското творештво за да можат децата да го разбираат, во вториот случај, во примерот на надреализмот, се работи за подигање на нивото за да можат таа поезија да ја акцептираат само упатените - не говори за некаква суштинска, квалитативна разлика. Напротив, надреалистичкото искуство и поезијата за деца се мочне блиски. Така и Б. Ковачевиќ потенцира: "1. Надреализмот му се враќаше на детето и на детството зашто во нив наоѓаме неисцрпен извор на чиста поезија. 2. Надреализмот ја вовеле во книжевноста авантурата и спонтаната игра давајќи им предимство над сите видови насочување. 3. Играта стана најширок простор на слободата, можност за авантура на духот и креативен чин на детството, нејзините ирационални и емотивни координати одгова-

раат на природата на детето и со неа се совпаѓаат." /92, 93/ Слободата што ја има надреалистичкиот поет – особено при процесот на создавањето на таканаречената автоматска поезија – од своја страна, го лимитира суштествениот аспект на постоењето на книжевноста и на уметноста воопшто: го ограничува нејзиното примање. Но, може ли да се тврди дека наметното средновековно сликарство, нашиот живопис и иконопис, не се уметност? Може ли тоа да се рече за надреалистичката поезија чија што аура и денес живее како определено книжевно искуство. Уште би укажале на некои дела во таканаречената уметност на соцреализмот. Надвор од секакво сомнение е дека и таа е создавана според определени општествено-политички потреби, односно дека и таа е резултат на една стриктна порачка. Самиот тој факт, според критериумот што го воспоставува Кроче, неа ја дискредитира, ја отфрла како неуметничка и како вонестетска. Меѓутоа некои врвни дела на новата советска книжевност, какви што се Разорана ледина на Шолохов, или Сок на Леонов, произлегуваат од општествено-политичките и идеолошките потреби на мигот. Но, неоспорно е дека се тоа дела со врвни вредности. Мерката на таа вредност ја определува дарбата на нивните автори.

6/ Ограниченоста на тематскиот зафат, ограниченоста на авторот во репертоарот на зборовите при создавање дела за деца од определена возраст, исто така, може, во овој критички приод да се смета за дискредитивен фактор. Но, како ќе ја прифатиме целата книжевност на класицизмот во која основното човеково емотивно битие е потиснато? Како можеме да сметаме дека една голема уметност слободно се создавала кога била исклучена од сферата на уметничкиот третман-љубовта. Во средновековното сликарство е забранет женскиот акт /за разлика, да речеме од античката уметност/, во уметноста, и во книжевната уметност во земјите на "реалниот социјализам" не е дозволено да се искаже ниту скепса во однос на "идеалната" стварност, во нашата класична па и во романтичарската, поезија е недозволена е употребата на ласцивни зборови, на опсцени прикази. И покрај сите тие многубројни забрани во случајот на сите тие епохи на уметничкото творештво, имаме, во случаите на врвните автори, примери на генијални дела кои што остапуваат во најценетата ризница на човековото уметничко наследство. Значи, лимитите и на планот на тематската и на планот на лексичката материја, и во поглед на ограничувањето на возраста, не се услов, сами по себе, што доведуваат до создавање неуметнички дела.

4.1. Автономија или хетерономија

Проблемот што се поставува е, накусо речено, дали уметноста на пишувањето литература за деца е уметност или не. Би го поставиле проблемот во дистинктивна положба меѓу поимите на автономијата и хетерономијата, односно: дали литературата за деца е условена со надворешни интервенции, значи дали е хетерономна или има сопствена онтолошка чистота, односно дали е автономна. Иако оваа дистинкција доста заматува, и поради крајната поларизација на поимите, односно иако навидум прецизно /ги искажува дилемите црно-бело, бара математички прецизни одговори, или-или, "да" и "не" итн/ таа токму поради отсуството на можноста за нијанси заклучоците ги доведува до пароксизам. Во прашањата на уметноста тоа гледиште тешко може да се одржи. Сепак, поставувајќи го прашањето вака контрастно во одговорот ќе ги бараме и нијансите. Д. Цвитан убедливо го образлага својот став за хетерономијата на литературата за деца. Изведувајќи очигледни фактори што ја лимитираат креацијата на поетот кој создава поезија за деца тој вели: "Тоа е причината за чувството на хетерономија на поезијата за деца, на неговата соннатост, помал думет и потесно поаѓалиште. А тоа е и причината да се отвори простор на интервенции однадвор какви што се, на пример, педагошките. Поезијата за деца е слугинка

на педагогијата исто како што поезијата за возрасни некогаш била слугинка на филозофијата, или религијата или науката. И како што поезијата за возрасни се обидува да се ослободи од тоа служење /во што никогаш нема целосно да успее/, така и поезијата за деца покажува слични тенденции – особено кај поновите генерации – но со далеку помалку успех и помалку оправдување одошто поезијата за возрасните, зашто ако во битието на поезијата за возрасните лежи автономија, од сево изложено е јасно дека поезијата за деца е хетерономна реч се./32, 59/ Треба да поставиме некои прашања. Толстој во "Војна и мир", на пример, има освен другите интенции и една мошне педагошки обоена. Што значи дека тој внесува во делото една странична интервенција. Јасно е дека тоа не е детска литература зашто тој од сопствена потреба се определил за својот Платон Каратаев. Но, кога ќе се замечна педагогијата /"Војна и мир" се изучува во насоченото образование/, па кога ќе се постави погубното прашање кое нашата настава непрестајно го има на јазикот: "што сакал авторот да каже?" се руми сета автономија на големиот роман. Да се согласиме дека литературното дело за деца има своја автономија, Автономијата на делото за деца ја разбираме на два нивоа: прво, како автентична инспирација на авторот која се кристализира

во неговото битие, независно што делото им е наменето на децата и, второ, како можност за естетски релевантна книжевна реализација на јазичко и смисловно ниво под услов реализацијата и интенцијата да не си противречат. Литературата за деца е автономна како секоја уметност, како секое уметничко дело кое може да ја достаса својата перфекција на нивото на реализацијата.

5. Неопходност за естетско валоризирање на делата од литературата за деца

Сега доаѓаме до едно, според нас, основно прашање кое е релевантно за диференцирањето на поимот на литературата за деца. Доаѓаме до прашањето за дарбата со која таа е пишувана, доаѓаме до потребата да извршине неопходна диференцијација во самиот корпус на литературата за деца. Во таа смисла А. Спасов укажува дека "димензијата на воспитност ќе е естетски недејствена ако не произлегува од вистинска креативна инспирација. Во спротивен случај таа останува оголена, литературно сиромашна, грубо дидактична, самоцелна."/170, 75/

Мора веднаш тука да истакнеме дека Кроче на определен начин има право кога ја отфрла литературата за деца од сферата на уметничкото творештво. Замто во литературата за деца почна да влегува сè и сешто, независно од нивото на книжевната реализација, само ако задоволува некакви дидактички потреби.

На таа состојба укажува и и се спротивставува и К. Буфом која вели дека "Поезијата не се пишува со рецепти, било педагошки, било технички. Мора да се има многу инспирација и богатство за да си дозволиш да пишуваш, ако ти наметнат било која рима или тема." /15, 9/ Многумина автори приобаат кон пишување книги за деца без таа инспирација и богатство. Но има и една сосема поинаква ситуација која, според книжевниот резултат на авторот можеме јасно да ја диференцираме. Во таа насока ја прифаќаме и мислата на Ж. Хелт: "... зашто еден автор пишува секогаш за она што мисли и за она што е... она што го пишува тоа е неговата сопствена концепција за човекот." /72, 30/ Но, да се вратиме пак кон делата за деца од оној друг вид што Е. Каменов ги нарекува "шарени лаги и сладникави сенечта". /45, 18/ И таквите творби се вреднуваа во литературата за деца. Се случи едно фундаментално недоразбирање: место книжевната теорија /кон која, впрочем најверливо припаѓа и Кроче/ да се занимава со теоретските проблеми на литературата за деца - таа ја отфрла, место книжевната критика да ја вреднува литературата за деца - таа ја премолчува, ја игнорира. Оваа проблематика ја актуализира и М. Марковиќ: "Кај нас многу се пишува за деца... Меѓутоа, во тоа мноштво се објавуваат многу лоши, дури и проблематично лоши текстови. Сигурно е дека нема систем во издавањето книги

за деца, нема вистински психолошки и педагошки однос, нема строга критичка и естетска мерка. Пишува секој и сешто, а издавачите тоа го издаваат, зашто тоа е за нив стока што има добра продажба на пазарот... Тој момент не би требало да го определува односот кон литературата за деца, одлучувачки би морале да бидат психолошките, критичките, естетичките, педагошките и општествените критериуми според кои би се вреднувала и создавала книгата за деца." /112, 63/ Секако дека и педагошкиот пристап ја поттикнуваме таа утилитарна литература, односно педагогијата тоа доследно го бараме во поезијата: "за да ја направи разбирлива, традиционалната педагогија користиме цел еден псевдо-критички материјал кој го убиваме сè она што е живо во песната... Накусо, училиштето денес доведува до тоа генерации ученици кога ќе пораснат да не ја сакаат повеќе поезијата зашто не отишле подалеку во нивното читање на поезијата од модели што им биле презентирани "како плодови на генијалноста, како необјаснети генијални дела. " /27, 39-40/ Тоа во самото поимање на творештвото кај писателите за деца сугерираме пат кон утилитарноста, што е, карактеристично и за состојбата во Македонија. Така, литературата за деца во голема мера стана еден домен на творештвото во кој немаше речиси никакви критериуми освен директната употребливост на тие дела во некои педагошки цели.

Д. Облак таа состојба ја рационализира и дури укажува дека: "И онаа книга која литературната критика не ја прогласува за уметничко дело не треба априори да се анатемизира, зато што таа може, /иако не мора!/ да биде корисна литература, четиво кое младиот читател ќе го запознава, упатува, информира или поучува. Оценката за вредноста на таква книга не е веќе работа на уметничкиот критичар туку на стручњаци-те за одделни подрачја." /128, 58/ Така, во рамките на поимот литература за деца се натрупувале една квазилитература. Честопати како совиневник во таа состојба се посочува и педагогијата. Милариќ, меѓутоа, истакнува дека: "педагозите упропастиле сè во поезијата за деца. Нетрпеливоста е толкава што под педагогија не се подразбира она што таа значи..., туку со овој термин се означува она што е неука, приземна дресура на децата. Се мисли на неуките воспитувачи на оние кои ја упропастуваат песната само што ќе ја допрат, или на училишните, дидактичките, педагошките, поети кои својата поетска бездарност ја компензираат со силно истакнување на педагошката цел... Меѓутоа, кога подобро ќе се разгледа овој судир, ќе се согледа дека инцидентите ги предизвикуваат или лоните педагози или лоните поети или пак заслепените застапници и на едните и на другите. Најдобрите детски поети и

денес успешно соработуваат со креативната педагогија."

/122, 69/ Но, зарем тоа не е така и во литературата воопшто? И таму имаме дела без значење, дела пишувани без дарба, без никаква уметничка суштина. Значи ли тоа дека литературата како творештво нема ништо заедничко со уметноста воопшто? Се разбира дека не! И со литературата за деца е таков случајот, само што нејзиното вреднување, теоретско осмислување и нејзината историја, особено кај нас, допрва треба да се создаваат, зашто се сè уште во фазата на своите почетоци. Докажувањето на надареноста, односно на бездарноста со која е пишувано едно литературно дело за деца, мора, во секоја прилика да биде и основното поаѓалиште за неговото натамошно вреднување воопшто и за неговото натамошно вреднување во читанките или во лектирните четива. Последниов период, од шеесеттите години, и кај нас, во Југославија на делата за деца им се посветува повеќе внимание. Тие се предмет на критички истражувања, на синтетички обработки, на студиски проникнувања. Но, во Македонија сето тоа уште е во фаза на развоток, уште се наоѓаат на степен на првотни оценувања делата на одделни автори, откривањето на нивните основни вредносни параметри допрва треба да се изведе.

6. Посебности на литературата за деца

Посебностите на литературата за деца не се состојат само во нејзината намена, туку и во тоа за определена возраст на децата. Тоа е прашање на подготвеноста определена публика да може да прими едно дело. Р. Ескарпи, говорејќи за специфичностите на феноменот на публиката која ја прима книжевноста, истакнува дека секој автор има определена публика, зависно од барањата што авторот ги поставува пред својот читател, односно приспособувајќи го своето дело кон неговите можности. /61, 100-103/ И детската публика поставува такви специфични барања кон литературата што ѝ е целосно наменета. "Во книгата, детето-читател се открива самостојно и решенијата за своите проблеми..." /67, 24/ М. Члениќ истакнува дека: "... особеноста на книжевноста за деца ја условува детето читач и поетскиот израз што нему му соодветствува, кој што може, но и не мора, да му биде свесно наменет на детето." /37, 43/ Посебноста на изразот на литературата за деца секако е еден од нејзините релевантни белези. Наменска приспособеност децата да можат да го разберат делото, да го сфатат, да го сведат на своето ниво на сознание, има секое обраќање на возрасните кон децата: и секојдневната, ординарна, комуникација на возрасните со децата мора да го има предвид нивото на способноста децата да ја разберат

пораката што им се упатува. Значи, литературата за деца нема некои посебности што ќе ја одделат од општото ниво на комуницирање меѓу децата и возрасните. Тоа ниво се подразбира како што се подразбира и нивото на социјалната поезија кое што е приспособено кон разбирањето меѓу широките народни слоеви. Но, социјалната поезија, онаа од типот на Рацин на пример, од своја страна, исто така, има слоеви, површински и длабински – да се изразиме со речникот на структуралистите. Посебноста на поезијата за деца се состои во тоа што нејзиното прво, исказно ниво, што се однесува до јазичниот материјал и неговата организација /значи на ниво на лексика и синтакса/, е разбирливо и податливо за минималната возраст на која и е наменета, но на нивото на значења и таа има свои слоеви. Од аспект на детето, како што вели Х. Семенович "поезија е секое кажување кое отстапува од секојдневниот говор..., кое во себе има нешто од фантазијата, од песната, содржи ритам и мелодија на зборовите, восхитување или тага, копнеж или немир па дури и бунт." /158, 69/

Во крајно согледување сите тие елементи на поезијата имаат во себе латентни воспитни можности. Нив П. Гамара ги согледува во четири меѓусебно поврзани сегменти на поезијата: " – збиеноста на нејзиниот говор; – нејзината широка употребили-

ност; – леснотијата на меморизирањето; – нејзината сензибилност, врвна јадровитост /"максимум значења во минимум знаци"/.

Со поезијата младиот читател е во дослук со врвните мигови на човечката мисла, со восхитувачките цветови на различните јазици и цивилизации." /63, 47/ М. Данојлиќ, еден од најистакнатите заговорници кај нас на литературата за деца како игра, што го излага и во својата критичко-есенстичка дејност а и во своите стихови за деца, исто така ја допушта можноста литературата за деца да има и воспитна димензија. "Литературата за деца го открива светот, ги именува предметите и суштествата; нејзината воспитна функција на извесен начин е неопходна. Таа, со ризик, може и да се зајакне, така што поедини книги, пред сè сликовниците, ќе се прилагодуваат на детската возраст, што на децата, со план, ќе им се откриваат и објаснуваат тајните на светот во кој живеат: оваа образовно-воспитна тенденција, не мора да биде на штета на поезијата, таа дури може успешно да се усогласи со неа." /39, 19/ Причината за аподиктичниот став на Данојлиќ во поглед на "поезијата како игра" и во промисленото допуштање на можностите на литературата во воспитно-образовниот процес, можеби се и во неговото одбивање да прифати ставови објавени во исто време кога и неговата книга, 1972. Таков став излага Р. Димитријевиќ: "Това огромно воспитно влијание на литературата врз човекот го признаваат и многу големи луѓе и

мислители. Понекогаш се испушта од вид таа и таква особеност на литературата како идеологија... Тоа значи дека во воспитувањето низ книгата во морална смисла, треба да се оствари и оној силен дидактички принцип: делото да се поврзува со животот, со моралните норми на определено општество и со ередината во самиот живот." /49, 61-63/ Јасно е дека спротивставувањето е насочено кон еден безмалу ждановистички концепт на книжевноста. Данојлиќ, доцмтајќи ја воспитната улога на поезијата за деца истакнува: "Изворната и чиста детска песна не може да биде невоспитна. Добриот педагог секогаш ќе може со неа да се послужи, а притоа да не ја повреди. Уметничката убавина не треба да ја противоставуваме со вистината, моралноста и благородноста, затоа таа самата со тие начела и чувства не вдахнува." /38, 65/ Одделни пораки се наоѓаат на површината на некои искази, некои сентенци и поенти остануваат за едно определено ниво на читателската публика неоткриени /да речеме, за помалото возрастно ниво од нивото на кое му е упатено делото/. Сите тие елементи на содржината и на нејзините натамошни реперкусии – асоцијацијативните текови, идејните пораки, длабинските слоеви – остануваат, значи, за помалата возраст загатнати а непроницнати. Еднодимензионална творба за деца е невозможна /доколку е автентична, естетски релевантна книжевна творба/ затоа таа произлегува од

светот на возрастите кој што е сложен, слошит, богат, полн со асоцијации. Авторот, и да има намера да оствари таква книжевна творба /доколку е автор со дарба, со сопствен свет, со емотивен и мисловен набој/, нема да ја оствари, зашто за таков автор тоа е невозможно, односно доколку и успее да го постигне тоа, резултатот ќе биде дело што авторот тенденциозно го наменува на доменот условно определен како антиуметност. Таква творба можат, и да не сакаат, да остварат автори без вредности и од творби од таков вид затрупано е книжевното творештво за деца кај нас/ а и во светот, ако тоа ни претставува некаква утеха/. Таа појава во македонската современа литература за деца критички остро ја апострофира М. Друговац: "Како да е литературата за деца онаа последна сламка за која во речавачкиот миг не својата јалова литературна егзистенција се факта интиталентиваниот литературен давеник, станувајќи на тој, и единствено на тој начин - литературен реконвалесцент! Се разбира, тој реконвалесцент потоа со сета сила, до непристојност дури, и се додворува на лидактиката..." /50, 35/ Но, посебноста на литературата за деца што ја истакнуваме, а склони сме и да ја промовираме во критериум кој ќе послужи во првиот одбир на доброто од невредното во книжевноста за деца, е сложеноста, слошитоста, комплексноста на книжевното дело наменето на

децата. Во таа смисла и М. Цриковиќ ги потенцира уметничките вредности на литературата за деца. "Ако се работи за уметничка литература, добро е она што е уметничко, што ги задоволува опитите уметнички критериуми... Вистинските уметнички дела се секогаш длабоко пропитни, иако се зајадни тоа што се уметнички." /23, 16/ Од тие особености вредните книжевни дела од литературата за деца според нив не се одделуваат од мајсторските, врвни дела на литературата воопшто. Во таа смисла Н. Вуковиќ ја упатува и критиката на литературата за деца: "Во методолошка смисла критиката на литературните дела за деца и младина не би требало да се разликува од литературната критика во општа смисла. Ако сме сигурни дека делата од литературата за деца се книжевни, уметнички дела, тогаш смислата на критичкиот пристап треба да биде откривањето на уметноста во нив. На критичкиот во тој случај му стои на располагање оној богат теоретски и методолошки арсенал како и во случај кога му пристапува на некое дело од таквавречената сериозна литература." /133, 17/

6.1. Содржинска хетерогеност

Литературата за деца се одликува со тематско-мотивска прилагоденост кон нивото на децата, со тоа што, во принцип ниту една тема на деца та не им е туѓа, туку е зависна од нивото и начинот на реализацијата.

Содржинските и тематско-мотивските распони на литературата за деца можеме да ги евидентираме во еден широк репертоар: за животни, за самото дете, за природата, за семејството, за децата воопшто, од сферата на фантастичното, авантуристичкото, мистериозното, за човечките активности, за односите меѓу луѓето, за минатото, за патриотизмот, хуманизмот итн, со тоа што овој репертоар тешко може да се исцрпи доколку а тука посочивме само некои доминантни тематско-мотивски и содржински преокупации.

Но колку и да се трудат и родителите и воспитувачите детето да живее во некаков розов вакуум тоа, сепак живее во овој наш свет онаков каков што е. П. Гамара го фиксира тоа социјално милје на детето во севкупноста на неговиот реалитет, и со оние темни страни: "Драматичните теми, - проблемите во животот, разделени семејства, разведени мајки - за жал се секојдневие на овие деца... Се ризикува тогаш децата да се одвратат од овие книги во кои тие не го чувствуваат трепетот на реалниот живот", вели авторот за оние книги кои што општеството го гледаат низ розови очила и даваат лажен впечаток за животот./63, 93/ Меѓутоа, за децата можат да бидат недостапни определени содржини за кои е потребно извесно предзнаење чие усвојување зависи, значи, не толку од возраста, колку од информираноста. Денес, на пример,

голем број деца подобро ги разбираат делата од научната фантастика /освојување на вселената, што подразбира познавања од вселенската техника, од кибернетиката/ отколку голем број возрасни, особено од постарите генерации. П. Гемара посочува на таа состојба: "Детето денес знае многу за автомобилите, за авионите, за техниката... Еден раскажувач денес нема да го користи само светот на пасторалата, газванот и лисицата, јагнињата и волците, туку и светот на транзисторите и суперсоничните апарати." /63, 93/ Информацијата, значи, не е резултат само на годините, на возраста, туку и на специјалниот интерес, на подготовката и на образованието. Сфаќањето на содржината не е, значи, поврзано со возраста. Но, јасно е, некои суштински, сложени односи меѓу луѓето кои ја конституираат содржината на најголемиот број вредни дела за возрасните, дела кои имаат несомнени уметнички и естетски вредности, децата не можат да ги разбираат на вистински начин. Но, исто така, како за вратка, и возрасните веќе не можат на истиот начин како децата да ги разбираат делата за деца.

6.2. "Реалноста" на литературата за деца и детето

Децата, како рецептори, немаат дистанца меѓу реалното и измисленото, односно не прават разлика меѓу светот што го живеат и светот што им доаѓа од литературата за деца. За нив светот на литературата е свет на реалноста, тие не го дожи-

вуваат тој свет како фикција. Во таа смисла А. Лули / истакнува дека: "Фантазијата е повик кон искуството, повик кон стварноста... Позитивната функција на фантазијата е и таа што детето го поттикнува на активност/ на движење и работа/, привлекувајќи го со маѓепсана моќ кон вистински и реални ангажирања". /103, 11/ Светот на детето е свет на фантазијата. Детето и реалноста ја доживува како свет на сонуваното, замисленото и измисленото. Тоа доживување на детето го евоцира истакнатиот македонски поет и надарен детски писател А. Шопов говорејќи на "Змаевите детски игри" за фантастичното во литературата за деца: "Каков е тој свет кој е исткаен од најфината преѓа на фантазијата, од најнежните нишки на сонот, од најбујните растенија на невозможности, чуден и необичен, близок и предалечен, убав и страстен... Некогаш во детството, во тој свет се однесував како зрел и семоќен владетел, патував од сегашноста во минатото, од минатото во иднината, од земските длабочини во недостижноста на галаксиите и на вселената, го поврзував северот со југот, источот со запалот, невозможното со можноста." /172, 23/

Ц. Портер-Адамс го потврдува ова интуитивно сознание на нашиот поет: "Детето е чувствително на поезијата, и ја сака драматската игра. Тоа и е мошне приврзано на природата, го чувствува светот на животните, цвеќињата, дождот и ветерот

- ја чувствува мистеријата на сè што го опкружува, на секоја форма на животот." /146, 178-179/ Затоа за децата од посочената возраст делата од литературата за деца и се потонати во фантазијата каде што сè е можно - од анимистичкото доживување на предметите до мешањето на времињата, лесното заменување на местата на случувањето на настаните, изведувањето невозможни потфати, доживувањето на исклучителни настани итн. Сето тоа детето го прима и го прифаќа како вистина, како дел од самата реалност. Т. Кетиг упатува на неразделноста на реалното и иреалното во детското поимање: "Се укажува на тоа дека тоа /надреалното/ ќе остане трајна компонента на поезијата за деца, затоа во исто време е и трајна компонента на детството во најширока смисла на тој збор"/91,118/

Д. Цвитан дури на фантастиката во литературата за деца и дава една функционална димензија "Фантастиката во детската литература ги навикнува децата на стварниот, секојдневен свет, остро спротивставувајќи му ги ликовите и световите создадени исклучиво со фантазијата." /35, 32/

6.3. Хуморниот аспект во современата литература за деца

Литературата за деца, барем современата, одговара на едно стремее на децата кое што бара неминовно исполнување. Тоа е потребата на детето да се смее. Ј. Дунгин лапидарно

укажува дека: "Духовитите импровизации се подобри од намуртените наравоученија - тоа е почетниот квалификатив на новата поетика, а се она што е над тоа, во зависност е од индивидуалната надареност." /55, 52/ Чувството за хумор кај децата од возраста што не интересира е токму во развој. Тогаш се согледува смешната страна на нештата, се откриваат нелогичностите во светот, се стреми кон замислување на хипертрофиран изглед на нештата, што, во сферата на измисленото, ја вмедува самата реалност. Ј. Биндер тој корпус на смешното во литературата за деца го предметува низ следнава размисла: "Јас го проширувам поимот за хуморот и го употребувам за сите весели и комични содржини, за смеешето и насмевката во литературата за деца, вклучувајќи ги сите комични, сатирични и нонсенсни елементи." /12, 19/ Но, она што е смешно за возрасните не е секогаш смешно и за детето. Најчесто оние куси хуморни искри што ги бележи рубриката "детска уста" или она што е забележано во книгата "Моливот пичува со срцето" /В. Рупник и Б. Нешиќ/ и што на возрасните им изгледа смешно, за децата воопшто не е смешно. "Меѓутоа хуморот во книгите за деца сè уште ја покажува својата зависност од мислењето на возрасните на два нивоа: Возрасните се честопати предмет на иронијата или на сатирички инвекции, или пак само возрасните можат целосно да го сфатат хуморот во приказната." /13, 43/

Ова го вели Л. Биндер истакнувајќи една сè уште непревозможната колизија меѓу возрасните автори на книгите за деца и децата кои бараат поинаков пристап во креирањето на хуморот во литературата што им е ним наменета. "Децата сакаат да се смеат. Многу повеќе од возрасните. Наспроти тоа детето не се смее како "луд на брашно" што се вели, но тоа наоѓа причина за смеење и во она што за возрасните е достатно рационално и неизмерно сериозно. Со тоа може донекаде да се образложи зошто се децата побогати со извори на смешното во животот во однос на богатството на возрасните." /173, 93/ Тој хумор се заснова врз нивото на познавањето на светот што детето го има. Во тоа познавање, најчесто преку асоцијација со познатите нешта, детето се труди да го објасни и она што не му е познато во светот. Тие асоцијации често се апсурдни, невозможни, изместени итн. Така, на пример, кога детето ќе изјави: "Сè што има капа тоа е глава" /156, 25/ тоа сосема сериозно искажува едно искуство, иако, според таа логика, најчесто глава би требало да биде закачалката. Но, тоа на децата не им е смешно. За детето е смешно она што произлегува од несекојдневното однесување, од изместените односи во светот што му е веќе познат. Впрочем, исто како и во сфаќањето на хуморот кај возрасните, само што децата помалку знаат за односите во светот. Затоа хуморните конструкции во

литературата за деца се еден од индикативните слоеви што говори за вредноста на таа литература.

6.4. "Доброто" и "злото" во литературата за деца

Прашањето за тоа како во литературата за деца се остварува аспектот на доброто, како тој се дели од аспектот на злото, е прашање што, често најточно ги диференцира делата од литературата за деца на естетски план. Имено, како што веќе укажавме, моралната поука, "наравоучението", ако е остварено како крајна тенденција на делото, делото го деструира и го оневозможува да опстои како естетска функција. Затоа секое црно-бело сликање на светот во литературата за деца укажува на надареноста и упатеноста со која е создавано делото. Детето, точно е тоа, има потреба да го доживува светот на морален план многу упростено, контрастно, низ опозицијата добро/лошо. "Кога се говори за етиката која како составна компонента ја имаат повеќе или помалку сите дела на литературата за деца, треба да се рече дека се работи за етиката во најширок вид на нејзините пројави... за онаа етика како детска мера за односот кон се - околината, природата, предметите, светот, за етиката што се манифестира како прифаќање на определени вистини и искуства, норми и мислења на возрасните, но и како и пркос и предизвик кон нив кога не се

резултат на искреното детско уверување." /94, 40/ Но, доколку остане во таа нема тоа ќе ги изгуби од предвид нијансите во нашиот постоен свет, ќе ги пренебрегне мотивациите кои луѓето ги определуваат кон еден или друг вид однесување, ќе ја превиди сета разновидност на нашиот живот во кој ништо не е така просто, контрастирано во две бои. Затоа една од најсумтествените воспитни можности на делата од литературата за деца е да го откриваат светот низ сето негово богатство на пројави, да го опфатат човековото однесување во сета негова разновидност, и така, афирмирајќи го тоа непресучно разнообразие на светот, да ги откриваат страните на доброто. Децата, по правило, доброто и убавото ги чувствуваат како идентични или мошне блиски категории а исто така и нивните опоненти, ломото и грдото, речиси ги изедначуваат. Во таа смисла А. Луѓи констатира: "Контрастот добро-зло, добар-лош, убав-грд повеќе е остварен во вреднувањето што го прават децата отколку преку некои митолошки прототипови кои пред сè имаат симболички карактер и кои се менуваат со прогресивниот развоток на детската психа. Самовила-вечтерка, чудовиште-немирко, гусар-херој, само се нужни полови на вечниот контраст а она што е најважно е победата на доброто врз злото, или уште по-добро победа на она што предизвикува симпатија врз она што предизвикува инстинктивна аверзија, зашто ломото е и грдо."

Тоа доживување на етичките и естетските категории и кај децата е резултат на контрастното доживување на светот. За нив тоа не се категории од естетска или етичка природа, туку се од светлата страна на животот, а оние другите, спротивните, се од темната страна. Литературата за деца треба кај децата да го развива, да го влахнува чувството за нијанси.

6.5. Што им значи книгата на децата

Кај нас е познат еден стар слоган - "Книгата е најдобар пријател". И денес тој се повторува по училиштата. Да тргнеме од таа вистина. Н. Капуто, еден од добрите познавачи на литературата за деца за сите возрасти истакнува: "Низ книгата детето го учи својот јазик. Низ книгата тоа контактира со човечката мисла, научува да се изразува. Книгата му овозможува да се пројави, да ја искаже својата личност, збогатувајќи го со својата емоционална моќ, накусо, книгата ја збогатува неговата општа и посебна култура." /19, 171/ Освен во формирањето на мисловните и изразните способности на детето книгата му открива и еден извор на најразновидни сознанија. Неоспорно е дека книгата има и определена гносеолошка вредност. Ц.Р. Таусенд укажува на тоа значење што книгата го има за детето. "Книгата на детето"...

му дава нови сознанија за животот и светот околу него."

/80, 331/

Книгата детето го поврзува со другите, го социјализира, иако самиот чин на читањето е осаменички. Во таа смисла се искажува и Ж. Жан: "Зашто, интересот за читањето, попрецизно е едно осаменичко задоволство, но кое не е без социјализација. Се работи, значи, за тоа на детето да му се препорачаат книги кои ќе го изделат но кои ќе сторат да не заборава дека не е само." /80, 14/

Книгата на детето му помага и да го разбере светот околу себе. М. Ж. Шоббар д Лев истакнува дека книгите на детето "... можат да му помогнат да го разбере сè она што го открива во секој миг. Тоа насобира нови слики кои му ја објаснуваат и комплетираат визијата што ја добива во секој миг, на улица и насекаде. Тоа научува да се изразува, да суди, да се адаптира на вредносните системи не само во училиштето туку насекаде." /24, 9/

За детето поезијата е и игра. Тоа ужива во нејзиниот јазик, во нејзините обрти, атрактивни слики, во нејзиниот хумор, тоа е среќно со поезијата, затоа: "Освен во желбата /слободата/, поезијата воспоставува сродство со детството и во димензијата на играта... Ако го прашаеме: кога е среќно

и што е среќа, детето, по правило ќе прозбори за играта и за играњето." /45, 21/ Во едно истражување /17/ извршено на примерок од 3000 ученици, меѓу кои и на возраста што нас не интересира, меѓу другото се упатува и на овие резултати: книгата на децата им помага да побегнат од светот во кој живеат за да ги запознаат најбитните услови на живеење што повеќе ќе одговараат на нивната потреба за слобода и независност, за акција и движење; тие ги сакаат книгите кои се полни со активност, храброст, достоинство, ги сакаат смешните, хумористичните книги, книгите со вистинити и измислени нешта, со пријателство, сочувство, симпатија, книги во кои се покажува моралот на нивото на нивното разбирање, книги што не се подбиваат со нивното "јас" или со слабите и беспомошните. Оттука произлегува дека книгата на децата им значи еден комплетен и богат свет. /17, 59/

Сложеноста на значењето што книгата ја има за детето, особено поетската книга, јадровито е изложено во "Моќта на поезијата". "Затоа што таа е неопходна за интелектуалниот и емотивниот развиток на детето, затоа што таа е средство против неуспесите во училиштето, затоа што таа меѓу наставникот и ученикот создава богати и стимулативни релации, зашто придонесува за развивање на мислата, зашто им дава можност

на учениците да го збогатат јазикот. Поезијата, како израз на имагинацијата е неопходна за збогатување на личноста на секој ученик. Таа го ослободува ученикот од длабоките мачни-ни што го обземаат, му дава клуч да излезе од стварноста за подобро да ја запознае, да ја критикува, да ја подобри. Таа му дава можност да биде креативен, тоест да воспоставува нови односи со светот. Таа е оружје со кое детето ја избира својата слобода." /27, 108/ Посебен аспект што се отвора во сферата на примањето на книгата, на нејзините содржини и пораки од страна на детето е идентификацијата што детето ја доживува со јунаците, мислите и постапките од книгите. Детето сака и да имитира и да се вживува во некоја улога од литературата – најчесто херојска, праведничка, благородна, силна. Тоа е една олеснување но и едно насочување. "Кога се работи за критичката моќ на детето, без сомневање е лека во неговиот однос кон литературата што ја чита видна улога има процесот на идентификација, а во постарата возраст и процесот на проекција." /148, 17/

Книгата за детето значи и "евентуално да се открие и една друга реалност за разлика од онаа на која што детето е навикнато."... Ако читањето придонесува во развитокот на личноста, тоа е без сомневање, затоа читањето има значење и во најсумтествените моменти од развитокот на личноста на детето.

Детето го открива светот со посредство на книгата." /86, 39/
 С. Марјановиќ го потврдува тој став истакнувајќи дека: "Чи-
 тајќи детето го надградува својот свет во зависност од сво-
 ите психички можности и своето искуство." /111, /

7. Посебности на македонската литература за деца

За македонската литература за деца секако важат исти-
 те карактеристики како и за литературата за деца воопшто.
 Но, треба да се истакнат и некои нејзини посебности и спе-
 цифичности кои што се резултат и на нејзините искориски усло-
 ви на развојот. Тука ќе укажеме на опсервацијата на М. Дру-
 говац: "Дека може и мора да се зборува за навистина специфичен
лик на македонската литература за деца и младината, има аргу-
 менти во изобилие и сите тие, заедно, како пред се еден свој
 врвен квалификатив го истакнуваат нејзиниот експанзивен раст
 и пробив за релативно краток период од основоположничкото
 почетништво до импресивните естетски ценности!" /53, 9/ Ова
 се однесува колку на литературата за деца толку и на општи-
 от развоен тек на македонската литература. Овде, пред сè мис-
 леме на отежнатиот развој во текот на турското ропство, на
 попречуваниот развој во XIX и почетокот на XX век и на забра-
 ната на пројавувањето на литературата на македонски јазик од
 балканските војни до ослободувањето на Македонија, 1944 годи-
 на, по кое тој развој е легитимен и мошне брз. Како што еден

долг период во македонската литература има само црковни писатели, односно препишувачи, така и за воспитувањето и образованието се користени книги со црковна содржина. Но, исто како што и современата македонска литература своето постоење го заснова, во голем дел, врз искуствата на народното творештво, така тоа творештво беме основа и за воспитувањето на младите генерации.

7.1. Народното усно творештво за деца

Во народното творештво големо внимание им е посветувано на децата. Во една од најзначајните книги на македонската култура, во Зборникот на браќата Димитар и Константин Миладиновци, издаден во Загреб 1861 година, собрани се народни песни речиси од цела Македонија. Таа книга беме речиси најчестата лектира на Македонците во тек на цел еден век. Во неа, под заглавјето "Детски игри" се напечатени специфични текстови што децата ги искажуваат при разни игри како и некои нонсенсни текстови како овој под бр. 669: "Ономоно, дономоно; триафиле, карафиле; стото-пито, моногито; ѓајтин, гујтин; суезе, сукезе; делимар, кокомкар; збри, кации; те-неке, напрсток." Видовите што кај Миладиновци се означуваат како детски со Зборникот не се исцрпени. Поговорките, гатањките, фантастичните приказни, јуначките песни, смешните песни

и приказни, брзозборките, заспивалките, галезните песни, бројалките – сето тоа влегува во богатиот фонд на народното творештво во кое големо и посебно внимание им е посветувано на децата. Јунаците што ги создава народното творештво, какви што се Итар Пејо или Насрадин Оца, за децата се прифатливи и поради нивната природа, но и поради луцидноста, поради текнувалото, снаодливоста, атрактивноста на постапките, исказите и ситуациите во кои запаѓаат. Освен некои видови книжевни творби што ги создал народот /љубовни, обичајни, обредни/, сите други се податливи за детското разбирање. Со векови семејството кај децата и младината остварувало воспитни ефекти, воспитувајќи ја моралната цврстина, скромноста, трудољубивоста, низуката која доаѓала од народното творештво. Особено е значајно тоа што низ парадигмите на народното творештво се негувала една традиционална култура на говорот, во која се искристализирани сите аспекти – усвојувањето на нови поими, осмислувањето на речта, чувството за убаво, гномско искажување на мислата итн.

7.2. Врските на уметничкото и народното творештво

Карактеристика на македонската литература за деца во нејзините почетоци е угледувањето на народното творештво и тоа не само на формите, туку и во транспонирањето на народниот

живот во литературата за деца. Речиси сите зачетници на современата македонска литература за деца имаат таква, рурална ориентација. /Ванчо Николески, Васил Куноски, Видое Подгорец, Глигор Поповски/. Тоа го истакнува и М. Идризовиќ кој вели: "Тоа што е малку свртена кон современите текови, особено кон градот и проблемите на децата во урбаните средини, се објаснува со потеклото на писателите. Биографските податоци покажуваат дека е претежен бројот на сиромашни писатели родени на село." /76, 66 А/и В. Марјановиќ не без причина истакнува дека доста песни од творештвото на најплодниот детски писател од Македонија В. Подгорец, "се мотивска зона од фолклорни чувствувања." /107а, 25/ Исклучок е урбаната ориентација на Славко Јаневски. Затоа и В. Марјановиќ во својот монографски труд за Славко Јаневски истакнува: "Од лингвистичка гледна точка јазикот на Јаневски, изразен во делата за деца, претставува градски говор, лишен од идилична распеана и романтичарска лексика. Тоа е јазик со кој зборува поетот за дете од улиците на велеград но и за детето од село, затоа не го исклучува со посебен жаргон што е недостапен за него." /107, 98/ Всушност, причината за таа нагласена инспирација од селото не е само влијанието на народната поезија со нејзините теми прифатливи за децата, туку

фактот што речиси сите први македонски писатели за деца се од селско потекло. Тука, всушност, дејствува едно цврсто правило во инспирацијата во литературата за деца: авторите го говорат сopственото детство во своите дела. Не е, исто така, случајно што голем број македонски современи автори својата магистрална инспирација ја наоѓаат во своето детство. Тоа гледиште го излага и Ј. Скок кој вели: "Речиси да нема автор кој светот на детството не го вградил на некој начин во своето дело, било како основна тематска преокупација и видик, било како далечна љубов и носталгија... детството како тема значело допир со најинтимното и најблискиот однос кон животот. Ако трагаме по вистинската сушност на овие навраќања, по суштината на нераскинливата поврзаност на повеќето поети со бреговите на детството, тогаш таа е пред сè во чистотата на детскиот однос кон животот..., во трајноста и автентичноста на детските впечатоци и доживувања..., детството е нашето најдлабоко животно сознание, најцелосниот и најубавиот облик на нашата егзистенција." /161, 3/ Такви книги во современата македонска литература се, да речеме, "Улица" од Славко Јаневски, "Суводолица" од П.Т. Бошковски, "Невиделица" од В. Урошевиќ, "Дални наковални" од П.М. Андреевски, како и многу одделни раскази, песни, циклуси од овие и од други македонски писатели. Значи, македонските писатели што

и се посветиле на литературата за деца во таа литература донесоа една автентична инспирација. На македонскиот пример можеме да потврдиме едно сознание: литературата за деца е со вистински естетски вредности, таа е уметнички дострел кога инспирацијата и е автентична, кога авторот говори за нешта што ги доживеал и проживеал. Да се потсетиме само на поемата "Воденичар дело Веле" од В. Николески, во која се согледува едно автентично животно искуство исказано низ стихови што, од една страна, имаат прозодиски квалитети, а од друга, искажуваат еден богат репертоар на певича што се прават на село, односно се искажува цел речник од посебна област. Еве еден дел од песната:

Цел ден луѓе врвулица
 носат брачно воденица:
 и орачи за погачи,
 и ковачи за колачи;
 баби носат за баници,
 за баници, тиганици,
 тетки носат за зелници,
 за зелници, питулици;
 мајки носат пак за питу
 да сте, деца, вие сити!

Во оваа куса изватка се согледува богатството на јазикот, се гледа познавањето на работите што авторот ги вградува во текстот. Темата има и една суштествена интенција, која води кон работното воспитување. Таа, не само во овој фрагмент, покажува една носталгична нотка по селскиот живот, по "жал за младост" што би рекол Б. Станковиќ. Значи, колку што стиховите на таа поезија се упатени кон децата, толку се автентично инспирирани со авторовото сопствено детство. Но, брзиот пресвртнички развој на социјалната основа на нашево општество многу од тие песни ги исфрли набргу на маргините на интересот на децата. Но, кога тоа почна да се случува, кога децата престанаа, во најголем број, да имаат контакт со таа рурална средина, да имаат разбирање за неа, тој вид беше во самиот врв на својата појава, тој беше во кулминативната точка. Така, на почетокот од шеесеттите години, селото во нашата литература за деца беше најекспонирана тема, зашто и во литературата за деца, како и во секоја литература, која е и процес и движење и збидавање, постојат редица епигони на магистралниот процес. Колку тој процес е посилен, толку епигонството, влијанието, придружништвото е поизразито. Нашата литература во текот на најактивната урбанизација беше преполна со селото. Не е тоа реакција наспроти урбанизацијата, процес против новиот процес, не, тоа се реминисценции од соп-

ственото детство, ламент врз изминатото време. Реакцијата на урбаниот живот ќе се јави /ако се јави/ подоцна, во некое друго време.

7.3. Зачестенот^с на јунаците од животинскиот свет

Руралниот статус на македонската современа литература за деца услови во неа да бидат извонредно многу присутни јунаците од животинскиот свет. Во неа речиси нема дело без присуство на животните кои се или централни личности, како во баените, или имаат активна улога. Затоа персонификацијата е мошне честа фигура во нашата поезија за деца. На нашата литература за деца тоа ѝ дава уште еден посебен белег. Сите деца, во сите времиња, имаат еден специфично детски однос кон животните, односно тие им се интересни како дел од светот воопшто кој е близок до нив зашто ги има сите атрибути на живиот свет - се движи, расте, комуницира, со еден збор поседува редица атрактивни особини. Затоа И. Жан тој свет на животните во детското поимање го карактеризира: "Есенцијалното во литературата за деца денес е да бега во романи-те за животни зашто во нив сè е возможно." /77, 106/ Но, во современата литература за деца на македонски јазик /особено во периодот веднаш по војната/, тие содржини во неа се ис-кажуваат како аспект на авторот, како дел од неговото дет-

ство. Затоа тие дела имаат една специфична автентичност и го остваруваат интимизирањето со животот на животните и кај децата кои ја читаат таа литература.

7.4. Тематиката од НОБ во македонската литература за деца

На содржински план македонската литература за деца, како впрочем и другите југословенски литератури за деца, има една доминантна тематика, тематиката на НОБ. А. Спасов тематиката на НОБ во современата македонска литература за деца ја согледува во поширокиот контекст на патриотската литература за деца истакнувајќи ја нејзината честа присутност посебно во поезијата за деца. Тој овој феномен го објаснува на поширок план: "Причината е јасна, затоа таа насока е произлезена од самата општа ситуација на народот кој, во текот на последниве две илјад години, /текстот е пишуван 1970 -н.з./ за првпат има можност да го развива својот целокупен национален живот." /169, 359/ Но, во македонската современа литература за деца тој тематски круг се наоѓа на самиот нејзин почеток, така што таа започнува да постои со и низ таа тематика. Тој факт има определени импликации: прво, тематиката на НОБ во современата македонска литература за деца има-

ме, во почетокот на своето појавување, значење на најпривлечна, најприсутна и доминантна тема. И насловите на првите детски списанија "Пионер" и "Титовче" говорат за општата ориентација на таа литература; второ, тематиката на НОБ македонската литература за деца ја интегрира во општите текови на југословенските литератури за деца. Тоа неметна определени критериуми градени според високите дострели на Д. Максимовиќ, Б. Ќопиќ во доменот на литературата за деца. Со оглед на фактот што конкретно во српската литература за деца постоеше веќе долга традиција, од Змај-преку Матиќ и Вучо-до Максимовиќ и Ќопиќ, очигледно е дека тоа сопоставување и меѓусебно мерење доведуваме, токму поради повисоките критериуми, и до одреден естетски резултат уште на првите чекори од нашата современа литература за деца. И трето, темата на НОБ даваме можности за градење на определени морални идеали, како што се: слободољубивоста, патриотизмот, упорноста, другарството, човекољубивоста итн. М. Идризовиќ ја ситуира литературата за деца со тематика од НОБ мошне прецизно: "... веројатно во брзаницата сета оваа литература не успевала секогаш да се потврди како уметничка слика на времето, не стасувала секогаш подлабоко да се позанимава со младиот човек, така да остави по себе трајни сведочења за настаните кои така судбински

и ремавачки влијаеле врз животот на народот. И како таква, што значи предимно документарна и хроничарска, фактографска, дескриптивна, оваа литература ја оствари својата функција". /76, 35/ Во голема мера ова се однесува и на македонската литература за деца со тематика од НОБ што го покажуваме и во конкретните интерпретации на некои песни.

7.5. Влијанието на социјалното потекло на авторите од првата генерација врз видот на литературата за деца

Уште на своите почетоци современата македонска литература за деца ја карактеризира младоста на нејзините автори, од кои највозрасните /В. Николески, В. Куноски и С. Јаневски/ се дваесетипетгодишни. Тој факт во самата литература се искажува со една полетност, со ентузијазам, со љубопитството за можностите на самиот литературен јазик. Веројатно не е случајно што обата спомнати поети се учители по образование и по позив, а, исто така, не е случајно што и во подоцнежниот период меѓу авторите од современата македонска литература за деца ќе најдеме редица истакнати, водечки претставници од просветната струка /Ј. Стрезовски, Г. Поповски, Б. Миркуловска, В. Подгорец и други/. Без да донесуваме далекосежни заклучоци, можеме да го искажеме мислењето дека ова совпаѓање

говори, ако ништо друго, за тоа дека кај нас освојуваше свеста за тоа дека образованието и воспитувањето и литературата за деца се наоѓаат во една функционална врска. Впрочем, и нашиот прв оригинален писател за деца, Григор Прличев, беше не само по позив туку и по повик, по лично животное определување, поет и учител. Меѓутоа, карактеристично, е како што веќе истакнавме (7.2.) што меѓу гореспомнатите имиња /со исклучок на С. Јаневски, Б. Миркуловска/ сите автори потекнуваат од рурална или малоградска средина која има тесни врски со селскиот начин на работа и живот. Во тој иницијален инспиративен тек сите тие својата литература за деца ја поврзуваат со своето "босоного детство". Така селото, темите од селскиот живот, оној посебен емотивен спој со природата, интимното доживување на тој контакт во македонската литература за деца има создадено специфична атмосфера на топлина, човечност, простор на добрина. Во таа насока особено се експресивно актуелизирани ликовите на старите луѓе – дедото и бабата, светот на детската игра која во таа амбиентација има неограничена слобода, претставени се специфичните селски работи, особеностите на домашните и на дивите животни, разновидноста на билниот свет. Сето тоа е остварено низ автентично раскажување и пеење, инспирирано од самиот живот доживеан непосредно, од прва рака.

8. Специфичностите на поезијата за деца

Досега разгледувавме некои особености на литературата за деца воопшто, како и некои карактеристики на современата македонска литература за деца. Нашата тема, меѓутоа, поопределено се однесува на современата македонска поезија за деца. Она што го истакнавме како особеност на литературата за деца воопшто и посебностите и одликите на современата македонска литература за деца се однесува и на поезијата воопшто и на современата македонска поезија за деца. Но, ни останува уште да ги согледаме специфичните белези на поезијата за деца воопшто и на современата македонска поезија за деца посебно, односно да ја определиме нејзината *diferentia specifica*

Во својата книга "Сигнали на сонцето" В. Милариќ првиот текст го наслови со: "Песна за деца - што е тоа?" Луцидно, во сентенци тој ги излага специфичностите на песната за деца. Ќе посочиме на типолошките нијанси со кои тој настојува да го опфати целосно општиот поим на песната за деца. "Постојат, главно, три концепти на детската песна: педагошки, лудички и поетски. Во рамките на првиот концепт детството се покажува како доба на верувањето во доброто па му се предочуваат морализми. Лудичкиот концепт инсистира на детството како на свет *in seipso* кој го карактеризира богат-

ството илузии што се остваруваат во игра, па и песната ја следи играта за и самата да помогне за изградување илузии за тоталниот живот. Поетскиот концепт овој свет го подразбира како свој свет, па оттаму детството е постојбина на поезијата /на срцето/ и во исто време во современiot свет, сопротива на стремежите што ја водат поезијата во чиста церебралност." /121, 10-11/ Во една од своите сентенци Миларик ја искажува природата на лексиката во поезијата за деца на морфолошки план. "Во светот на поезијата за возрасните основни зборови се именките и придавките. Во поезијата за деца главни зборови се глаголите." /121, 10/ Иако тврдиме дека светот на детето е свет на конкретноста, според тоа, во лексичка смисла би требало да биде супстантивен како поетски исказ, Миларик укажува на динамиката што детската песна сака да ја постигне; таа се искажува како движење, дејство, менување. Миларик вели "Во светот на детската песна постои само едно прашање: што се случува?" /121, 9/ На едно друго место Миларик природата на детската песна ја сопоставува со песната воопшто поаѓајќи од нивните глобални ориентации. "Ако поетот не ја прифаќа песната како мислење за светот, туку повеќе ја сака песната како чудење во светот, тогаш тој станува поет за деца." /122, 21/

8.1. Значењата во поезијата за деца

Поетското творештво воопшто е дело на јазикот, односно дело во кое на посебен начин се воспоставени релации меѓу елементите на јазикот. Поетското творештво за деца со ова својство има значење во воспитувањето како еден непосреден стимуланс во развивањето на јазичката култура кај децата. За влијанието на различните фактори во развивањето на јазикот се говори и во книгата "Можностите на поезијата" под редакција на М. Козем кој истакнува: "Се чини дека литературата или поезијата, или пишувањето и педагогијата имаат заеднички цели: да го ослободат јазикот." /27, 49/ Определувајќи ја вака поезијата според теоретските претпоставки на Р. Јакобсон, односно на современите сфаќања за современото творештво што ги застапуваат структуралистите /Барт/, феноменолозите /Ингарден, Кајзер/ и лингвистичката теорија /од Де Сосир на-ваму/, доаѓаме до едно стојалиште што може да ни послужи во диференцирањето на поетското творештво во однос на другите видови литературно творештво. Значи, во основа, поетската експресија е оној елемент што и на стилистичко ниво ја одделува поезијата од другите видови творештво на зборот /прозно-то, драмското, филозофското, политичкото, научното итн./.

Поезијата за деца како јазичка творба е фундирана на истиот

начин: таа се заснива врз значењето и звучењето на зборовите и врз една специфична организација на јазичкиот материјал воопшто. Говорејќи за јазикот во литературата за деца Д. Цацков ја определува експресијата на тој јазик истакнувајќи: "Јазикот во литературата за деца уште треба да е природен и сугестивен, да побудува богати претстави и доживувања."

/18, 11/ Тука би додале дека поставените барања не се специфични затоа јазикот во литературата воопшто исто така треба да одговори на тие критериуми. Но, наспроти истакнатото мислење сметаме дека јазикот во детската литература треба да биде повеќе од природен – необичен, атрактивен, создаден од ретки слоеви, привлечен. Поблиску сме до мислењето на Н. Графенауер кој вели дека: "Естетската структура, подобро речено естетскиот реалитет на поезијата /односно јазикот на поезијата – н.з./, ја сочинува нејзината текстуална, граматичка, семантичка, фонишка, фигуративна, ритмичка, организираност која се поврзува во уметничката фактура на поетскиот текст, а за таа фактура се најзначајни иновативноста, замуденоста, необичноста, специфичноста на односот меѓу веќе спомнатите компоненти... /68, 47/ Прашање е дали значењата на зборовите можат да бидат така пренесени /метафорични/, што да може смислата на песната да се потпира само врз пренесеното значење. А. Лули укажува дека "Поезијата за деца не може да се

впушта во естетички авантури, туку мора да го користи поетскиот материјал и речиси со неизменети изразни средства зашто детето, како и народот сака јасно да види, сака да чуе како се зборува со неговиот јазик." /103, 29/

Децата ја разбираат и метафората, но таа сепак им одбегнува зашто е апстрактна и го подразбира механизмот на скратената споредба, односно соодносот на двата дела на метафората – на искажаниот и подразбирливиот. Во таа смисла Г. Витез укажува дека "Асоцијациите на кои се потпираат метафорите мораат да бидат од детското искуство, кое е мошне мало. Но затоа детето тоа го надополнува со неограничената слобода, и во тоа е детето сродно со поетот." /187, 6/

Прашањето на метафората во поезијата за деца има, значи, и една психолошка проблематизираност. Детето, кое буквално сфаќа и буквално мисли, метафората не ја доживува како "преносник" туку како конкретен, буквален исказ. Таа, на тој начин влегува и во доменот на неговата игра со песната. "Кај детето, навистина метафората е нешто "конкретно речено" и одговара на природата на психичкиот развој на детето на разни возрасти, и таа може да помогне подобро да разбереме дека кај него метафоричкиот "спој" не може секогаш добро да се препознае... Треба да се каже дека семантичките полиња што ги покриваат метафорите /исто така и споредбите/ кај децата се мошне стеснети.

Тоа е затоа што имагинацијата на детето есенцијално е една анимистичка и антропоморфна имагинација." /27, 142-145/

Па, како е возможна една неметафорична поезија? Со тврдењето дека во детската возраст песната се доживува конкретно

И. Кајан вели: "Симболичниот говор, сјајот на метафорите, атрибутивноста се украси кои немаат што да бараат во оваа возраст." /88/ Поезијата за деца на поинаков начин го гради својот поетски јазик. Г. Витез укажува на психолошкиот аспект на говорот на детето истакнувајќи дека: "Јазикот, зборовите што детето ги употребува се разликуваат од возрасните. Секој збор на возрасните означува поим, кај детето сосема определен предмет, појава, суштество, збиднување... Зборовите кај детето имаат свежина на првичност, не се изветвени од употреба, ја имаат онаа свежина што за поетскиот говор е од примарно значење." /187, 16/ Конкретноста на мислењето и на говорот на детето не го оневозможуваат примањето на поезијата наменета на децата. Таа во рамките на денотативниот говор, со повеќе звуковни фигури кои го сочинуваат нејзиниот основен манир го преобразува тој директен, буквален говор во значења што текстот си ги придобива. Меѓу фигурите на значењето се среќаваат и оние од метонимиски тип, во синеготско или симболско значење. Компарацијата во поезијата за деца има суштинска примена - таа го засилува сликовното искажување

а придонесува и во сознајната вредност на песната – детето, познавајќи го едниот од споредбените елементи го запознава и другиот. Градацијата, како фигура на значењето годно се вклопува во поезијата за деца зато што низ неа се остварува и една постапност во развојот на емотивното во песната а се степенува и сознајното во содржината на песната – од попросто кон посложено, од поблиско кон подалечно, од веројатно кон неверојатно, итн. Децата необично се приврзани кон хиперболата – тие сакаат сè што е големо, претерано, пренагласено. На помала школска возраст децата ја сакаат и персонафикацијата низ која се идентификуваат со светот околу себе зато што го доживуваат анимистички – животните, предметите, природата сето тоа во детската свест живее со човечки живот. Анафората на децата им е блиска зато што тие сакаат да повторуваат необични синтагми, зборови со чудни звучења – така и ги учат зборовите и нивните споеви а и го доживуваат она што во нив е интелектуално провокативно како смисла. Се разбира – говориме за овие поетски фигури во една воспитна функција само под еден услов – тие да се во песната вградени со мерка, со дарба, со знаење и умење.

8.2. Звучењето на поезијата за деца

Фигурите на звучењето ги надоместуваат фигурите на

значењето зашто песната за деца од една страна има потреба да биде едно необично говорење, но, од друга, таа сака и да пренесе определени емоции, па и определени сознанија. Тие елементи на песната најчесто се изразно нагласени со звучењето – со алитерации, асонанци, рими, ономатопеи.

Ж. Жан во книгата "Читањето на поезијата" ја истакнува токму таа страна на приврзаноста на децата кон песната за деца: "Да се чита поезија значи да се наслушнува звукот што го прават зборовите. Малите деца го сакаат јазикот и зборовите заради нив самите а не за она што тие само значат." /83, 67/ "Малиот читател ужива во поезија која употребува богат звучен јазик" – укажува М. Ликинг на една од основните особености на јазикот на поезијата за деца./101, 212/ Говорот на детето е склон да се моделира според тој тип на пеење, зашто и усвојувањето на нови поими, и проширувањето на сознанијата од поширок вид е поттикнато, атрактивирано со фигурите на звучењето.

8.3. Поезијата како игра на значењата и звучењата

Поезијата како игра во размислувањето за поезијата за деца почна да се јавува последниве дваесет и пет години, како првотна одредница која станува и темел на севкупната теоретска заснованост на погледите врз литературата за деца. Во таа

смисла М. Пражиќ укажува дека "...можезната поезија за деца е игра; творечка игра на детството и творечка игра со детството...можезната детска поезија не ја откри /детската/ игра...супстанцијалното значење на играта...битно го измени односот кон детството и детската игра." /147, 6/ Меѓу многуте инспирирани кажувања на најпознатите југословенски писатели за деца во кои говорат за видувањата на своето детство, изнесени во зборникот "Детињство" ќе наведеме дел од искажувањето на М. Стефановиќ: "За мене крај детството секогаш стоела играта: можноста сè да биде поинакво одошто е, па потоа пак поинакво од поинаквото, па пак поинаку од поинаквото поинакво..." /118, 105/ Таа ориентација и кај нас, во Југославија, има сè повеќе застапници и бранители. Причините што таа ориентација воопшто се јави во поезијата за деца произлегуваат пред сè, од општата книжевно-теоретска ориентација во осмислувањето на поезијата. Теоријата полака го напушташе гносеолошкото гледиште свртувајќи се сè повеќе кон онтолошкото гледиште на литературата. Така и поезијата за деца беме сè повеќе согледувана како иманентна потреба на детето, а не како потреба на воспитно-образовната практика. Поезијата, односно песната почна да се согледува како играчка која самото дете ја посакува, а примањето на поезијата да се сфаќа како самата игра. "Детето го има задоволството да се игра

со зборовите, со звуците, со значењата, уште од своето најрано детство. Возрасните настојуваат да не игра многу, воопшто да не игра, да ги употребува зборовите како повеќето возрасни, така да се рече "прецизно". /22, 45/ Ова согледување на Ж. Шарпантро ја отсликува и ситуацијата на детето и ситуацијата на возрасните. Но, сепак, тоа односување на возрасните полека се менува кон еден нов концепт во воспитувањето и, особено, во односот кон поезијата и детето. Во доминацијата на тој концепт има удел и еден недоцентристички став што почна да ја облика и педагошката мисла и педагошката практика, а особено семејството и статусот на детето во него. Детето во новото градско семејство во кое наталитетот ригорозно е намален, не е веќе во таа мера извор на работна сила /да се прisetиме само на овчарчињата и козарчињата од поезијата за деца во првите новобени години/ туку станува центар на семејната грижа, смисла околу која семејството ја гради својата егзистенција. За ваквото обликање на поезијата за деца секако прилонесе и новиот, радикално новиот однос на современото училиште според кој принудата кон учење е заборавена и совладувањето на содржините од наставната програма се повеќе се ориентира најпрво кон поттикнувањето на развојот на еден слободен, волев избор, односно се ориентира кон развивањето на интересот на децата за тие истоврни содржини.

Па така, и поезијата за деца мораше да се прилагоди кон новото психолошко сè уште - да станува сè поатрактивна, сè помалку "дидактичка", сè помалку поучна и соопштлива. Односно сето тоа требаше да го постигнува на еден посреден начин, преку заинтересираноста на децата за играта на зборот, за песната како игра. "Тие различни аспекти на поетската игра се едновремено и карактеристични за детето кое до бесвест повторува некои зборови, кое се восхитува од звукот во кој не бара значење но и не се шокира ниту од најзачудувачките слики... детството е доба на една вербална поезија, зашто сè е возможно со зборовите, зашто силите на инхибицијата што ги имаат разумот, размислувањето, рационалните принципи, разумната размисла, социјалниот дигнитет и на неговата строга рефлексивност уште не го сториле своето дело." /22, 57/

М. Пражиќ таа врска меѓу песната и играта ја истакнува како основна поетска ориентација денес: "Модерната поезија за деца се однесува кон играта - најзначајната и секако современа конституента на феноменот на детството - со длабоко уважување и почитување, прифаќајќи ја како своја голема творечка шанса." /148, 20/ Во поезијата за деца почна сè повеќе да се создава еден тип песни кои се градени врз тие нови поимања. Прво: атрактивност на тематиката, второ: занимливост на фабулата, трето: доминантен или делумно доминантен хуморен тон,

четврто: експресијата потенцирано се заснива врз фигурите на звучењето, петто: изборот на лексичкиот материјал се врши по принципот познатите, обични зборови да објаснуваат непознат, атрактивен збор, шесто: содржинската компонента е изразито современа /од животот на детето или од неговата фантазија/. Стаќањето на песната како игра честопати во песната се искажува и во се присутната игра на зборови, во каламбури, хомонимски натрупувања, во реченички обрти. Ако ја сфатиме песната како игра тогаш таа неизбежно мора да го содржи и хуморниот тон иако играта за децата е една од најсериозно сфатените работи. Како што вели Р. Прелевиќ: "Без смеењето би ја немало играта, без изграта би го немало смеењето." /149, 76/ Без смеењето би ја немало ниту песната за деца. но при сето тоа треба да се има предвид и укажувањето на Г. Витез дека "детето сака песната да биде формално дотерана, до совршенство, бавно јасност на концепцијата, пристапност, тоест сето тоа да може да се влезе со светот на неговите поими..." /137, 6/

9. Посебностите на македонската поезија за деца

Сите спомнати одредници навистина ја ревитализираат поезијата за деца, па и современата македонска поезија за деца. Во нашата поезија резултираме уште еден фактор.

Македонската поезија за деца почна да се развива паралелно со современиот македонски јазик, којшто почна да се афирмира не само како народен туку и како книжевен јазик. Во тој јазик сè уште постои една неограничена слобода – римите уште не се истрошени, зборовите допрва ја наоѓаат својата поетска употреба. И, ако веќе ја сфаќаме и поезијата за деца како феномен на јазичните односи, тогаш современата македонска поезија за деца е создавана паралелно со создавањето на нејзиниот книжевно нормиран јазик.

Кога се определуваме проблематиката на темата да ги опфати воспитните можности на литературата за деца со примери од современата македонска поезија за деца, имавме предвид неколку прачања што бараат објаснување.

9.1. Детето како граѓанин на својот свет

Современата македонска поезија за деца е национална. Таа му припаѓа на еден јазик, на една култура и книжевна традиција, таа има свој историјат, свои развојни процеси. Очигледно е дека националните содржини /како што се историските теми, конкретната лоцираност во подрачјето, топонимијата, ономастиката/ таа поезија ја определуваат како национална. Но, нејзината основна лоцираност во националната сфера се остварува преку јазикот. А децата се, според својата

проекција на светот ненационални, некласни, нерасни – тие му припаѓаат на светот, на повичната детска идеална рамноправност, братство, еднаквост. П. Азар вели: "Да, книгите за деца го изразуваат националното чувство, но тие, исто така, го изразуваат и хуманистичкото чувство. Тие ја откриваат родната земја со љубов, но тие ги откриваат исто така и далечните земји... Секоја земја дава и секоја земја прима; многубројни се тие размени; и така се раѓа на возрастa на првите импресии универзалната република на детството."

/71, 183-184/ Потоа, низ текот на примањето на светот на возрасните како на сопствен свет децата ја добиваат таа свест за разликите меѓу луѓето. Дали фактот што децата го откриваат светот на поезијата, во првиот депир со неа, само низ националната поезија, не значи дека им се стеснува визиурата, дека тие се упатуваат кон едно селективно согледување на човештвото, ограничено на националниот аспект. Дали со самиот факт што светот го откриваат и во национално опфатена поезија тие своето битие не го опфатедуваат единствено во таа насока? Да се потсетиме само на не толку далечното минато. За време на окупацијата на Македонија од страна на Бугарското царство /од 1941-1944/ воведната песничка во букварот почнуваше со зборовите "Блгарче см аз...". И припадноста кон бугарската нација во тој и таквите текстови се истакнуваше како

нешто свето, повластено и исклучително. Секако дека тоа беше во рамките на една амизирана, националистичка и инстиктивна свест, но, во каузата на таа свест беше впрегната и една детска песничка, односно цела една книжевност за деца. Се чини дека и поезијата за деца, тоа благоводно и пред сè невино подрачје, кога ќе се вкрсти со националистичката кауза, станува еднакво опасно пропагандно средство како и кое да е друго, дури е и посуптилно затоа детето нема одбрана пред една таква песничка. Тука, секако, поезијата за деца, на која нација и да и припаѓа, неопходно мора да се легитимира најнапред со едно ниво на моралност. Затоа, доколку поезијата за деца не е, пред сè и над сè, уштевна кон светот на детето, на неговите иманентни потреби, доколку му наметнува каква и да е доктринарна свест, таа самата себеси се се укинува како поезија за деца, таа станува директна и насилна интервенција на возрасните во светот на детето. Современата македонска поезија за деца, според нашите сознанија, се легитимира како хумана, според своите пораки и поенти таа е општочовечка, а според својот јазик, содржините и темите таа е национална.

9.2. Проблеми на преведувањето на поезијата за деца

Не постои вистински начин децата да се дозливат нај-

автентично до светот на поезијата, ако тоа не се случува во рамките на нивната национална поезија, или барем во поезијата пишувана на нивни мајчини јазик, со оглед на тоа дека некои одделни нации имаат заеднички книжевен јазик, односно некои земји сè уште се во сферата на некои јазични влијанија /франкофонско, англофонско/. Автентичниот и единствен начин децата да влезат во светот на поетското творештво е тоа да го направат низ националната поезија за деца, затоа поезијата, во основа, е непреводлива. Поезијата за деца, макар и конгенијално преведена, останува осиромашена за онаа вистинска димензија на вдахновениот јазички креативен чин. Доколку една песна не губи во прелевот, тоа е знак за нејзината еднодимензионалност, што е, веќе истакнавме, показ за поетска творба без вредности. Сета сложена структура на песната за деца може, по правило, да постои само во јазикот на кој е создадена песната. Содржината, фабулата, поентата, темата, мотивот - сè може на определен начин да биде преточено од еден во друг јазик, но самиот јазик, она што е основата на сè не може да се трансформира. Прелевот познава и компензации, и успешни надоместувања за гримските реченија, но во целосната рамнотежа на песната останува една суштествена нарушеност.

10. Значењето на факторите што ја посредуваат книгата кај детето

Воведувањето на децата во сето богатство на животот воопшто, на односите што владеат во средината во која детето живее, на односите во светот, е во основата на воспитно-образовниот процес. Но, во сето тоа богатство, разноличие и сложеност, се опртува, како посебен дел од севкупноста на животот, и еден посебен сегмент – светот на книгата. Затоа и Г. Роже, во предговорот на книгата "Пеезијата денес" од Ж. Шарпантро, обраќајќи им се на малите читатели, вели:

"А потоа, кога ќе пораснете, вие ќе ги имате на располагање најубавите зборови за да ги изразите своите чувства, вашата радост, вашата мака. И вие ќе станете исто така по малку поети, така да се рече, чувствителни и слободни за со тоа да станете и малку посреќни." /23, 3/ Од своја страна, пак, таа посебност на светот на книгата е комплементарна со самиот живот; светот на книгата остварува и едно сопствено исполнување, но искажува и една непосредна врска со животот воопшто. Тие два елемента – животот и светот на книгата – во детската возраст се преплетуваат во едно доживување, зашто за детето и светот што го открива во книгите е дел од севкупната објективна вистина. Детето во книгата го доживува животот како автентична објективна реалност, не првви дистанца меѓу она

што произлегува од измислениот свет на страниците на книгите и она што вистински го живее. Таа околина пред сите оние што ја посредуваат книгата кај детето поставува определени конкретни задачи, начин на однесување, бара посебен пристап. Ако детето го доживува светот на книгата како реалност, очигледно е дека тоа низ книгата се доближува и до самиот живот, до оние комплицирани односи што владеат меѓу книжевните јунаци, до суптилните чувства што провејуваат од поезијата за деца.

Семејството е првата и најзначајна средина во која детето го создава светот. Затоа и во семејството треба да се остварува првиот контакт на детето со книгата. Првата книга е, се разбира, сликовницата. Детето уште не знае да чита, но има веќе засележано меѓу своите играчки и една посебно интересна, чарена и мистичка играчка – сликовницата. Кога ќе открие, во кругот на семејството, дека таа играчка умее да "говори", дека знае приказни, дека сликите означуваат некое определено збиднување – детето веќе го остварило првиот, иницијален контакт со книгата. Затоа улогата на семејството во воспоставувањето на тој контакт е од извонредно значење. Детето сака да му се раскажуваат приказни, но сака и да му се чита. Читането и препрочитувањето на сликовниците за детето претставува и задоволство, но, за разлика од раскажувањето, прет-

ставува и една нова димензија — овозможува и негово учество во процесот на одвивањето на приказната; тоа ги препознава сликите и веќе самото може да ја реконструира приказната што ја има слушано. Во семејството треба да се обрне извонредно внимание врз тој начин на доживувањето на светот на книгата што детето го започнува како свој прв контакт со неа, затоа од тој прв контакт ќе зависи и натамошниот однос што детето ќе го гради кон светот на книгата воопшто. Ако во тие први години не се создаде потреба да се дружете со книгата, тој однос, во натамошниот развој на детето, секогаш ќе биде на определен начин наметнат, повеќе или помалку. Во семејството треба да се создаваат услови детето да има своја библиотека или барем да има свој дел во семејната библиотека за чие подредување и користење ќе има сопствени одговорности. Но, во семејството честопати се инсистира детето да ги чита само, или предимно, оние книги кои е обврзано да ги совлада според наставната програма и лектират. Тука се покажува една опасност детето книгата да ја сфати само како обврска, што е еден од најсигурните патичта да се развине со книгата. Ш. Рубо укажува во таа смисла: "Јас практично не сум слушнала родителите да говорат за книгата како за задоволство, за книгата како за комуникација." /156, 28/ П. Гамара најпластично ја опишува таа заблуда на родителите наведувајќи исказ на една мајка ула-

тен кон детето: "Немој да читаш, учи!" /63, 50/ Но, има и поинакви однесувања кон ова прашање. Така Ф. Ајр истакнува дека родителите знаат што значи книгата за детето и затоа учествуваат при селектирањето на четивото на своите деца. А, покрај посредничката улога на родителите тој го истакнува и значењето на другите посредувачи. /62, 23/

Предучилишната установа е средина во која односот на детето кон книгата треба да се култивира и да се развива во рамките на еден посебен методски пристап. Педагошкиот кадар во тие установи има редица можности да ја посредува книгата кај детето на начин кој во семејството не може да се оствари. Во предучилишната установа книгата може да "оживи" преку колективно читање, со поделба на улоги, преку сценско изведување на одделни книжевни дела за деца било во рамките на подготовките за пригодните приредби што ги организираат установите /Осми март, Први мај, Дваесетидеветти ноември, Нова година/, било во рамките на секојдневната работа. Тука веќе доаѓа до изразно читање, до рецитирање што директно се одразува на култивирањето на говорот кај децата. Во предучилишната установа веќе може да се надмине нивото на сликовницата и детето да се доближува кон содржините на детските книги врз основа на сопственото надградување на фабулата, во своето дожи-

вување низ фантазијата и замислувањето.

Училиштето како посредувач на книгата кај децата има посебна улога и одговорност. Ж. Жан истакнува дека во Франција "за голем број деца училиштето е единственото место каде поезијата има шанси да биде допрена." /31, 164/ Во нашата средина можеме да речеме дека училиштето е најчесто единственото место каде поезијата доаѓа до децата. Во рамките на одделенската настава детето веќе треба да се води така што да проникнува во сложенниот свет на книгата не само како на извор на информации и сознанија, иако и тој аспект не е за потценување, туку и во емотивниот и мисловниот свет на книгата, во нејзините морални определби. Тука треба да се има предвид укажувањето на Х. Дартон дека книгата на детето "треба да му пружа спонтани задоволства а не, првенствено да го воспитува." /41, 2/ Зашто во нашата училишна практика постои една погубна формула: "Што сакал писателот да каже?" Таа опасност ја посочува и Л. Гратио-Алфандери. "Школските програми бараат да се научи - и за жал исто така, да се објасни, тоест да се анализира, да се согони; книгата и авторот стануваат скелет, ренџенска слика, слика на крвните садови, и така здивот на животот го снемјува... Се она што книгата значи на ниво на: промена, идентификација, информација се излага

на опасност да го снима пред свие барани анализи." /36, 39/

На училиштето тука од пресудна помош му е квалитетот на читанките и годноста на книгите што се предвидени за лектирата во соодветните одделенија. Секако дека квалитетот на ангажираноста на наставникот има големо влијание врз доближувањето на книгата до детето. Наставникот мора да се ослободи од честопати присутниот утилитаристички однос кон книгата.

Истакнатиот македонски поет за деца В. Подгорец во таа смисла вели: "Наставникот е оној посредник помеѓу поетот и читателот кој е должен младите читатели да ги упати и воведе во тајните на стихот, во загатките на метафората, со цел тие да научат да се служат со специфичниот поетски јазик." /142, 27/

Во таа смисла може да се види уште понатаму, да се развива чувството и способноста за книжевно творештво кај децата, да се охрабруваат децата и самите да се обидат да пишуваат поезија. Тој аспект го развива К. Кенет во делото "Боите на самогласниците" кај што ги излага резултатите од едно истражување во кое се испитува воведувањето на децата во методите и постапките на пишување поезија. Примерот на К. Кенет покажува дека наставникот треба да изнаоѓа атрактивни психолошки и литературни начини при поттикнувањето кон пишување поезија, при што децата ќе почувствуваат вистинско задоволство и ќе почнат да ги откриваат значењето, природата и можностите на

поезијата. "Децата имаат природен талент за пишување на поезија и секој наставник тоа треба да го открие." /20, 28/ Тука би укажале и на мислењето на Г. Јанковиќ изнесено во "Детето е поет: мит или реалност?" за природата на детското поетско творештво во кое се изразуваат и се развиваат детското мислење, перцепција и говор. /102, 314/ Така доближувањето на книгата кон децата што го остварува наставникот станува во вистинска смисла на зборот креативно. Затоа книгата се доближува како поттик за креација, а не само како извор на знаења.

Поезијата во наставата денес очигледно го нема вистинското место - таа е повеќе предмет на наставата одолго нејзин субјект; низ поезијата се постигнуваат сложени воспитни ефекти и затоа нејзиното посредување е извонредно суптилна дејност за која денешното училиште сè уште нема доволно усет. "Да се постигне поезијата да заживее во училиштето, пред сè таа не треба да се сфаќа како учење, туку како неопходност во воспитниот процес. Педагошкиот напредок на училиштето кон поезијата, што тука се изразува е улоген кон две цели: - Детето прима: тоа открива: /се исполнува/ се воспитува/ се прилагодува кон другите, односно поезијата е создадена од возрасните, од една страна; преку творештвото на децата од друга страна.

- Детето твори: тоа игра /тоа истражува/тоа продуцира /се
искажува/ тоа комуницира/ тоа креира со средства на поетски-
от јазик... Тоа прима за да твори, твои за да прима, што
овозможува збогатување на интелектуалниот и емотивниот раз-
виток на детето. Но, за да "прима" и да "твори" треба да му
се пружат и средства." /27, 108/ Оваа улога на училиштето не
може да се постигне без користење на ^{овестни} методи и средства во вос-
питно-образовната работа. Тука е неопходен услов: креативен,
компетентен, ентузијазирани наставник. В. Милариќ зборува за
ангажманот на наставникот во поттикнувањето на децата кон
јазичкото творештво: "Наставникот треба на учениците да им
ги предочува формите што се израз на содржините блиски до де-
цата. Тоа се, пред сè, детските состави, делата од литерату-
рата за деца а потоа и сите останати облици на пишан збор
блиски до структурата на детскиот јазик." /117, 22/ Залто кни-
гата и е но и не е сосема во улогата на примамлив посредувач
на знаењата што треба да се усвојуваат преку другите наставни
дисциплини /ЗПО на пример/. Книгата на детето му го открива
светот во сета негова комплексност и сложеност, му ги истак-
нува клучните прашања на животот, му дава можност да се за-
мисли врз тој свет што се одвива пред неговите очи доаѓајќи
од страниците на книгите. Училиштето особено продуктивно мо-
же да влијае на релацијата дете-книга ако располага со богата,

добро организирана и водена библиотека. Ж. Пат вели: "Присуството на една библиотека или на катче за читање во основното училиште не ја исклучува потребата од посетата на градската библиотека. Учениците така ќе откријат постоење на едно место за читање кое што можат во секое време да го посетуваат и кое им останува отворено, и тогаш кога ќе го завршат основното училиште." /132, 216/ Така навиката да се посетува библиотека станува постојана потреба на детето.

Библиотеката е еден од најзначајните фактори во посредувањето на книгата кај децата. Во СР Македонија има една специјализирана библиотека за деца /во Скопје/, но и при најголемиот број градски библиотеки има одделенија за детска литература или барем детски катчиња. Библиотеката, преку стручната работа на библиотекарите, може да води грижа и за одделните склоности и способности на секое дете. Да му определува, се разбира со високо ниво на педагошка упатеност, посебни четива на детето имајќи увид во неговите можности. Библиотеката има редица корисни форми на располагање во процесот на доближувањето на книгата кон детето. Тоа се разни изложби на книги, тематски или општи, средби со висатели за деца, организирање тематски рецитали со учество и на самите деца, но и на артисти кои со својата интерпретација на текстовите влијаат во развивањето на културата на говорот. Но, Г. Пат ука-

жува на уште можности што ја има библиотеката во процесот на комплексното доближување на книгата кон децата. "Средбите во библиотеката не се ограничуваат само на писателите. Присуството на сликари, илустратори, кои умеат да им се обратат на децата ќе биде исто така ефикасно за да се проникне уште повеќе во светот на пластичните уметности и во нивната проценка." /132, 175/ Библиотеката треба да биде "отворена" - детето да има слободен пристап кон книгите, да може да си ги одбира, да ги разгледува, да се соживува со нив. Неопходно е да се истакне и улогата на библиотекарот во посредувањето на книгата кај децата. Во мошне занимливата студија за ова прашање пишува Ж. Хил. Таа говори за активен и архаичен библиотекар. Активниот библиотекар не е само техничко лице, туку креативна личност која умеа индивидуално да му пристапи на секој читател, да ги открива и поттикнува неговите интереси, кој ја познава психологијата на детето од различни возрасти. /74, 29-42/

Списанијата за деца, според возраста на која и се наменети, можат да бидат една од најклучните алки во синџирот на посредниците на книгата кај децата. Со изборот на текстовите, со илустрациите, со другите содржини - рекреативно-забавни - списанијата треба да го привлечат детето кон книжевниот

текст. Уредувачката политика на списанијата треба да биде така ориентирана, што детето да се најде себеси во изборот на текстовите што го нуди списанието. Нема секое дете да се приврзе за секој текст, но затоа разновидноста на застапените текстови, во жанровска смисла а и во тематско-содржинска, треба да дава можност детето да го најде во списанието и својот интерес.

Издавачите на литературата за деца и младина со своите издавачки програми, несомнено, се едно од клучните места каде што се креираат идните врски меѓу детето и книгата. Во рамките на издавачките компетенции се и изборот на авторите /освен лектирните автори/, и тематско-содржинските и жанровските определби. Издавачот треба да поаѓа од становиштето дека на децата им е неопходна добрата книга. Таа синтагма, меѓутоа, има редица нејасности. Замто, ако некои издавачи сметаат дека забавната литература /авантуристичкиот и научно-фантастичниот роман на пример /не е добра литература децата, ќе останат без една битна димензија во контактот со книгата. Децата сакаат книгата и да ги забавува, да ги возбуждува, да им создава такви херои со кои ќе можат да се идентификуваат. Одговорноста на издавачите на литературата за деца и младина е токму на тој план – тие треба да се определени за добрата книга независно од нејзиниот жанр. Замто, престојат и авантуристички романи со извонредни книжевни вредности, како што

постојат и дела со високи амбиции а кои немаат вистинска книжевна вредност. На една интересна размисла за проширената дејност на издавачите упатуваат К. Роз и Ј. Туати. Тие истакнуваат: "Во сите книжарници каде одговорните се чувствуваат компетентни за литературата за деца и анимирање, во книжарница која може да биде место на размена на идеи и културни активности, може да постои втелје /клуб/ на читатели и ако тоа место и овозможи на книжарницата подлабоко да захвее, тоа ќе значи дека книжарницата покажува волја да учествува во културниот живот на градот." /153, 92-93/

Театарот, радиото, телевизијата и филмот се посредници на литературните дела преку спецификата на својот медиум. Театарските претстави за деца, радио и телевизиските емисии, како и филмовите за деца, преку презентација на книжевни дела, детето непосредно го воведуваат во светот на книжевноста. Нивната специфика ја претставуваат, односно да прикажуваат, книжевни дела ги прави извонредно атрактивни за децата. Затоа репертоарската политика и програмските ориентации на сите установи што се одговорни за творештвото во тие области има извонредно значење за посредувањето на книгата кај децата. Иако не се работи за книга во потесна смисла на зборот, тие медиуми ја посредуваат литературата во најширока смисла. И училишната и семејната средина организирано и систематски треба да

овозможуваат децата да дојдат во контакт со претставите, филмовите и емисиите наменети им децата. Но Н. Соријано лудно укажува на една реална опасност што се повеќе демне, а и се пројавува: телевизијата и филмот, како медиуми кои во својата основа имаат и литературен предтекст, имаат и сопствено влијание кое е спротивно на примањето непосредни книжевни содржини низ читањето. "Да се читаат само слики, телевизиски, биоскопски и слики на цртани филмови и фото-романи - доведува до постепено губење на навиката за читање во вистинска смисла на зборот и, најпосле до заборавање на читањето... Кога ќе се најдат пред богати текстови кои од својата публика бараат минимум истражувања и љубовитност, тие лако подготвени читатели оргу ќе изгубат храброст и ќе ја надумат вистинската книга во полза на медиумот кој на полесен начин ќе им донесе возбудливи задоволства кои навикнале да ги бараат." /166, 30-31/ Овие ставови Соријано ги излага во контекстот на поширокото гледиште дека механизмите на читањето кај децата можат да се развиваат само со стимулирањето на задоволството при читањето. Неговите укажувања за опасноста што ја носи претераното уживање во филмот, фото-романите, телевизијата се комплементарни со ставовите што ги излага Маршал Маклуан во "Гутенбергова галаксија" укажувајќи на цивилизацијската промена /осиромашувачка во секој случај/

што настанува со доминацијата на новите сликовни медији на сметка на книжевноста. Н. Капуто, меѓутоа, излага еден поинаков став: "Не треба да се верува, априори, дека телевизијата, радиото, го попречуваат детето да чита. Секогаш кога детето е заинтересирано од она што го видело на телевизија, од она што го слушало на радиото, тоа е наведено да чита за да го најде она што го финансирало." /19, 171-172/

Точно е дека телевизијата и радиото можат да го имаат тоа конструктивно влијание со тоа што ја призиваат огладата на М. Соријано дека може да има и негативно влијание ако детето претерано "виси" пред телевизорот или радиото. На тоа укажува и А. Масален истакнувајќи дека денес телевизијата, филмот, плочите, миникадетите го заземаат местото на книгата. /114, 345/

Во оваа смисла се одговорни и семејството и училиштето и библиотеките, зашто, како што вели Масален, без нивното посредување детето спонтане би ја изгубило способноста за апстракција, разбирање и имагинација кои се неопходни при читањето.

Илустрацијата во книгата за деца е важен фактор кој детето го привлекува кон книгата. Денешните технички можности на графичката индустрија на тој план отвораат широко поле. Но, есенцијална важност има осмислувањето на илустрацијата, нејзината естетска вредност, нејзиното поврзување со содржи-

ната и пораките на текстот. Заради конкретноста на детското мислење илустрацијата е особено важен фактор во предучилишната и раната училишна возраст. Истражувањата покажуваат дека во првите две одделенија на основното училиште односот меѓу текстот и илустративниот дел е 50% спрема 50%, што значи дека илустрацијата во книгите за таа возраст има рамноправна улога со текстот. М. Соријано ја истакнува значајноста на илустрираните изданија за деца затоа "една од улогите на сликовниците е, најпосле, да го воведат детето во читањето." /164, 208/ Во својата извонредна студија за илустрациите во литературата за деца Ж. Дансет открива многу суштествени прашања за функцијата на илустрацијата во книгите за деца. И тоа меѓу другото за: илустрациите и зборовите, илустрацијата и естетското воспитување, за демифицирањето на илустрацијата, за приоритетот на илустрацијата, за нивниот избор според возраста на децата, за значењските разлики меѓу илустрацијата и текстот, за читањето меѓу сликите. Тоа истакнува дека "илустрацијата, по се гледано, го изразува она што понекогаш зборовите не можат сосема да го изразат... Тие /илустрациите/ поттикнуваат кон размислување, но пред сè кон сонување, да се мечитира, да се имажинира". /40, 202-203/ Должни сме да истакнеме дека последниве години во Македонија на тој план се постигнуваат видни резултати. Тука пред сè ќе ја истакнеме издавачката куќа "Просветно дело" која со

извонредни ликовни реченија го изгледа "Букварот" и "Нашата читанка" како и илустраторскиот тим на издавачот "Детска радост" /М. Туниќ, А. Цветковски и А. Каевски/ кој ги илустрира сите детски списанија во Македонија и сликовниците за предучилишна возраст што овој издавач ги публикува последниве години. Нашата книга за деца од година во година станува сè поубаво илустрирана. Значајноста на таа појава ја истакнува М. Дуран која вели: "Навраќањето кон една книга, повторно то прочитување, повторно откриеното задоволство, играта со боите - сите овие работи му даваат на детето едно убаво задоволство..." /56, 18/ Во секој случај, ќе заклучиме дека илустрацијата само ја збогатува книгата, односно може да биде и главниот носител на литературната содржина, со тоа што е битно уметничкото ниво на нејзината реализација. Добриот стрип не ја расипува книжевната вредност, тој само ја посредува на поинаков начин, низ феноменот на пиктуралното. "Она што е сигурно - вели Ф. Карадек - тоа е дека сликата не му конкурира на читањето." /30, 31/ Треба да истакнеме дека во Јапонија /за што сведочат и наградите во Братислава/ извонредно многу внимание се посветува на илустрацијата на книгата за деца. /115/, 133/.

Во рамките на сите овие фактори, во нивната промислена и организирана дејност, секако, се наоѓа клучот за идната

блискост или оддалеченост на детето од книгата. Затоа е пожелно и едно координирано и усогласено дејствување на сите тие посредници на книгата кај детето. Во смисла на овие наши согледувања е расправата на колоквиумот на "Пријателите на Севр" на тема "Детето денес, во светот на медиумите" каде се заклучува: "Ни се чини најважно да ги направиме чувствителни родителите, воспитувачите, библиотекарите, за вредноста на литературата за деца, за нејзиното значење за развитокот на детето; Да се развиваат емисиите на школската радио-телевизија кои презентираат значајни дела /на пример јазички дела/; Да се развиваат изложбите за промоциите на книгата; Да се развиваат различните педагошки активности...; Да се развива соработката меѓу различните институции /музеи, музичката младина на Франција, аматерските драмски групи/; Да се специјализираат наставници за работа во детски библиотеки..."/100, 29-30/ Тука свој придонес уште може да даде и критиката на литературата за деца, овозможувањето на бесплатни театарски и кино билети, ниската цена на книгите за деца - што е сè во доменот на општествените тела, заедници и совети кои што се грижат за воспитувањето и образованието на децата. За прачањата изнесени во овој оддел расправавме, со поинаков пристап, и во книгата "Детето и литературата за деца"./116, 57-65/

MEMORANDUM FOR THE RECORD

MEM II

1. Предмет на истражувањето

Предмет на нашето истражување е литературата за деца и нејзините воспитни можности, поточно, воспитните можности на современата македонска поезија за деца. Основа за откривање на овој предмет ќе ни биде анализата и интерпретацијата на поетските текстови опфатени во читанките и во лектирата од I до IV одделение. Се определуваме за дела од автори како за аналитички материјал според два критериуми: да се македонски поети и да се опфатени во програмите за наставата по мајчин јазик, во училишната лектира, односно да се застапени во читанките за основно училиште. Првиот критериум го засниваме врз фактот што литературата создавана на јазикот на кој говорат и децата не е соочена со проблемите на преводот, така што јазичното ниво е автентично, што подразбира автентичност и во сите други слоеви на песната. За вториот критериум се определуваме со намера трудот да биде придонес и кон воспитната практика, зашто, еден теоретско-аналитичен приод кон делата на авторите од македонското поетско творештво за деца ќе створи нови можности за нивната примена и толкување во наставата. Од изнесеното се согледува дека извршивме четири стеснувања на истражувачкиот проблем: од вкупниот корпус на литературата за деца, прво, се определивме за македонската национална литература за деца; второто стеснување е жанровско – од македонската литература за деца се определивме за поезијата за деца; третото стеснување на предметот се однесува на откривањето на воспитните можности на македонската поезија за деца

која е застапена во читанките и лектирите за основното училиште; и четвртото стеснување го направивме определувајќи се за деца од I до IV одделение, тоест за деца на возраст од 7 до 10 години. Но, за оваа возрастна граница не се држевме толку стриктно зашто во СР Македонија голем процент деца поѓаат во училиште и пред седмата година. Заради тоа во теоретскиот пристап посветивме внимание и на литературните видови и жанрови кои се однесуваат на деца помлади од 7 години.

Се определивме за оваа возраст на децата зашто сметаме дека во основното училиште, во текот на описменувањето, се создаваат и првите читачки навики, се формира односот на детето кон книгата. Нашиот пристап кон еден ваков истражувачки проблем е побуден и од нашиот интерес, но и од фактот што истражувања од овој вид кај нас досега не се вршени. Теоретските становишта што досега ги зазедовме, во првиот дел од трудов, во однос на литературата за деца воопшто, а посебно во однос на македонската поезија за деца досега не се елаборирани кај нас. Аналитичкиот материјал што го посочивме /поезијата за деца од македонски автори во читанките и лектирите од I до IV одделение, од аспект на откривање на воспитните можности досега кај нас не е анализиран.

Литературата за деца била предмет на книжевни проучувања, секако не целосни и продлабочени, но сосема малку била откривана нејзината психолошка и педагошка страна. Може да се истакне дека актуелноста на нејзиното проучување, особено педагошко, закономерно расте, како што се збогатува ризницата на оваа литература. Ако го поставиме прашањето зошто до денеш-

ни дни малку е истражувано во оваа област, ќе ни се наметне одговорот: затоа што таа е мошне суптилна, методолошки сложена што произлегува од самиот феномен на поезијата, па и поезијата за деца. Оваа проблематика е мошне специфична зашто бара еден интердисциплинарен пристап во нејзиното проучување. Пред сè таа претпоставува една книжевно-естетска упатеност и психолошко-педагошка култура, како и историски, етнолошки и етнографски познавања за земјата на која тие истражувања се однесуваат. Состојбата на којашто укажуваме не е актуелна само кај нас, во Македонија, туку и во светски релации.

Литературата за деца како феномен којшто има определени воспитни можност, всушност, и почна да егзистира како одделен творечки домен. Денес, таа сè повеќе се ослободува од поимањето дека треба да поучува и станува домен на слободно творештво. Воспитните можности литературата за деца денес ги остварува посуптилно, со големо почитување на личноста на детето. Промената што се случи е заемна – таа се случи и во естетичкиот концепт на литературата за деца и во теоријата на воспитанието и образованието. Тоа е најеклатантно видливо во поетското творештво за деца.

2. Цел на истражувањето

Цел на истражувањето е да се откријат воспитните можности на современата македонска поезија за деца како и естетските вредности на оваа поезија, во читанките и во лектирите од I до IV одделение. Воспитните можности ќе ги бараме во нивното комплексно јавување, тоест, имајќи ги предвид сите димензии на развитокот на личноста, сите сфери на воспитувањето /интелектуалното-сознајно, емоционалното-доживувачко ,

моралното-социјално, патриотското, хуманистичкото итн, когнитивното-мотивационо и волево. Со еден збор во аналитичкиот материјал ќе се бараат воспитните можности на поезијата за деца во нивното комплексно пројавување. Воспитанието како процес е во основа интегрален пристап кон создавање сестрано развиена, творечка личност. И литературата за деца, и поезијата за деца се јавуваат како можност во тој процес на, сложен, богат, целосен развоток на личноста. Говорејќи за интерсирањето на децата од 6 до 12 години за читање, Турет, ја истакнува воспитната вредност на литературата за деца: "Читањето...не придонесува детето само да го научи пишуваниот јазик, тоа е во исто време прекрасна мотивација за учење која, без сомнение, му отвора нови хоризонти... читањето на детето му овозможува да ја развива својата мисла и својот критички дух. да ги изострува методите за учење, да го развива сопствениот израз и социјалната комуникација и постепено да станува возрасно и автономно." /179,415/ Д. Митровиќ ја согледува таа релација од страницата на примачот, на детето. "Уметничкото дело воспитно влијае ако побудува естетски чувства, фантазија, асоцијации, ако ја побудува целокупната психичка активност; со еден збор, тоа воспитно влијае ако субјектот, ако воспитаникот може да го доживее." /124, 84/ Рецепцијата која има и воспитна конотација е, значи, условена со естетското ниво на делото.

3. Задачи на истражувањето

Во истражувањето ги поставивме следниве задачи:

- Да се открие какви се можностите на поезијата за деца за естетското воспитување на децата.

- Да се открие какви можности дава поезијата за

деца во сферата на интелектуалното воспитување на децата.

- Да се открие какви се можностите на поезијата за деца за моралното воспитување.

- Да се открие какви можности дава поезијата за деца во подрачјето на физичкото воспитување.

За да може да ги откриеме воспитните можности на литературата за деца се послуживме со некои веќе усвоени поделби во сферата на воспитувањето /на естетско, морално, интелектуално, физичко/. Во врска со тие поделби ги поставивме и задачите на истражувањето. Но, мораме да кажеме дека тие поделби ги сфаќаме со сета условност, зашто одвај може да се пронајде песна која можеме да ја откриеме само како еднодимензионална структура упатена кон едно подрачје на воспитување, на една единствена особина, способност, знаење, умевање итн. Во најмала рака секоја релевантна песна за деца мора да има минимум две такви можности: прво - воспитување на чувството за убаво /зашто песната по себе е естетски феномен кој има влијание врз естетското воспитување на децата, тоест врз воочувањето, доживувањето, вреднувањето и создавањето на убавото/ и, второ - воспитување на која и да било друга, конкретна димензија од останатите подрачја на воспитувањето. А за да се постигне сев ова за што говоревме значаен е педагошкиот пристап. Тоа го истакнува и Ј. Коутин кој вели: "Методите на педагошката работа во суштина ќе одлучат дали уметничкото дело ќе влезе во свеста на ученикот како естетска вредност или само како илустративно средство за морална или некоја друга идеја."/93,55/

Од друга страна, и самата литература за деца како и воспитанието се дели на одделни жанрови и видови исто така

заради едно полесно, разложно сфаќање и на сложеноста на литературата за деца. Специфичноста на секој жанр, на секој вид, колку што може да се рационализира, да се истакне, исто толку влегува во едно општо, глобално дефинирање на литературата за деца. Така, всушност, имаме сопоставување на две нешта што сме ги одделиле од главната матрица на која и припаѓаат / воспитните можности од педагогијата воопшто и поезијата за деца од литературата и литературата за деца воопшто/заради полесно разбирање и оперирање со поимите. Но, самиот факт што секогаш ќе ја имаме предвид нивната генерална припадност кон сферите што ги спомнавме, ќе не одржува во рамките на една постојана ориентација. Низ споменатите поделби подоследно ќе го откриваме она што поезијата за деца може да го оствари како воспитен резултат.

4. Хипотеза на истражувањето

Поаѓаме од тоа дека современата македонска поезија за деца има дела со книжевно-естетски квалитети и дава можности за воспитно влијание кај децата од 7 до 10 годишна возраст. Велиме: има дела. Тоа значи дека има дела со врвни уметнички думети но, како што тоа е случај во сите национални поезии широм светот, и во македонската поезија за деца денес се јавуваат голем број дела што значи дека се објавуваат и многу дела со скромна реализација, со видлива бездарност на авторите.

5. Варијабли на истражувањето

Независна варијабла на истражувањето е литературата за деца, поточно македонската поезија за деца во читанките и лектирите од I до IV одделение. Зависна варијабла би биле

воспитните ефекти, тоест можностите што поезијата за деца ги дава за естетското, интелектуалното, моралното и физичкото воспитување на децата.

6. Дефинирање и согледување на основните поими од предметот на истражувањето

6.1. Што е литературата/поезијата/ за деца?

Во крајното дефинирање на литературата за деца ќе се потпреме врз она што го изведовме при разгледувањето на особеностите на литературата за деца воопшто, како и на специфичностите на поезијата за деца. Дефинирајќи ја, пак, самата поезија за деца ќе оствариме дефиниција што ја опфаќа и литературата за деца воопшто.

- Литературата/поезијата/ за деца е специфично јазично уметничко творештво на возрасните.

- Таа е, според сознајното ниво, приспособена на возраста на децата.

- Таа го привлекува интересирањето на детето со својата атрактивност на изразот, необичноста на поетските слики, со звучењето.

- Таа донесува значења коишто го збогатуваат емотивниот и интелектуалниот свет на детето.

- Таа го афирмира светот на доброто и на убавото.

- Таа ја поттикнува фантазијата на детето, го буди во него чувството за хумор, за моралните и естетските вредности.

- Таа е општо-детска, припаѓа кон една национална поезија искажувајќи го севкупниот детски свет.

- Таа е слоевита, повекедимензионална и расте

заедно со детето, откривајќи му сè нови и нови длабочини.

- Таа на суптилен но и сугестивен начин му го открива на детето и светот на реалното.

- Таа е интернационална.

Потесно, полапидарно дефинирање на литературата /поезијата за деца/ ни се чини неизводливо, зашто и во дефинирањето неопходно беше да се истакнат непрестајните двостраности на процесот на постоењето на литературата /поезијата/ за деца и нејзината интенциозност, значи порака, поента, насоченост што ја има во самиот чин на создавањето, а и во нејзината конечна реализација која се постигнува во чинот на примањето.

Овие претпоставки за постоењето на едно дело што и припаѓа на литературата за деца се чини дека го прават идеалниот модел на едно дело од литературата за деца. Но, во едно релевантно дело, сите тие услови не можат да бидат секогаш исполнети. Суштествено е некој од тие услови да не биде одречен, зашто тогаш не би можеле да говориме за вредно дело за деца.

6.2. Сознајните, емотивните, психолошките карактеристики на децата од 7 до 10 години

Времето од шестата до деветтата година од животот на детето се означува како период на средно детство. Доцното детство го опфаќа периодот од деветтата до дванесеттата година.

Почетокот на средното детство во суштина се совпаѓа со почетокот на школувањето, а почетокот на доцното детство со горната возрастна граница што нас не интересира. Во средното и доцното детство детето повеќе е насочено кон надворешниот, реален свет. Можеме да речеме дека според сознајните можности

на детето овие два периода значајно се разликуваат. Во средното детство се појавува особен интерес за сознавање на објективните својства на околниот свет, а во доцното детство се среќаваме ^{со} барање на општи односи и законитости што владеат меѓу конкретните предмети и појави. Меѓутоа, треба да истакнеме дека ова е само една општа карактеристика и дека во секој од овие периоди постојат мошне изразени индивидуални разлики меѓу децата, како што е, впрочем, случај и во другите возрасни групи. Ако раното детство се карактеризира со една мошне развиена фантазија во којашто детето ги менува сосема произволно предметите според своите желби и интереси, во следниот период детето сознава дека тие имаат и сосема определени својства коишто ги разликуваат меѓу себе. Детето тогаш се стреми да се запознае со што повеќе својства на предметите и заради тоа сосема е нормално во овој период тоа да е насочено кон откривањето на реалноста на светот. Во периодот на средното детство фантазијата не доаѓа толку многу до израз при сознавањето на предметите но, таа се пројавува при откривањето на оние нешта коишто се просторно и временски оддалечени. Сознавањата на детето во овој период не се засниваат ^{на} само впечатоците што ги добива со осетите туку и врз мисловните операции. Мислењето кај детето е конкретно и логично. Тоа особено доаѓа до израз при сфаќањето на физичките појави. Перцепциите кај детето во ова доба уште се засниваат врз ~~целосни~~ впечатоци. Во средното детство децата се ведри, среќни, свесни за своите можности зашто ~~ти~~ ^{ги} веќе мошне вешто се снаоѓаат во разни околности, имаат совладано движењата, нивните доживувања се повеќе свртени кон надворешниот свет. Детето живеејќи во одделенскиот колектив постепено се социјализира и мошне интензивно се врзува за жи-

вотот и работата во колективот. Го сака друштвото на своите вршници, кои кои се приврзува повеќе случајно - при заеднички пат во училиште, соседство и итн. Во неговиот живот големо влијание имаат оние личности за кои е емоционално врзано. Овој период во животот на детето во морален поглед може да се нарече наивноколективен морал зашто во вреднувањата што детето ги врши големо влијание има неговата околина. Ако во предучилишната возраст основна активност на детето беше играта која ја започнуваше според моментните желби, сега, освен играта детето се интересира и за учењето. Во вториот период развитокот на логичкото мислење му овозможува на детето да стане свесно за себе, и полака, критички да почнува да ги оценува и постапките на другите. Значајна карактеристика во овој период е што детето има потреба да се идентификува и со личности од својата околина, а и со ликови од литературата, филмот и телевизијата. Говорот кај децата веќе не е така спонтан и случаен како во претходниот период. Речникот е збогатен, прецизен, детето се снаоѓа во нови ситуации, се развива творечката фантазија. Детето умее веќе самостојно да размислува и да заклучува, да употребува симболи и да се соочува и со некои апстрактни поими и генерализации./135,190-204/

Значи меѓу седмата и десеттата година се формира индуктивното и дедуктивното заклучување, се продлабочува неговото сознавање на објективните врски. Играта на детето во средното детство станува побогата; детето не се интересира само за текот на играта туку и за нејзиниот крај, за нејзините последици. Дури во почетокот на школувањето е една од најзначајните побуди за учење. По седмата, осмата година истакнато

место во животот на детето заземаат творечките игри. Бајките претставуваат омилена лектира за детето и тоа сега подобро ги разбира. Личностите во модерната бајка му се познати на детето и тие ја задоволуваат неговата желба за доживувања, нови впечатоци, за напнатост, за промена. Зашто во модерната бајка се меша реалниот свет и светот на детските желби. Децата ги сакаат приказните во кои јунаци се деца коишто ги доживуваат истите работи и кои живеат во слични ситуации како и самите тие. А околу деветтата година децата мошне живо се интересираат за приказните во кои се говори за мали авантури, за шегобијство. Децата се интересираат и за описи на различни патувања, за далечни земји и времиња.

Во овој период *уште* чувствува потреба за постојана активност а кон тоа го покрепува и нестабилноста на неговите чувства. Во раниот училишен период детето постојано се здобива со самодоверба, неговата егоцентричност се повеќе опаѓа. Детето се повеќе се запознава самото себе. Кон крајот на средното детство детето е веќе мошне изразително индивидуалност. /190, 285-360/ Во тој период, како што истакнува Хетвилд "детето е полно со живот, полно со интерес за сè, за целиот свет, честопати има шегобиен резон." /70, 161/ Периодот на средното детство Бенлиц го карактеризира како возраст на "магичен реализам". Во оваа фаза на развитокот детето е особено чувствително кон чудесното. Тоа ги сака приказните, ликовите од далечниот свет на чудесното. Тоа продолжува да наоѓа задоволство во римите и ритамот и ја сака поезијата. /48, 16/ Тој интерес на детето кон поезијата го потенцира и Л. Клерк говорејќи за детството и поезијата. /26, 127/

Во овој дел се обидовме да ги воочиме најсуштествените сознајни, емотивни и психолошки карактеристики на децата од 7 до 10 години. Но, и во досегашните разгледувања на феноменот на литературата за деца се допиравме до некои специфики на возраста на децата од 7 до 10 години, такашто теоретскиот пристап кон проблемот го осветлувавме и низ тој аспект. Затоа нашата намера не е да дадеме исцрпни согледувања за

средното детство, туку да укажеме само на некои специфики, особено на оние што се релевантни за односот дете-книга. Зашто тие специфики се значајни за нивото на примањето на литературата од страна на децата. "Творештвото кое му е наменето на детето би требало да се оснива врз доброто познавање и разбирање на детето, на неговите интереси, на начинот на неговото мислење и поимање на светот, на можностите и границите до кои на определена возраст може да достаса. И како што тематскиот избор и уметничкиот израз мора да ги имаат предвид карактеристиките на детското мислење, сфаќање и односот кон светот, така и јазикот со кој творците се служат во своите дела мора да има подлога во детската јазична креација и јазично однесување, односно - треба да биде насочен кон нивното развивање." /85, 24/ Ова мислење на М. Јоциќ е за нас значајно зашто говори токму за јазикот на литературата за деца, што е еден од основните фактори во неа детето од одредена возраст да може да ја прими. Во периодот од 7 до 10 години децата најинтензивно се интересираат за бајката и за поезијата за деца. Тоа, како тврдење го наоѓаме и во следниве мислења. "Помалите деца се понаклонети кон бајковитоста, кон играта и поетската слика, децата од 9

и 10 години воспоставуваат рамнотежа меѓу фантастичната и реалистичната слика, меѓу поетскиот и прозниот исказ..." /130, 37/ На слични ставови наидуваме и кај М. Црнковиќ: "Од седмата до осмата година децата сами читаат бајки и приказни. Блиска им е и поезијата за деца. Од осмата до десеттата година се јавува интерес за реалистичниот расказ. Интересирањето за животните порано искажано станува сега необично силно. Особено ги интересираат текстови во кои главни јунаци се децата и животните. Поезијата за деца уште одговара на оваа возраст, а потоа сосема се губи интересот за неа." /28, 12/ С. Лемблен, меѓутоа излага сосема спротивно мислење на ова од Црнковиќ за интересот на децата кон поезијата истакнувајќи дека "таа е една од литературните форми во која сите возрасти се наоѓаат себеси, и покрај тоа што нивното доближување до песната е различно..." /1, 227/ Во секој случај, како што веќе истакнавме, интересите на децата за одделни жанрови не се прецизно истражени, со тоа што, со сигурност само може да се тврди дека бајката е присутна во светот на детето од неговото рано до доцното детство. Но, едно укажување може да биде раководно во дијагностицирањето на интересот на децата за книгата: "Книгите што му се ^{дад} аат треба да бидат современи, да одговараат на проблемите што ги поставува неговото време... или ќе придонесат кон тоа да го известат за универзумот во кој ќе живее." /166, 35/ Ова гледиште на М. Соријано упатува кон вистинската вредност на литературата за деца и значењето на светот на книгата за детето.

7. Методи на истражувањето

Во истражувањето се користиме со теорискиот метод, дескриптивно-аналитичко-критичен метод и експликативно-компаративен метод. Определбата за овие методи произлегува од предметот, целта, задачите и хипотезата на истражувањето.

8. Техники на истражувањето

Од истражувачките техники ја користиме анализата на содржината - документациона и теоретска.

9. Примерок на истражувањето

Примерок на истражувањето се поетските текстови во читанките од I до IV одделение на основното училиште и поетските збирки за деца во лектирата од I до IV одделение. Од нив беа избрани текстови на македонски автори /поети за деца/, од кои можат да се согледаат воспитните можности на поезијата за деца. Еве го примерокот:

- Делчев, д-р Г., Јанушева, Д., - Прва читанка, Скопје, Просветно дело, 1985.
- Јанушева, Д., Велјановски, Е., Јанушев, М. - Читанка за II одделение, Скопје, Просветно дело, 1985.
- Синадиновска, О., Синадиновски, М., Мешинковска, З. Читанка за III одделение, Скопје, Просветно дело, 1984.
- Синадиновска, О., Синадиновски, М., Јанчевска, М. - Читанка за четврто одделение, Скопје, Просветно дело, 1983.
- Куноски, В., Зајче Безопавче - лектира за I одделение, Скопје, Култура, 1972.
- Подгорец, В., Весела азбука - лектира за I одделение, Скопје, Наша книга, 1973.
- Тарапуза, С., Насмеани капки - лектира за II одделение, Скопје, Здружени издавачи, 1980.
- Атанасовски, М., Од лав до страв - лектира за II одделение, Скопје, Култура, 1972.

- Јаневски, С., Црни и жолти - лектира за III одделение, Скопје, Здружени издавачи, 1978.
- Куноски, В., Претпразнични вечери - лектира за IV одделение, Скопје, Македонска книга-Наша книга, 1975.
- Наумчевски, В., Седумдесет цветови - лектира за IV одделение, Скопје, Македонска книга-Наша книга, 1975.
- Подгорец, В., Антологија на современата македонска поезија за деца, Скопје, Епоха, 1968.
- Павловски, Ј., Мишо-ишо-шо-о, Скопје, Мисла, 1972.

При анализата и интерпретацијата на дејата се користени кратенки за читанките со назначена страница и кратенки за лектирните изданија со иницијали на авторите или насловите и назнака на страницата.

III ДЕЛ

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА
ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦА ВО ЧИТАНКИТЕ И ЛЕКТИРАТА
ОД I ДО IV ОДДЕЛЕНИЕ

1. КОСМИКА НА КНИЖЕВНО-ЕТЕТСКИОТ АСПЕКТ

Кривиното на естетскиот пристап во разгледувањето – откривањето на воспитните можности на поезијата за деца се поставува најпрво како прашање за разбирањето и толкувањето на одделни дела. То може да се пристапи како продуктивен никакв методолошки пристап илбко да се обрне на длабочина согледување на нејните за деца користење се предмет на нашето истражување и во поглед на книжевно-естетските вредности, и во поглед на конкретните воспитни можности. Значи, анализата и интерпретацијата мораат да се ориентираат во тие насоки да ги откриваат тие вредности на поезиите. Иако што рековме, предмет на нашето разгледување, како на аналитички материјал, се поетските текстови застапени во читанките од I – IV одделение и во лектурните книги поезија за деца во тие одделенија од македонската литература. Одделните песни што ќе ги разгледуваме како репрезентативен примерок ќе послужат, од една страна, како илустрации за воспитните потенцијали на современата македонска поезија за деца, а, од друга, ќе го имплементираат вредносниот книжевно-естетски аспект.

1.1. Поетска слика

Да се открие една песна како потенцијал во воспитното влијание, пред сè значи да се согледа на проводно ниво – на нивото на теоријата на стихот, ако сме уверени дека естетската вредност на песната самата по себе има воспитно влијание. Тог е значајно зашто постои тесна врска меѓу општиот естетски валор на песната и појавата сликовна градба. Дука се работи пред сè за нивото на поетскиот јазик. Дава анализа

неопходно се задрži да се анализа на поетските слики. Поетските слики е сложена јазичка конструкција која е носител на значења од поетски ред. Поетската слика е синтагматска конструкција – неа ја творат зборовите во низа. Д. Ковачевиќ укажува на потребата поетската слика да се согледа аналитички: "Или кои, остварувајќи ја на поетската слика треба да се утврди каква се функциите на секој збор и како единственоста се остварува во одбраните спиења на зборовите...лингоградот така го открива семантичкиот карактер на сликата."

/92, 21/ Откривањето на улогата и на значењето на секој збор на таа конструкција ќе ја открие сликата на песната, односно нејзината значења кои имаат определена воспитна вредност. Децата од пониските одделенија на основното училиште, како примери на песната, како што истакнува Ч. Вангелска "Образот во поезијата, освен како да ја забрзати слики кои покажуваат позитивни предмети и појави на некои нивоа, посебен начин..."

/153, 70/ Г. Г. Литов укажува на таа особина на детското мислење истакнувајќи го следново: "Детето мисли во слики, речиси конкретно. Без наредството на возрасните, без утврдени и интернационални поими, судови и заклучоци што даваат аба возрасните, детето се контактира со светот преку она што не го знае, создава свет според своето знаење и сопствените желби."/187, 10/ Поетските слики, така добиваат можности за бројни интерпретации од страна на децата. То, наставникот, односно посредникот на песната може да ги укаже децата кои едно единично поимче на поетската слика и сликата на нејзината улога во песната.

1.2. Поетски јазик

Да да им за посредка едно песно на децата, односно е да се откријат позначајта значења по која — метафората, метафоричката, синтаксичката, синтаксичката... Поетскиот јазик и во поезијата за деца по која има својство да го прикажува киното на значењата посредна, низ прелепите значења на зборовите. Иако тие средства на изразот во поезијата за деца се првенствено во употреба, сепак се јазуваат и нивните точно соочување и толкување ќе ги открие значењата и писмото, односно ќе го пронајде вистинскиот пат за нивното разбирање.

1.3. Тема и мотив

Песните за деца најчесто имаат определена, одредена поставка, фиксирана тема. И. Јакобс укажува на разнообразноста и широчината на темите во литературата за деца. Тас истакнува дека: "треба да се користат теми кајшто се најблизки идејата за семејството, за домаќинството, за мајчинските топлини, за пријателството; оние каде свесноста е побудена, што на децата ќе им овозможи сигурност. /10, 15/ Иако, како средните во кои се сосредоточават одделните смисли на песната, станува битна од самиот почеток на прикажувањето на песната; ако одредувањата што ги дава тематската определба се јасни, водени кон едно средните на смислата концентрирање во тематскиот опсег, тогаш песната, во процесот на толкувањето, може да се открива во врвните на тематскиот развој. А. Ханбергер укажува на фактот дека во современиот миг на литературата за деца знаеде едно "богатство на теми кои органички растат од

содржината." Тој вид на класификација на појавнајќи се теми во литературата за деца во светот, според личните прекуиници и значење истакнувајќи четири групи: 1. Свестањето на детето во својата средина, 2. Јаз кој сам по себе, односно развојот на детската психа, 3. Јаз кој другите, односно јаз кој популарното развојот, 4. Јаз кој светот во предметите. Оваа условна типологија покажува дека тематските определби на литературата за деца, и на поезијата за деца, доминираат силен развој; наспроти склучите тематски определби во литературата за деца од минатиот век./6, 20-21/ во некои песни тоа раководечко упатство ќе се вклопува според мотивската предба, а не ги сфатива тематските во песните како составни елементи⁶⁰ структурата на темата.

1.4. Содржина

Содржината на песната е редоследот и распоредот на значењата кои имаат некоја определена смисла. Содржината е она што детето најлесно, јазто во чистиот контакт со песната го прифаќа и го постои. Треба да се има предвид дека содржината на песните за деца не е домен во општиот теоретски пристап. д. Векерли го излага тој став: "Не е содржината она што ја прави разликата меѓу литературата за деца и за возрасни; тоа е начинот на кој содржината се излага кој бара посебни квалитети."/59, 17/ Содржината на песната се појавува како најгодниот елемент на песната што може да оствари една воспитна функција. За да се реализира смислата на содржината во песната се е организирано така што во неа се остварува еден збеднички, хармоничен тек на сите средства на експресивната кои определуваат не одделните значења во појна

смисла /смисла/, што го отклучува нешто содржано. За разлика од сите други жанрови, во поезијата нешто содржаното може да биде и бесмислено. Поезијата може и да подразличува нешто поезија, како што е во случај со епиките, драматургијата, редацијата, епичките - на тогаш и сите остатоките некоја функција. Често функцијата на поезијата во тој случај е да биде елемент на илустрација. Со сето тоа поезијата остварува една одредена содржина. Содржината во некои други, прозни жанрови, честопати се мери со фабулата. Поезијата е редослед на одредените епизоди, содржината е со сето на тие епизоди. Во поетските дела, исто така, може да се говори за фабула, но тоа во поезијата ги поврзува не епизодите туку поетските слики, односно поетските слики. Тоа е т.н. фабула во поезијата во која се постои една речиси зички редослед којшто се поврзува низ епизоди. Поетската налагања, исто така, има еден тематски елемент, но елементите што наидат во неа, во епиките, поетите, драмата, поезијата, поетските слики, и во сите други жанрови, поезијата, поезијата, поезијата, поезијата, поезијата. Во поезијата, поезијата во неа се мери, и тоа е чест случај во поезијата што содржаното во поезијата од 7 до 10 години, а поезијата во неа е фабула. Све особено треба да се мери и епиките, а што, како што се мери во книгата "Едотегривите и читањето" под редакција на М. Дубо, "читањето во двете години епиките, го ставя врз техничкото зголемување, со денешните епиките и со епиките на пренесениот појма."/195, 1 / Етоа поезијата се деца, оние најдобри, и сите други јасно неопходно поради, или барем илустрација на едно дело, ~~што~~ е една слика на поезијата која се мери за

децата од одреден возраст.

Отривањето на содржинските елементи во песната се чини дека е од методолошка гледна точка најподатливо. Ако песната може да се "прераскаже", односно нејзината содржинска суштина да се искаже "со други зборови", се добива впечаток дека содржината е отривена. Но, ништо попогрешно од тоа. Прераскажувањето на една песна, во најмало мере значи нејзина семплификација, редуцирање. А токму тој пристап е најприроден во рамките педагошката практика. Песната ја интонира само како целост со е"емотивите што ги предизвикува најпримачот, со своето мисно на експресијата, со својата сила, со емоциите што ги поттикнува. Не е доцна остварувањето што песната го постигнува сој примачот и на којшто се смета сето доживување. Кога "прераскажуваме", при кајатова на песната "со други зборови", песната фактички се губи затоа што ја сменува нејзината естетска егзистенција. Со укинувањето на таквото постоење на песната се укинува и сета песна. Содржината на песната се отрива и се толкува г"еко отривањето на одвоени-те значења коишто ја конституираат, значи ние поставка воје не смеа да го науди, да интегрира сето на песната. Отривањето не се кристализира оти не ќе бидат разбрани и оти сени сите други елементи на песната. Иако, од тоа за себе ја се да го постигне, се одвикува на песната и од не помне да ја открие на децата и да ги води низ нејзиното значење и тематика. Аналитичката поставка мора да се одвикува од нивното: во свој-чост на знаењето на песната, тоа е сакјот што е најблиско до новривањето на знаењето, оти тоа знаење на емоцијата - кои

зборовни од знаот, бидејќи по гледане на диктатот, кои се бележ-
ните на знаот, се одредени. Диктатот има своја форма,
кои зборови и знаот се одредени. Диктатот е одреден.
Диктатот има своја форма, а диктатот на диктатот е одреден,
тој се користи диктатот, се одреден диктатот /или знаот/ на
диктатот, или одреден диктатот свој диктатот се одреден-
зира и диктатот свој, се одреден на свој диктатот, диктатот се
гузависност, од свој диктатот на диктатот.

1.4. Диктат

Диктатот се додека не детно имаат јасно искажана
пораката. Додека не е последна на диктатот диктатот гледан до
диктатот на диктатот своја за диктатот. Диктатот се тој диктатот е
свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
/ односно диктатот или диктатот свој диктатот свој диктатот свој
јазик/ додека јасно искажана на крајот од диктатот свој диктатот
додека јасно искажана, како диктатот, диктатот или диктатот што треба
да се диктатот и да се диктатот, да се диктатот. Диктатот
диктатот се одреден на диктатот до одреден диктатот, но
исто така и на диктатот до одреден диктатот и диктатот до одреден
диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
од тој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
диктатот.

Но, и до диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
е диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
до една свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
трона свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој диктатот свој
диктатот.

насно како завршеток на pesnata koj e /или završetak pesnata/
 nadzor od najzanimljivijeg tek. Zbog toga što se ja za deca se iska-
 zuje u njezine avansrdni zbirke sp. zbirke, tje se zbirke za doro-
 nite /koji ne kriju ni dos. da d. mesto bi omenulez ovan
 "poučen" završetok/, ne ko ni za dečata. Oni tje kontrastne
 pesnata ja p. i. akat kako absolutno logična. Sada tolkuvačot
 na poezijata za deca t. e. da se zbirke, da se p. e. podgotvi
 za jedno poimkve, novo čitanje na pesnata, zatoe što takvata,
 liska /ili prelazna/ poezija, ima funkcija pesnata da ja do-
 vede do istinskoto značenje, do najzanimljivijeg učestvo na igrata.
 Zatoe i vo sovremenata poezija za deca povintata čestopati os-
 tanuva, no so sosena poimkve funkcija. Realizacija među funk-
 cijata na pesnata vo "iz. zbirata" i vo sovremenata poezija za
 deca e, zbirka, vo tje što pesne na istata e zbirke od kot-
 tekstot, od ovne zbirke i. e. on i. e. sja vo pesnata što se
 iskazana "među zbirke". Realizacija i. e. zbirka na pesnata
 morat da p. zbirka vo tje ovne. Toj se zbirka zbirka među
 profesora te zbirke i. e. zbirke sja na pesnata. Vo tje od-
 nos interpretacijot treba da ja ogradez zbirke među tje
 značenja što samat pesnik vo zbirke zbirke vo zbirke i. e. zbir-
 jot ovne i. e. zbirke moznost vo zbirke zbirke se pot-
 pire vo tje značenje.

Povintata, zbirka, vo sovremenata poezija za
 deca e ogradez "zbirka zbirke zbirke" i. e. pesnata. Tje moze
 da se iskazna kako "zbirka i. e. pesnata", najzanimljivijeg koj
 ko govori za i. e. tje, no tje e tje e zbirke za nove pesne.
 Zatoe tje zbirke zbirke i. e. zbirke "zbirke", tje zbirke

"поевнтата". денес тие не се идентични.

1.7. Композиција

Прозодијата на песните за деца е, с обид основните белези, еднаква со прозодијата во поезијата воопшто. Но, некои основни правила на стихот во поезијата за деца имаат свои специфичности. Тие се искажани и во доменот на композицијата. Едно од елементарните правила што ги определува песните за деца е правилото на партизирање на песната на помали сегменти. Поделбата на песните за деца на стихови, строфи, пеена, циклуси, има поинакво значење од таа поделба во поезијата воопшто. Поделбата на тој план, на планот на композицијата во поезијата за деца е од содржинско значење, за разлика од поезијата воопшто, каде што има експресивно значење/со сите можности експресијата да се престоруба во смисла/. Строфата во поезијата за деца има тенденција да биде закрушена целост, стихот исто така, полустихот /и ед и по цезурата/, пак, од своја страна сака да се закружи како едно целосно завршено кажување. Во поезијата воопшто тие правила односно тие тенденции, се прекинати уште од времето на класицистичкиот комплекс којшто водеше сметка за перфекцијата во композицијата на песната. Во поезијата за деца тој принцип на поделба на песната има значење на исказно богатство и не сè уште можечка норма. И, нека остане тоа така и за толкувачот. Тој треба да ја сфати строфата како една речиси завршена исказна целост, особено во поезијата за возраста што ние ја имаме предвид, за децата од 7 до 10 години. Строфата е поврзана со другите строфи со вертикалната оска на глобалното значење, на основната смисла што ја обе-

динува песната. Значи, колку што е строгата еместовна елемент на песната, толкувањот мора да ја има предвид вистината на нејзината нит гласно значење за да може да ја разбере и да ја протолкува на најдобрата начин со својот строга, збога, во композициската структура на песната елементарен конституент е стихот. Тој е првотната градба што постои во строгата на песната. Стихот е основната построена целост. Во вистината на песната, особено за помала возраст, стихот е најчесто, односно по правило, завршен, независен израз. Во најголем број случаи тој е синтаксички или самостојно проширено, дојетно елементарно реченица, или зависен дел од елементарна реченица што опфаќа дистих, тристих или четирестипне. Стихот мора да го даде оној минимум смисла односно да носи значење што ќе го опкружува на само синтаксички. Таа смисла на стихот толкувањот јасно треба да ја воочи, да ја разграничи и да ги разбере нејзините врски со другите стихови.

Збога, тој стихот е оној материјал што го дава јазикот од кој се гради стихот, строгата, песната, поезијата. Толкувањот на поезијата за деца мора да има предвид некои факти кога се работи за збога, збога и збога на песната за деца. Збога, збога от збога, збога на песна за деца треба да им биде познат на децата; збога, доколку е непознат контекстуалните односи со другите збога, мора да е емоционално тој да биде разбран. Ино врски што стихот ги има значење или ги превиде, толкувањот треба да ги открие, да ги афирмира како продуктивно мислење кое ќе го открие значењето на неговиот збор. Зборовите во песната ги градат и фигурите на значењето и фигурите на значењето. Во првотниот случај толкувањот мора да го от-

poslednjata za zlo. Dovoljno je, ako ne mislate nikada
 mozele da nas, mi, misle, da je u stvari zlo, ako mi, pre-
 tretimo je. Tada bismo, ako je, da mi, misle, da je zlo, ali
 ni zlo nje je, ako je, da mi, misle, da je zlo, ali, ali, ali,
 ne je ni zlo, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali,
 ne je ni zlo, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali, ali,

2. ПОЛОЖЕНИЕ НА ЧОВЕКЪТА ЗА ДВНА ВО ОБЛАСТНОТО ВОЗДУШНО ПЕ

Убавото на опитността

Убавината е една от онези качества, които се откриват в много неща и явления в природата и в човешкия живот. Тя е свързана с красотата и с величавостта на нещата. Убавото е нещо, което ни носи радост и удовлетворение. То е свързано с красотата и с величавостта на нещата. Убавото е нещо, което ни носи радост и удовлетворение. То е свързано с красотата и с величавостта на нещата. Убавото е нещо, което ни носи радост и удовлетворение. То е свързано с красотата и с величавостта на нещата.

да ја сфаќа својата средина, односите во неа. Играта на детето му дава еден немерлив домен на исполнување, на реализација на сопствените желби и импулси — таа е начин на живеење и мислење. Како детето, занесено и оддалено во играта ќе го сфати величината и убавината на трудот? Детето сепак, се труди, и тоа како, и тоа колку! Да не забораваме дека уште во I одделение детето треба да се зголеми со голем број знаења, да прочита десет книги од лектирата за I одделение (и во сепак некои одделенија) итн. Уменитет, иста за детството на исполнувањето, значи и трудот, е вистински мал турбеник оптоварен со многу задачи и одговорности. (Децата што се во дневен престој организирани во училиштата на својата работа минуваат токму иста едно работно време. Децата во раната училишна возраст не се само играчи, туку се и работници, трубеници. Затоа убавината на работата, чувството на исполнетост се успешно завршеното работо и на децата им е блиско, познато. Во песните "Празник на трудот" на Г. Поповски (Ч. I. 50) изразувано е почит кон трудот, низ поворот на прославата на трудот на трудот Пervi мај. Почит, велиме, затоа песната има еден празничен и химничен тон. Но, од друга страна авторот таа почит, тој однос кон трудот го искажува како естетско поимање затоа ја естетизира таа прослава: во првата строфа веќе е искажана таа убавина на прославата, односно убавината со која на тру-

лот му се искажува признание: Станете зелени треви, / цвеќиња
кренете глави. / најличен, најсакан празник, Први мај денес се
слави. Химничниот тон е сугериран со заповедниот начин во
 првите два стиха, особено што заповедта се однесува кон по-
 јави од природата (треви, цвеќиња). Токму так и се наоѓа таа
 постапка која естетизира закото и природата и цвеќињата се од
 репертоарот на убавината на природата. Тој аспект се зацвр-
 тува уште и во третиот стих, со својот избор – најличен.
 Втората строфа гласи: Станете работници, празници,
здравни / најличен, цветен, празник / денес денес слави. И во
 неа, натаму, е поддржуван тој тон со заповедниот начин. Сега
 во песната се вградиле и еден аспект на трудот и во третиот е во третиот
 зборка во самото поимство на дената – во естетизирањето. Тие се
 метафора за трудолюбивоста, за преданоста на трудот и за
 убавината на резултатите на трудот – цветот. Во третиот стих
 пак е вграден аспектот на убавината на празникот и низ повторе-
 ниот епитет – најличен, на нота позитивна, и низ епитетот
цветен (празник). Во третата строфа, која исто така почнува
 со заповедно: Станете дечиња мими, / бој се колчаните глави! – веќе
 се концентрира вниманието на децата (особено на луѓето воопшто).
 Следните два стиха на ова завршна строфа се: Начата убаво земјо:
/ празник на трудот слави. Во светлината на тој дистих и зеле-
 ните треви, и цвеќињата, и пчелите и дената се во метонимиска

позиција - тие како делови ја претставуваат целата земја. Песната можеме да ја сфатиме како афирмација на идејата за трудот, за неговата возвишеност и корисност. Да, но очигледно е дека таа идеја тука се остварува низ една превосходно естетска димензија, тука се афирмира тој естетски аспект.

Во песната Чичко ковач (Л.Т. В.И, 33) освен тоа што летето се инстрира за совладување на буквата Ч, солитерот на писмото е ориентир на трудот за и всади Чук. За децата машуваниот чук е највидлива и најпроектна форма на работа, тука трудот е очигледен. Во ковачницата и резултатот на трудот е нагледен, тој веднаш се остварува, од самиот труд произлегува непосредно, што не е случај при среќето до речеме, при одделни процеси на земјоделските работи итн. Во првата строфа на таа песничка, во првиот стих се применува една оноματοпеја која е крајно директна така што децата веднаш ја откриваат нејзината врска со работата на ковачот: чук - чук - чук! Сите три строфи започнуваат со тој ист оноματοпејски стих. Во првата строфа се кажува што прави ковачот - од металза ствари / прави плугови нови. Во втората строфа, по почетниот стих, доаѓаат стиховите: Искри рој се леат / за црниот ковач / бели песни пеат. Тука се сугерира врската меѓу песната и трудот, односно меѓу резултатот на трудот и неговото опејување во песна. Затоа искрите кои за црниот ковач пеат бела песна

излегуваат од железото по удирот на чекалот. Таа постапка во која трудот се естетизира, се концентрира и низ свеста за црниот ковач и белите песни. Тукe се остварува идејата дека ковачот иако е црн (изваљкен од јатикот, од железото, од нагорените масла, од колонијатот) всушност е навистина грд (црното ја има и таа крвот линија) иако, иако отив, уште, зашто самиот неговиот труд за него несомнено е бел (белите песни). Во тој поетски амбиент, во кој ковачот е тесно поврзан со својот јушок, се интегрира и смислата на трудот: Црн - црн, црн - црн! / од утре до вечер / чекањето црн, / дојде, гле. Истакнувајќи ја постојанооста, перманентноста на трудот на ковачот (од утре до вечер / во песните се одразува и упорноста што го крси тој труд, постојанооста на самиот, неговиот предаденост на трудот.

Убавото во секојдневието

Во животот на детето не постои секојдневието како одреденица под која возрасните се концентрираат: монотонија, зголеменост, измачување од обврски, исполнување на наметнати, задолжени дејности. Детето не гледа во таквото секојдневието; тие, пред се, го откриваат животот војдето е започнало, тие секој ден го претвораат во нешто што животно се доживува, се искусува, се појмува. Секојдневието на детето е осветлено со зракот на чудесното, на новото, недоживеаното или на она што еднаш се

ока сензација од прв ред. Секојдневното во природата прераснува во маѓепосна слика полна со фантазија, во која убавото извира од сето она што може да се види и да се почувствува секојдневно, како дел од сопствената околина.

Убавото во природата

Убавината во природата се открива и ја открива природата на својот начин. Нејзините елементи се капењето, тунелот, вртката, но таа убавина им е откриена: тие ја откриваат таа убавина во својата околина. Една од тие посредувања на убавината во природата кај децата е содржаната во литературата. Една од тие посредувања за деца е природата, особено за детето од руралната средина е дел од секојдневното, дел од животот. Но, со сè позабраваната урбанизација детето се одделува од природата, таа за него не е секојдневна околина, таа улога ја има градската средина. Елементите на природата во современиот македонски поезија за деца се чести, поразни сликите на природата во книгите за деца. Детството го минеше во тие времиња во природата, во селска средина, од една страна, а од друга – дителите за деца најсуптилно ја чувствуваат потребата детето да се врати на природата, не само поради количеството од таа враќање – обично се мисли на биолошката страна на таа врска меѓу детето и природата, која, секако, не е за потценување, но и поради една

емотивна потреба која добива своја превосходно естетска димензија. Во песната на Р. Јовчевски "Потоциња" (Ч.І. 45) се дава претстава за природата составена од три слики. Во првата строфа која гласи: Во нашата ливада / како сини очиња / пролетва се родија / две мали потоциња - се слика еден пејзаж во кој реkvизитите се од сферата на она што детето веќе го познава, ливада / потоциња. Во првиот стих првостепената категоријата (ливара) очигледно во естетскиот свет има особено значајно значење; ливадата е низна (на сферата на детето). Но, детето - читател во сегашни услови таа поезивна форма најпотполно може да ја прими и да ја доживее како една примарност на ливадата секому - односно ливадата е позитивна му припаѓа на секој најмал читател. Во таа слика се конципира дека потоцињата се родија и таа состојба, која станува збор за природата е мошне добро објаснена, затоа едно од големите својства на природата всушност е да раѓа, да создава. Композицијата очиња / потоциња нема никаква особена свежина, но бидејќи се композираните ентитети влезени во системот на стихите, таа е убедливо остварена. Втората строфа од песничката гласи: Каде утро соничка / од нив вода пие, / дури Сончко наутро / лицето го мие. Во строфата синхронно се одвиваат две слики - дури срната пие, сонцето си го мие (огледува) лицето во водата. Обете се од репертоарот на идиличното поимање на природата и

нивната сугестивност во поглед на откривањето на убавината на природата со тоа е малку ослабена. Зашто тие идлички стереотипи се наоѓаат на работ на шундот, односно кичот. Во случајов уште една појава од прозодиски тип ја зајакнува таа поврвна, импликација. Имено, по еден доминантен манир, присутен во нашата поезија за деца од нејзините повоени години, имаме неразборна употреба на деминутиви. Од деветте употребени именски речиси половината се во деминутивна форма: очиња, поточиња, срничка, сончко, а трите последни се носители на дејството така што нивната деминутивна форма – без оправдување, ја прави песничката не песна за деца туку токму една инфантилна песничка. Тој манир доаѓа, веројатно, во нашата поезија од желбата, преку употребата на деминутиви, на децата да им се интимизира светот (што деминутивот го остварува кога е употребен со едно уметничко и стилистичко оправдување) зашто се смета дека кога за работите ќе се говори галовно се погодува вистинскиот тон кој децата треба да го усвојуваат во своето говорење, односно се цели кон едно намалување на работите (што деминутивот, исто така, го индицира) та тој намален свет ќе биде по вистинската мерка за децата. Сметаме дека таа е една книжевна заблуда, зашто обратно, децата сакаат токму да го научат јазикот на возрасните кој не обилува со деминутиви (освен при обраќањето кон децата што треба да

му даде на говорењето една емотивна нотка) односно децата сакаат да влезат во автентичниот свет на возрасните. (Затоа токму во таа возраст влегуваат, пред огледало^{то}, во нивните чевли и облеки). Сметаме дека деминутивите, како исказен манир, на поезијата за деца само ѝ даваат лошо одбран тон, лажен и наместен, што, ни се чини, во оваа дигресија и го покажваме. Замто е очигледно дека во македонската современа поезија за деца има сурија од меци, маци, срнички и цели комплекси од шумички, поплави од поточиња, колони дечиња итн.

Во песната на М. Атанасовски "Пролет иде" (Ч. II. -100) се искажува природата како збир од разни појави кои се сложуваат во една насока - да ја сугерираат убавината на пролетта, новото будење на светот на природата. Во ливада покрај река /- трева мека. // Пеперутки и бумбари/ везат шарии. // Венчиња од цвеќе плетат/ мрави чета // Гердани од роса цели/нижат пчели. //

Па запеа кој ги виде. / - Пролет иде!/"Пролет иде"! М. Атанасовски, во поезијата за возрасни, кон крајот на педесеттите години, има остварено забележителни поетски резултати во оној вид поезија што литературната критика ја определи типолошки како пејџажна лирика". Во тој поетски кредо во современата македонска лирика, основна поетичка насока беше во ликот на природата да се препознае и човековата судбина, видот на неговата егзистенција, неговите внатрешни пориви. И во оваа песна, од доме-

нот на поезијата за деца, сликата на пролетта се гради како апотеоза на радоста: природата со нејзината убавина се очовечува. Во последната строфа тоа сосема прецизно се кажува – некој ја гледа сета таа убавина. Некој-тоа се сите, меѓу сите се и децата. Тука се искажува основното уверување: природата без човечкото присуство не би го имала својот обожавател, не би имала своја естетска мерка. Во последните два идентични стиха, Пролет иде!, сугерирано од претходниот, секој пее песна во слава на пролетта. Тука се сугерира идејата, валидна уште од античкиот период – убавината се налага за да биде пеана, да се опредмети во песна. Песната пак, така, добива статус на автентична мерка на човековото доживување на убавото.

Во современата македонска литература за деца менувањето на годишните времиња има добиено мошне широк простор на опејување. Цели книги се устроени според менувањето на годишните времиња (С. Таралуза: Насмеани капки) а речиси сите Читанки за основно училиште го следат тој ритам, почнувајќи со есента (кога почнува учебната година) преку зимата и пролетта, па до летото и летниот распуст. Во тоа устројство на читанките само по себе се наметнува барањето за песни што ќе говорат за феномените во природата кои зависат од годишните

времиња. Од една страна, тоа е релација на координираност на наставата по мајчин јазик со наставата по ЗПО, потоа, тоа е придржување кон принципот учениците да се запознаваат со појавите од својата околина, што, секако, кога се работи за годишните времиња тоа се остварува со овие текстови. Но, треба да се рече дека многу од тие текстови имаат во себе необично многу пригодност: без вистински поетски пристап се говори за една појава со доста излитен јазик. На пример, во песната "Есента ни дојде" од Д. Аврамов (Ч.ІІІ. 28) за есента почнува вака да се говори: Во позлатена кола есента ни дојде/ работна ко мома во утрина рана ... Очигледно е дека сликата не функционира - во позлатени коли не доаѓаат работни моми, пепеламки, туку принцези, ако веќе се определува авторот за слика од бајките (позлатена кола). Воопшто есента климирано се искажува како тажно време во кое се готви крајот на природата пред доаѓањето на зимата. Тоа е основен мотив и во песната на Живко Николовски "Кога одлетуваат птиците" (Ч.ІІІ. 31-32) и во "Бреза крај потокот" на Софе Штерјовски (Ч.ІІІ. 41) Тоа доживување на есента како инкарнација на тагата доаѓа од времето на доцниот романтизам, од времето на епигонството во романтичарското пеење. Секако, дека едно вакво традиционалистичко пеење не може денес да се прифати како искуство што има можности да стане продуктивно. Убавината на природата е појава

што човекот ја осмислува и во таа, повеќе човечка - значи субјективна, помалу^к објективна проекција, природата и човекот наоѓаат некои компаративни совпаѓања, трајно поврзани, од типот 1) утро /пролет/ детство, 2) пладне/лето/младост, 3) вечер/есен/зрелост, 4) ноќ/зима/старост. Овие триадични состојби ден/година/ човек, во современата поезија за природата имаат мошне нагласена употреба. Се разбира, тоа не може - и не е - основа за вреднување зашто има песни за есента, на пример, полни со ламентација, како и спомнатата "Брега крај потокот" на С. Штерјовски, кои имаат несомнена уметничка вредност. Се работи, значи, за две нешта: прво, и тие, талентирано создадени песни ако се најдат во клиширано правен избор, губат од својата свежина и автентичност; второ, песните за убавината на природата, кога искажуваат одушевување или неприфаќање на некое годишно доба секогаш треба да ги гледаме во рамките на тријадичната врска што погоре ја изнесовме. Предзнаците на светлината, младоста и топлината (првите две групи) асоцираат пријатност, подем, развој, односно предзнаци кои активно и одредувачки се предметуваат во нашиот концепт за убавото во природата и во човекот.

Меѓу песните за убавината на природата од разгледуваниот материјал ќе истакнеме една ретко успешно остварена

"Виножито" на Трајан Петровски (Ч.ІІІ. 173) За предмет на песната е избрана една од најатрактивните природни појави, виножитото, но, што е побитно, песната е ефектно реализирана и, паралелно со сугестијата на убавината на природата, таа остварува и други содржини кои имаат свои, посебни вредности. Прозодиски песната е создавана со цврста метричка основа и со звучен систем на рими. Како потврда ќе ги наведеме првите стихови: Среде поле зрее жито/над житото виножито. Во римата е поврзана реалната слика - житното поле - и етимолошката основа на името на појавата која произлегува од нејзиното поврзување со плодноста (вино, жито). Во понатамошниот тек на песната се говори за боите на виножитото, и на крајот од првиот дел од песната, се вели дека боите на виножитото за болните зрачат лек, а во првиот стих на вториот дел се вели: Виножитото среќа носи. Обата стиха имаат длабока мотивација во народното верување (ако помине под виножитото, болниот ќе оздрави, кој ќе помине ќе биде среќен, ќе му се остварат желбите). Затоа тие стихови на песната ѝ даваат еден посебен тон, се чини зад стиховите и зад самата слика на виножитото како да стои една неверојатно голема тајна. Затоа песната има една поширока димензија, подлабоко значење. Последниот стих на песната е: Расти сине здрав и среќен. Природата, која во виножитото е покажана како дарешлива, зашто тоа предвестува плодови,

со своите тајни (носи среќа и здравје) му се упатува на човекот, на детето, на сите деца. Тоа е убава и слободна песна.

Естетска свест

Сфаќањето на убавината како на едно непрестајно, моќно присуство во животот на детскиот свет се кристализира низ секојдневното искуство. Децата се стремат кон убавото најпрво како кон пријатното, но смислата за разликување на убавото, за градење одредени критериуми што убавото ќе го разлучат од грдото кај децата се развиваат и низ процесот на воспитувањето и образованието. Свеста за силата на убавото, за неговото значење за човекот, децата ја стекнуваат низ поблиското приоѓање кон уметноста. Во песната на Л. Каровски Песната на славејот (Ч. IV -179) се говори токму за таа сила на убавото, за моќта што убавината ја има во светот, и во светот на природата, а и во светот на човековото живеење. Во песната се искажува, со восхит, убавината на славејевото пеење. Славејот пее и сета природа застанала и го слуша - дур и пчели не се в лет. И се задава една голема, смртна закана: се појавува на небото соколот. Сè живо се собира во себејси пред соколот - сите птици траат неми... Само славејот не молчи, славејот и натаму ја пее својата песна, му го открива своето место на грабливецот. Таа песна не е херојска, таа песна просто е - убава. И се очекува славејот да стане плен на соколот. -

Знам - тој рече, прпна бесно/ в сино небо изви лет/ и силен сум... но таа песна/ најсилна е в овој свет. Во песната е искажана напнатоста на ситуација^{та} што произлегува од надвиената, смртна опасност, а олеснувањето доаѓа како резултат на една брза и коренита трансформација што ја доживува насилникот - тој открива, за себе си, дека песната е посилна од него, односно дека убавината ја надвива силата. Поентата на песната драматски е мошне ефектна и од неа произлегува јасно искажана основната интенција: свеста за убавото, естетската свест го менува соколот, неговата зла природа ја пресоздава, ја прави поинаква, ја определува на страната на доброто.

Естетски идеали

Убавината на природата е првиот феномен што детето го открива од сферата на естетското надвор од домот, и од својата најблиска средина, од семејството. Убавината на природата станува, со текот на времето, со развојот на детето, во младешките години и во зрелоста, едно од средините поимања за светот на современиот човек. Таа како чисто естетско доживување, но и како животна средина на човекот со која тој е неразделно сврзан, која го условува неговото постоење. Затоа чувството за убавината на природата е творечки агенс во односот на човекот кон многу сериозни прашања: кон заштитата

на природата, кон зачувувањето на автентичниот амбиент за човекот, за зачувувањето на природната средина итн. Но, покрај сè што може да се афирмира како "корисно" од градењето на тој однос, останува, во самата сфера на естетското, нешто што е извонредно значајно: чувството за убавината на природата на човекот му го определува во голема мерка и исполнувањето на животот со радости и задоволства од благороден вид. Во природата човекот ќе најде естетски идеали што ќе го исполнуваат со релевантна човечка содржина. Некои од нив не се само естетски туку низ нивното метафоричко и симболско осмислување, стануваат и идеали за моралното во животот на човекот. Во книгата на С. Тарапуза "Насмеани капки" (Л.И. С.Т.) тоа чувствување на природата доаѓа до целосно максимално исполнување. Нашето внимание ќе го задржиме на осумте песни за сонцето, односно на еден специфичен циклус во книгата кој, иако не е децидно одделен од страна на авторот, се izdelува, според своите содржински елементи како една посебна целост која открива свои внатрешни побуди, која се концентрира да го издели и да го афирмира идеалот на светлината најпрво како еден идеал од сферата на естетското но, кој е со многу релации поврзан и со високите морални принципи на самостојноста, искреноста, чесноста, слободата. Во првата песна од тој, така да го наречеме - циклус, озглавена со "сонце", првата строфа гласи:

Сонцето е волшебник, /има срце златно, огрее ли – небото/
не е сиво, матно. Тука ќе препознаеме некои елементи што
влегле во песната од древната поетска традиција, односно
од фидувањата што влегле во песните. Сонцето, низ милениуми,
е објект на човечката идолотрија, – луѓето од дамнини, од
далечните прапредци на денешниот човек сонцето го обоготво-
рувале, па и во најстарите религиски системи – кај Египќани-
те, Сумерците, Кинезите, и кај сите древни народи, сонцето
било предмет на развиен, сложен и богат култ. И во старата
пагонска словенска религија култот кон сонцето е развиен и
особено присутен во пролетните култни свечености. Волшебнос-
та на сонцето се искажува и низ жртвени свечености. Темата,
значи, можеме да ја одредиме како една од најдревните во ли-
тературата воопшто, зато сонцето, како срединте на целиот
живот, како негов извор и покренувач, живее уште во најста-
рите религиозно-книжевни дела. Затоа можеме да ја прифатиме
како релевантна одредницата волшебник, што авторот му ја да-
ва на сонцето. Волшебноста на сонцето не е во случајов мистич-
на, натприродна е, зато и во натамошниот развој на песните
од циклусот, а и во првата негова песна, што сега ја разгле-
дуваме, сонцето се определува како предизвикувач на појави
што детето треба да ги осознава како природни, а не како
волшебни. Но, самата таа определба, за да не добие негативни

конотации веднаш во вториот стих се дополнува со има срце од злато. Значи тоа е волнебник но тој е од страната на благородното на што недвосмислено укажува поврзувањето на два поими срце и злато во една синтагма. Златото, освен што сугерира вредност, скапоценост, конотира и благородност (благороден метал), што се гледа и од синтагмите што се во употреба со голема зачестеност, какви што се - златни раце, вредни ми суво злато (и во морална смисла) итн. Значи волнебствата на сонцето се од редот на добрината. Добрината и убавината пак, како што веќе изложивме, кај децата се мошне блиски поими, ако ништо друго барем не се исклучуваат. Во првата строфа од песната Сонце последните два стиха говорат за фактот дека сонцето е причина небото да не биде сиво и матно, сонцето е причина, значи за уште една пријатност, за ведриот ден, за синото небо. Во втората строфа во првиот стих пак се среќаваме со митолошката свест за сонцето: На коњ јавва златокрил, но веднаш митот од сферата на сериозната митска свест се преместува во доменот на детскиот свет и на неговата фантастична визија на светот, зашто тој јавач на златокрилиот коњ радост, игри носи. Тука е овозможена двојна интерпретација - сонцето носи радост со самата своја појава, а играта е само мерка и конкретен показ на таа радост, или пак, едноставно можеме да го разбереме овој стих како конкретно укажување: во убаво сончево време децата се играат во природа и ја доживуваат

радоста на играта. Првата интерпретација е во сферата на симболското значење на зборовите радост и игра а втората во проекцијата на еден реалитет во кој децата живеат. Кон втората, меѓутоа, се надоврзуваат и следниџе два стиха: нежно гали, милува, /топла смеа роси. Во нив веќе целосно се конкретизира сликата на играта, во убаво сончево време. Во третата строфа пак се јавува мотивот на златото: И да црта умее, /има рака вешта/, бои и позлатува: тревн, куќи, места... Сонцето се прикажува како добро на целиот свет, како извор на тоа добро што ја остварува со својата светлина. Во втората песна од циклусот "Грејни сонце" сонцето се поврзува со плодноста што е исто така и од сферата на митското, но и од сферата на егзактното, на научното. Таа причинско - последична врска меѓу сонцето и плодноста е поетска тема од искони а во оваа песна директно се предметува таа врска (од плодови зрели/ да натежнат гранки). Третата песна од циклусот под наслов "Око", пак, го поврзува сонцето со преданието и древната традиција (сонцето е божјо око) но само на првиот план, директен, на таа метафора. Во основа метафоричната исполнетост на песната е во извесна мера промашена, зашто односот сонце/око има смисла во религијскиот ред на нештата - тоа е севидечко, сеприсутно око, тоа е првиот контакт на севидниот со светот и никој не може да се скрие од тој

сегде-продирачки поглед. Во светот на детето окото е нешто што впира, што гледа. Можноста на метафората особено е забележлива во контекстот на размислувањата на децата: сонцето да има очи за децата е прифатливо, тие и го сликаат како лице со насмевка. Но, ја оставаме можноста децата да ја сфатат песната како игра во која сè е можно, а патем, со времето, со годините да им се избистри и таа метафора сонце / ако низ сознанијата што ќе дојдат подоцна. Во четвртата песна под наслов "Око што патува" продолжува метафоричното искажување на релацијата сонце/око, од една страна, а од друга страна пак се истакнува врската во тријадата сонце/злато/доброта: Тоа око што патува/земјата ја позлатува. Во таа смисла, за разлика од сликата во последната строфа на првата песна, сонцето целата земја ја позлатува, односно ја прави добра. Во следните три дистиси. (на пр. во првиот - Тревките ги разлистува, /водите ги разбиструва се предметуваат конкретните особини на влијанието што го има сонцето, односно патувачкото око, со тоа што тоа влијание станува сè повеќе посредно и врските меѓу сонцето и она што се случува стануваат сè подалечни и позабиколни, така што во последниот дистих определбите се речиси на границата на разбирливото за децата: Красен пожар е, зборува -/желбите ги разгорува. Но, веднаш од тие околности на заматеност и несфатливост во следната песна има една речиси нагледна примена на сонцето:

Грее сончко и нè кани/в поле сите да сме збрани. Во песната се зборува за птиците, житата, булките, зелениот килим на житата... Пак значи се предметува една конкретна, видлива и сфатлива улога на сонцето, што децата ја разбираат и директно ја гледаат околу себе. Во петтата песна "Сончева вест" сега се гледа резултатот на состојбата од песната патувачко око - сонце, - тоа око што сè и секаде гледа, затоа што, ете, тоа донесува вест за раѓањето на едно срнце. Вестителот тоа им го кажува на сите: Птици, /треви, /води!/Утрово срнце се роди... Веста се кажува токму од позицијата на севидечко око, и се знае дека тоа око видело во исто време се што се случувало на светот, но одбрало да ја каже како најважна, најзначајна веста, токму за раѓањето на едно срнце. Важноста на таа вест е поттикната од фактот на раѓањето, односно раѓањето како извор и почеток на секој живот на сонцето му прави најголем впечаток. Раѓањето е излегување во светлина, напуштањето на мракот е подразбирливо како раѓање и затоа сонцето го одбира тој факт за врвна, најзначајна вест. Изјавите што сонцето ги дава дека со малото срнце постапувало со внимание и љубов (го бакнав, го милував, го топлев, го хранев) сугерираат однос кон секој живот што започнува, однос на грижа, преданост, трпение. Во седмата, песна карактеристичен е веќе насловот - "Сонцето е цвет од злато". Покрај благородноста што ја сугерира именката злато, односно освен добрината која му се препи-

нува на сонцето, сега се јавува уште една метафорична одредница за сонцето – цветот. Цветот е симбол на нежност, убавина, некористољубие, на појава во природата од редот на најспонтани е, најчедни, најсуптилни појави. Споредувањето на сонцето со цвет ги сугерира сите тие особини. Поврзани со втората одредница, со нејзините конотации, тие особини на сонцето стануваат некаков етички идеал, тие се концентрирани во самата смисла на добрината. Песната, составена од четири дистиха, започнува со дистихот: Низ езеро в кајче пловам/ в мрежа сонцето го ловам. Се чини како раскажувачот да кажува некаква небулозна работа од редот на претурање од мупливо во празно. Но, сликата е сосема конкретна: езеро – кајче – мрежа – лов. За да може тој лов да изгледа вистинито и прифатливо, раскажувачот (детето) го конкретизира предметот на своето ловење, тоа е сонце но: Сонцето е цвет од злато/ке го подарам на тато. Сега се открива намерата на ловецот: Таа убавина и добрина да им ја подари на најблиските: Ке го подарам на мама,/ да не биде тажна, сама; Но, тој чин на подарување на сонцето само на најблиските веднаш излегува како некој егоистичен, тесноград чин, како постапка насочена против сите други, зашто сонцето им припаѓа на сите, тоа е општо добро. Затоа последниот дистих гласи: Ке го подарам на сите, /бели, јата да се дните. Сè доаѓа на свое место: сонцето им припаѓа на сите и деновите на сите ќе им бидат исполнети со светлина (бели јата).

Во последната песна од овој циклус, во "Улица на светлината", тој идеал на светлината е искажан во една конкретна, завршна форма. Во песната најпрво се поставува прашање дали постојат улици исполнети со радост, со смеа? Одговорот е: постојат. Намерата на авторот е да не се *одрече* убавината на постојниов свет, зашто во него се одвива детството. Но, детството, како време осветлено со внатрешни барања, си поставува цели: децата во таа песна се обврзуваат дека ќе изградат побави и дека тие улици ќе се викаат УЛИЦИ НА СВЕТЛИНАТА. Песната, и циклусот заврмуваат со стиховите: Кој по нив ќе патува - /со сонцето ќе се ракува. Битно е што во завршната песна постигнувањето на идеалот се лоцира во едно време, зашто идеалот постои, тој е двигател на дејството и акциите, насочувач на однесувањето, тој го определува целиот живот. Тука идеалот го посочуваме како естетски, тој и е тоа, сонцето - светлината, пред се имаат таков простор околу себе, простор на убавина имаат таква моќ - разубавувачка. Светлината како естетски идеал ги подразбира тие активни својства, таа моќ да трансформира во убаво. Но, светлината има и други конотации од етичка природа и тука најсумштествено се среќаваат, во светот на детето, убавото и доброто. Односно, тука се проиникнуваат тие две сфери до состојба на една меѓузависност и до ^Езаймно условување. Идеалот на светлината, односно светлината како идеал, го подразбира во себе ^{СИ}убавото во природата, во луѓето, во живо-

тот, напоредно со добрината што светлината ја открива и ја подразбира. Така злото и грдобијата остануваат на страната на мракот.

Создавање на убавото

Уметноста ги привлекува децата и децата покажуваат зачудувачки резултати во некои домени, – особено во интерпретативната музичка уметност. (Познати се примерите на вундеркинди од Моцарт до Меџухин на пример. Но, некои деца покажуваат посебна надареност во креативните уметности. (Моцарт и како композитор, Владо Буковац како сликар умте на местгодишна возраст). Позната е, и извонредно занимлива песната на Артур Рембо за седумгодишните поети.^ж Творечката дарба на децата не е ниту исклучок, ниту правило. Нејзиното постоење треба да се открива, да се насочува, да се култивира, да се развива, со еден збор-да се воспитува. Во поезијата за деца воопшто, и во македонската поезија за деца. Интересно е создаден циклусот од 18 песни на В. Куновски Вредна рака црта вака (Л.І. 23-29). Веднаш треба да се истакне дека тие песни имаат намера да instruираат: во нив се упатува детето, мошне прецизно, како да изработи одредени цртежи. Второ, во ~~тие~~ овие песни е инструкцијата^е дадена во духовити спреѓи, односно низ

ж Rimbaud, A., Oeuvres complètes, Paris, Gallimard, 1972, 43p.

еден евидентен хуморен тон. И трето во нив се сугерира сосема упростен цртеж на сите предмети, сцени од животот, животни. Низ овие три сугестии потезот на детето се води слободно и со исполнување на една мечтовита замисла, па сепак прифатливо за детската возраст, на можностите на детето. Да го погледнеме, од песна во песна, репертоарот на сугерираните цртежи. 1. скала, 2. маса стол и чама, 3. преми, 4. крава, 5. зајак, 6. петел, 7. пајка, 8. снешко, 9. медо, 10. петле, 11. штрк, 12. глувче, 13. маца, 14. чама со цвет, 15. селска кола, 16. автомобил, 17. Коле што тѐра точак, 18. завршна песна во која не се прекинува играта туку се ветува нејзино продолжување. Во овој репертоар се забележува сугестијата да се цртаат познати нешта, што детето ги има покрај себе и што веќе ги видело и на слика а и во животот. Прецизноста на упатувањето ја покажува четиристихната песничка која упатува како се црта селска кола. Од две коси и две рамни/ и два круга здола,/на лист се-
кој ќе се јави. Разноликоста на постапката на чисто поетски план е постигната со тоа што како кажувачи во голем дел од песните се јавуваат самите деца /Ленка, Панче, Трајко, Боре/. Во постапноста што се остварува низ овој циклус песни, од попросто кон посложено претставување, произлегува и потребата песните да се земаат не само како лектира, ами да се употребуваат и во рамките на ликовното воспитување, затоа даваат

конкретни можности за една таква постапка. Да наведеме и еден пример на хуморно, весело упатување во песните: Овој убав, весел зајко/ни го даде Трајко,/ни го даде и ни вика: - Е, како го сликав! - Трупот му е кифла крива,/нозе како лајца, место глава, опан, уши -/јас му цртав јајца. Но, покрај прецизното упатување како се црта зајко, што не е без значење, покрај веселиот, необврзан пристап, тука треба да одбележиме и една промена што се случува на планот на говорителот: од објективниот раскажувач во првите три стиха, на еднам се јавува непосредниот говор на Трајко во следните пет стиха. Стилскиот пресврт на песната и дава една непосредност и автентичност, од една страна, а од друга, се гради позицијата на Трајко како позиција на "другарче кое покажува" што за децата е поприфатливо, одомто да се соочени со чистата ин-структивна нарација на објективниот раскажувач. Потфатот да се нацрта своерачно Зајко во тие околности изгледа многу попримамлив, полесен и понеобврзан. Во таа смисла авторот овозможува едно релаксирано пристапување кон цртањето во песната за тоа како да се нацрта Медо: За да не е таков Медо,/за да нема мака,/секој од вас нека го црта/како тој што сака. Овој циклус песни на В. Куноски илустративно покажува дека една замисла во литературата за деца, во случајов во поезијата за деца, авторот може да ја реализира на високо творечко ниво,

со одреден јасно воден концепт, со приод кон материјата што е релаксиран и слободен, па сепак да остварува, стриктно и прецизно една суптилна воспитна замисла. Замто упатувањето на децата кон еден креативен ангажман, кон создавање естетски вредности, секако има во себе многу сложени прамања. Во овие 18 песнички тие прамања се присутни, авторот е свесен за нив, но ги превозмогнува со творечкиот инстинкт, а и со сопствениот естетски резултат. Кога поттикот кон создавање на естетски вредности и самиот се остварува на естетско ниво, резултатот може да биде двојно корисен.

Честопати во песните за деца се среќава една стара поетска слика, која поради зачестеноста на употребата веќе станува стереотип – децата се повикуваат во песничката да пејат весели песни, најчесто тоа е и поента, хепаенд, во извесна смисла. Во една песна на Г. Поповски Јас, ти, тој (Ч.І.-17), која во трудов се разгледува и како годна за воспитувањето на интернационалистичкото чувство, во последната строфа во крајните два стиха се вели: ајде за добрината/да пееме песни. Секако дека во еден одреден контекст овие два стиха можат да се сфатат и фигуративно: да ја славиме добрината. Но, зомто овие стихови да не се сфатат и буквално, директно како упатување кон еден креативен чин: кон создавање песни во кои ќе се говори за добрината, за добрината на мајката, на братчето, на

другарот. Сугестијата, вака сфатена, може да стимулира кон поетски, односно стихуван исказ, може да ги поттикне оние ученици кои за тоа имаат предиспозиции, одредена смисла и дарба. Но, и да не се случи тоа во првото одделение, тој повик, како поетска задача, задача на денот, како што би рекол Гете, децата можат да го понесат во себе, да го развијат и да го искажат во некое друго време. Песната за деца не мора веднаш, целата докрај да се сфати. Нејзината конечно, крајно и длабинско разбирање може да дојде и потоа, во едно друго време, во една друга возраст. Впрочем, тоа така се случува, честопати, и со поезијата воопшто.

Заслужува внимание обидот на В. Наумчески покажан во книгата "Седумдесет цветови" (Л.). Во таа книга песни, авторот се обидува значењето на песната да го искаже и низ нејзиниот графички облик. Тоа најдобро можеме да го покажеме низ еден од најуспешните примери, низ песната Галеб од таа книга (стр.17).

Успешно совпаѓање има остварено уште во некои песни - Бранови, Месечко, но не може тоа совпаѓање да се оствари во песни какви што се, на пример Благодарност, Мајчина љубов, и воопшто во сите оние песни што имаат тематска основа во сферата на апстрактното. Стремехот да се совпаднаат две естетски појави

- самите текстови и нивниот графички облик искажува настојување естетското да биде создадено како општ режим на книгата; во неа да се сретнат две уметности и по еден синестетички пат да влијаат кај примателот^{тој} на песните со најсилно естетско сосредоточување.

3. МОЖНОСТИТЕ НА ПОЕЗИЈАТА ЗА ДЕЦА ВО ИНТЕЛЕКТУАЛНОТО ВОСПИТУВАЊЕ

Усвојување на знаења

Иако тврдењето дека конкретната сознајна вредност на литературата, па и на поезијата за деца, не е голема, - односно во крајните врдења таа е невозможна, - сепак, песната за деца и соопштува нешто. Таа содржи еден квантум на податоци кои детето може да го усвојува, односно може во песната да најде извор на знаења. Меѓутоа, во песната владее секогаш еден внатрешен ред: таа е упатена на сопствените закони и нејзиното соопштување е подредено на еден врвен поетички критериум. Во смисла на ова тврдење ќе ја земеме песната "Кој зошто е" од В. Куноски (Л.И.) Во песната првата мотивациска основа е да се покаже богатството и разновидноста на животинскиот свет. Уште во првите четири стиха од првата строфа се кажуваат имињата на осум вида животни. Следните две строфи говорат за особените на меца, на соколот и на пчелата. Во нив исцрпно се истакнуваат нивните најкарактеристични својства. Во нив се опимуваат особените на спомнатите животни и низ аспектот на децата /сите деца/ велат дека/меца краде мед!/ Но настапува пресврт во песната: авторот увидува дека: Ама вака/да се реди/ниту може/ниту вреди/ така, нели? Со тој пресврт се сугерираат две нешта: прво, дека, доколку толку на широкото би се говорело за секое животно не би можело никогаш да се дојде до крајот. И од една мошне дескрип-

тивна, раскажувачка постапка, се поминува во брз ритам на редене стихови составени само од именка и глагол и енклитиката да: штурчето да гуди, / петлето да буди, / утката да ука, / кравата да мука, / гудето да рие, / глувче да се крие, / осата да боцне, / мулето да клоцне. / скокалче да рипне, / болвата да штипне, / овцата да блее, / славејот да пее... итн. Очигледно е дека во најлапидарна форма се истакнуваат најкарактеристичните особини на одделните животни. Спојот меѓу именките и глаголите, од своја страна, ја динамизира песната, таа е, од една страна изложена како речалка, а, од друга, таа има сосема конкретна, прецизно изложена содржина која е така подредена што има една подлабока смисла. Второ, тој пресврт е направен на вистинското место; откако детето ќе почувствува дека, по примерот на првите строфи, таа песна ќе бара напор да се совлада, доаѓа една течна и лесна врваница од зборови, која, што е најважно, има сосема одредена смисла која нешто соопштува, од која може да се научи многу за животинскиот свет. Подредувајќи ја песната на брзиот, ударен, ритмичен след на римите во шема а, а, б, б, в, в... авторот тој дел од песната го сочинува да биде уште поатрактивен. Она што од песната може да се научи, секако, се главните особини на одделните животни, но, исто така, може да се запомни и една песна што навистина, навидум, нема никаква врска со дотогашниот тек на песната. Песната гласи /и натаму во рамките на основното упатство од насловот

"Кој зошто е" / а по некои деца/до пладне да спијат итн.

Во прво одделение предвидена е за лектира книгата на Видое Подгорец "Весела азбука" /Л.І-ВП/. Таа е типичен пример на поезија за деца која ^е создавана, строго наменски - да исполни одредена наставно-воспитна задача, односно да е во тесна корелација со наставниот процес од фазата на описменувањето, при усвојувањето на буквите. Тоа се стихувани приказни за буквите низ кои впечатливо се сугерира односот на гласот и буквата, тој клучен елемент во усвојувањето на таа наставна материја. Треба да се спомене дека и во нашата книжевна традиција тој, поетски вид, на презентирање на азбуката, не е нов. И во самиот редослед на буквите во старословенската азбука, и во нивното претставување низ лексички единици има една конкретна, богофална приказна (аз буки веди глаголи добро ест...), а особено во тој манир се истакнува делото од раниот период на македонската (и општословенска) писменост, "Слово о писменех" на Черноризец Храбар. И тоа дело има во својата основа една дидактичка намена да го осмисли усвојувањето на писменоста, да го олесни, да му даде на самиот процес и една димензија на логичност, на интелектуална кохеренција. Книгата на В. Подгорец е сочинувана според тие вкусови, а и според букварската практика низ повторување на буквата во разни контексти таа полесно да се усвојува, да станува по впечатлива, да се привикнува и увото и окото и раката на нејзината форма и на врската нејзина со соодветниот глас.

Сите ги паметиме букварските упатства: Шана шије на машина,
 Шиј Шано, шиј... Во таа смисла ја разбираме и интенцијата на
 В.Подгорец, впрочем, и во "Весела азбука" буквата Ш е пласирана
 на сличен начин: Сама има мамина, /фустанчиња шије... Во овој пот-
 фат, меѓутоа, секогаш се присутни и одделни самостојни мотиви,
 теми, поенти и пораки на одделните песнички, така што "Весела
азбука" колку што е операбилна при изучувањето на буквите, толку
 има и други значења кои произлегуваат од содржинскиот план на
 песните, нивната смисла може да имплицира редица можности за
 воспитување на одделни особини и својства на децата, освен разно
 изразената сознајна компонента.

Во литературата за деца често пати се среќаваат творби кои
 не можат прецизно жанровски да се определат: тие се комбинација
 на прозниот, поетскиот и драмскиот израз. Пример за такво дело
 е "Разговор со правописните знаци" од Глигор Поповски (Ч. II-103-
 106). Најпрво доаѓа еден експликативен текст со дидактичка на-
 мена во прозна форма, но тоа не е проза во потесната смисла на
 зборот, повеќе е текст близок до научното проседе. Таков текст
 е изложен и на крајот на оваа подолга творба, во која се искажува
 нешто како заклучок. Разговорот, што е истакнато и во насловот,
 подразбира драмска форма. И таа е остварена во петте следни де-
 лови на песната, во разговорот со точката, прамалникот, извични-
 кот, двете точки и со запирката. Тие делови се стихувани, така
 што можеме да говориме и за поетскиот вид на оваа творба.

Таа има намера низ впечатлив стихуван текст да го сугерира запаметливо најосновното што децата од второ одделение треба да го совладаат во однос на правописните знаци. Најпрво се говори, по секој од петте дела, за изгледот и за местото на правописните знаци што се предмет на литературната обработка. Потоа се укажува на основната слика на нивната употреба, односно се истакнуваат главните особини на нивната функција во вид на најосновните обележја на правилата за нивната употреба. Сето тоа е искажано низ духовити формулации во кои прамалникот е наречен бастунче а извичникот топола што на крајот од реченицата стои. Како во "Весела азбука" од В. Подгорец и тука се дава јасно искажана наменската страна на поетската творба: таа треба да поучи, односно да биде едно од средствата за полесно и поприватливо меморирање. Тоа е познат начин на употреба на стихуваниот говор (неможе сосема оправдано тука да се говори за поезија) применуван во сите литератури. Да се присетиме на стихуваните домислувања што Нумиќ ги посочува како математички посрочник: Кад је пред заградом знак мање/настаје мењање/. Кад је пред заградом знак више/заграда се брише итн. Оваа употреба на поезија за деца, односно на стихуваниот говор има своја примена во разни области на стекнувањето знаења кај децата. Тука се користи^{ат} синтетичноста, запаметливоста, ефектноста на поетскиот (стихуван во случајов) јазик кој овозможува полесно, сликовито, меморирање на одделни содржини. Денес тој начин на излагање во науката

воопшто се разбира дека е надминат. Тој од една широка употреба во античкото, класично, доба остана само во поезијата за деца. А да се потсетиме, да речеме, на римскиот поет Лукрециј Кар и на неговото научно и филозофско дело "За природата на нештата", па и на нашиот Његов и неговото дело "Луча Микрокозма", во кое тој ја излага, исто како Кар, во стихови, сета своја филозофска и космогониска размисла. Но, денес јазикот на науката е сосема диференциран со тоа што остануваат во поезијата за деца примери на примена на поетскиот јазик (односно на стихуваниот јазик) како средство за усвојување на знаења.

Усвојувањето на знаења за животот, за општеството, за светот што е околу децата, - тоа е процес што се случува и спонтано но и насочено, со посредување од страна на воспитувачите. Едно прашање секогаш останува тешко и неизвесно е каков одговор на него може да се најде: прашањето како децата, поимајќи го светот околу себе, ќе ја сватат смртта. Во литературата за деца, уште во оние примери кои децата ги прифаќаат од најраната возраст во бајките. Меѓутоа, во бајките смртта е промислена како казна за негативните појави и јунаци - за аждерите, разбојниците, вештерките. Во нив добрите личности, и кога умираат, повторно оживуваат (мотивот на заспаната убавица од Трноружка или Снежана и седумте цуциња на пример, Црвенкапа итн.) Смртта на добрите едноставно како да е невозможна. Прашањето што го допираме тука е деликатно не само во однос на тоа како смртта ќе ја поимаат

децата. Тоа праќање е цивилизациско во голема мера, зато што од една страна потрошувачкото општество воопшто ја нема предвид смртта - таа го насочува човекот кон потрошувачката како тој да е бесмртен и сите оние безбројни нешта што му се нудат се од овој свет, се нудат во енормни количини и човекот не смее да мисли на смртта, да го има предвид тој факт кој ја имитира неговата потрошувачка, односно кој во голема мера го обесмислува неговото однесување како потрошувач кој непрестајно консумира и трупа материјални добра. Праќањето, значи, не се однесува само на децата: тоа е општо праќање, зато што во оние општества, пак коишто не се определуваат себе си како потрошувачки се гради претстава за среќен живот во светлата иднина која еднаш за сите ќе дојде, така што таа светла иднина ќе ја пропушти секој оној што ќе умре. Вака упростено искажан статусот што смртта го има во свеста која на луѓето им се сугерира во двата најраспространети општествени модели се сведува на едно поимање: тоа се одвива како факт, нејзиното постоење се порекнува, се премолчува, се прикрива. И возрасните се упатуваат кон животот како и човекот, единката, да е вечна во тој вечен и среќен живот. Како на децата да им се иницира тоа поимање дека во природата, освен самата неа, сè е минливо и менливо. Како да им се посредува она што јасно самите го гледаат во природата? Праќањето е деликатно, суптилно. Детето не може да ја сфати смртта како краен факт, но тоа може да ја согледа како состојба, како околност низ сите

манифестации на смртта и околу неа, како нејзини последици. Во македонската поезија за деца, уште од нејзините почетоци, од времето на Григор Прличев и неговите "Дванаесет песни" тој аспект на постоењето е присутен. Кај Прличев, кој во својот деветнаесетти век ги следи актуелните примери на поезијата на дидактизмот, смртта е казна за лопите, па и за лопите, непослушни деца. Кај Ванчо Николески, во поемата "Мице" исто така трагичен крај доживува Мице зашто не ги слуша постарите. Специфичен е третманот на оваа тема кај Славко Јаневски во "Црни и жолти" (Л. III). Во четири песни од оваа книга се говори за трагичниот крај. Книгата на Јаневски можеме да ја определеме како највредно дело во современата македонска поезија за деца за раната училишна возраст. Од повеќе причини. Прво, таа на децата им сугерира една патетична автентичност, што се истакнува уште во кусиот предговор - таа е пишувана како резултат од патувањата на авторот во Африка и Азија, па отаде насловот, "Црни и жолти" се луѓето за кои во книгата се говори. Фактот што книгата се однесува на далечни, непознати континенти и дава, едновременно можност да се бави со бајколики теми, да изнесува чудесни и неверојатни работи кои, сепак, заради документарноста што се сугерира, имаат видна реалност и навистина. Во првиот дел од книгата, во кој се говори за Африка, присутна е дивата, уште несовладана и неспитомена природа: дунглата, животните во неа луѓето (и децата) кои таму остваруваат секојдневје, кои таму живеат. Во првата од тие песни "Црн роман" (Л. III-8-10) се говори за

судбината на момчето Кали. Романот во стихови е поделен на четири глави. Во првата глава се говори за тоа како "Момчето Кали/поаѓа кришум без нож и ламба/ноќе по врвици мали. Тоа што момчето поаѓа кришум може да значи две работи: тоа кришум се движи за да не го откријат животните кои ќе ги лови, или - тоа кришум излегува од дома за да не го откријат неговите домашни и да го попречат во намерата. Се разбира, точна е втората алтернатива, но постоењето и на првата, оваа вистинската, втората, ја прави не толку значајна за да може целиот тек на песната да се определи како механизам на зло /казна, затоа таа мотивациона линија, кога еднаш е прекината, нема веќе можност целосно да се воспостави и да биде доминантна во целиот тек на песната. Во првата глава, во осумнаесетте стихови, се јавуваат мноштво животни: зебра, мимпанзо, чакал, хиени, газела, лавица, слон. Таа кавалкада ја сугерира амбиентацијата на Африка, богатството на нејзиниот животински свет, но и опасностите на кои момчето Кали се излага. А што некој се излага на сите тие опасности значи и дека е храбар. Во втората глава се говори за тоа дека Кали навистина е храбар и по страмниот рев на пантерот. Кали и таму оди низ темната дунгла и бара слон, што е и причина да тргне во лов. Момчето во таа глава ја пее својата ловечка песничка: Ќосот имал слон/слонот имал ќос/ако имав чевли/не ќе одев бос. /Ако не е јаве/ова ќе е сон,/сепак ќе сум јавач/ на најголем слон. Тука храбриот Кали го изнесува својот дамнешен сон: да биде јавач на најголем слон. Значи иако Кали на своја

рака излегол од селото, без да го знаат од дома, тој го прави тоа не во игра од немироштина или од бес, ами сака да ја оствари својата желба, да биде нешто во животот, да ја оствари желбата да постигне една одредена професија. Во третата глава од црниот роман на сцената стапува питонот: В полноќ под лисната палма, /негде крај рекичка плитка, /сличен на голема чалма/злокобен питон се свиткал. Кали заспал по лутањето во дунглата, го сонува својот најубав сон за слоновите. Питонот, демне. Не се говори ништо за тоа што се случило, што било во таа ноќна драма. Но во четвртата глава се говори за тоа дека минала цела година. Мајката се прамува: каде е Кали, воздивнува по него. А, среде таа глава во едно четиристимице се враќа песната пак на питонот: в дунгла во која тајни се кријат/сонувасито/една преголема змија/така наречена питон. Потоа јасно искажана инсинуација дека огромниот питон го усмртил момчето Кали затоа и песната завршува на тој начин што се прамува дали Кали намол блон, или пак крај е/на еден живот - питонот знае.

Во песната под наслов "Што шепоти тревата" (СЈ ЦЖ, 11-12) се говори за сонот на едно гвинејско дете за пријателите слонот Цон и мајмунот Кон. Се случила трагедија... И станало се за миг, /паднал мајмунот Кон/в гепардски шепи, без крик./ Останал сам слонот Цон.

Она што во природата се случува како нормална секојдневна работа - биолошкиот циклус се одразува според својата внатрешна логика, во песната се престорува во вистинска трагедија затоа

во неа како и во најголем број песни за/со животни функционира и слојот на басната. Мајмунот и слонот кои се пријатели во сонот на гвинејското дете добиваат човечки содржини. Трагедијата во чие средиште смртта на Кон станува човечка трагедија. Во песната "Суданска балада" (СЈ, ЦЖ, -13-14) смртта е искажана не како настан туку како траење. Во првата строфа веднаш се искажува драматската состојба: над Африка ноќ е сина/тројца црни патем минат,/зад нив лази сенка слепа/сенка неј/туку ќеј/голем гепард. И така - тројца биле - двајца ене... Двајцата ги следи змија - останува само еден... него го следат хиени па и тој бил - и веќе ништо нема. Во песната "Жабаци Гајдамаци" (СЈ, ЦЖ-15-16) се говори за судбината на жабаците Гапонини и Тапонини кои сакале сè да изедат, но на крајот биле изедени. Во овие песни, и низ еден хуморен тон, но и низ баладични призвучи, се искажува големиот закон на самата природа - животот и смртта постојано одат заедно и природата со нејзиниот жив свет постојано трае и се обновува. Суптилноста со која СЈ ги сугерира тие крајни и далекусежни заклучоци говори доволно и за нивото на дарбата со која е создавано ова дело со врвна вредност во македонската литература за деца, а и за самото ниво на литерарноста.

Развивање на умни сили

Има доста основа да говориме за взаемната врска меѓу развитокот на умните сили на процесот на мислењето, на логичното заклучување и просудување, и усвојувањето на јазикот, како инструмент на мислењето, како негов медиј и артикулација. Поезијата за деца, како творечка дисциплина која својот исказ, своето комплетно реализирање го има во јазикот; тоа и кај приемот, кај детето се искажува низ унапредувањето на неговата култура на говорот, следствено и на нивото на неговото мислење. Поезијата за деца таа своја функција ја остварува суптилно, ненаметливо, бавно, но секако ја извршува со самата своја основна појавност, — со својот јазик и со неговата организација во одредена смисла. Дури и кога се чини дека едно дело од поетското творештво за деца нема никакви можности да воспитува некоја од особините на интелектуалната активност се покажува дека такви можности, напротив, не само што постојат, туку доаѓаат до израз, и тоа нагласено, при подобро разбирање и толкување на конкретното дело на одредената песна. Во основа, секоја песна може да влијае врз развивањето и на умните сили, не само врз сензибилниот, емотивниот механизам на детската личност. Во некои песни, кога таа функција се чини запоставена, таа може да се открие и да заживее со полн интензитет. Да посочиме еден такв пример, односно една таква можност, навидум неизразена, во песничката За тоа особено студиозно пишуваат Пијаже и Виготски.

на Бошко Смаќоски "Дувна ветре" (Ч. I -41). Песничката има три строфи и секоја строфа започнува со стих идентичен на насловот - Дувна ветре. Во првата строфа вториот стих, значи по заедничкиот прв стих, е Развигорче: зборот на децата може веќе и да им е познат (нивното списание се вика така, "Развигор"), така што сфаќањето на тој поим, кој е сложенка (разви(ва)гора), за децата нема да претставува тешкотија, односно наставникот може да го образложи повикувајќи се токму на неговата етимологија. Впрочем, и двата следни стиха во песничката упатуваат на значењето на тој збор: нишна гранче/над изворче. Тука станува очигледно дека амбиентот е горски, шумски, планински - спојот гранче/изворче тоа многу интензивно го сугерира. Во втората строфа вториот стих е Будигора. Очигледно е дека тука се работи за авторски неологизам но сложен така што во однос на вториот стих од првата строфа - Развигорче - да биде во една релација на синоним. Ветрето сега ја буди гората, Метафоричноста на исказот е од истиот тип како и во образецот (развигорче), така што синонимијата се предметува во релацијата развива/буди во однос на гората. Детето таа релација ќе ја воочи и секако ќе ја сфати. Таа релација е творечка и поттикнувачка и како принцип во кој се збогатува јазикот на детето (а во случајов и јазикот воопшто) и како принцип кој на мислењето му дава една специфична насока. Синонимијата е подвлечена и од значењето на следните два стиха

од втората строфа: раззелени/сто јавора. И веќе воочената функција на развигорот е токму таа, да ја развива гората, а кога веќе и Будигора го прави истото - значи и тој е исто што и Развигорче - различно име за исто нешто. Во третата строфа вториот стих е Југовниче. Тука веќе развигорчето - (односно будигора) добива посебна квалификација, името сега сугерира дека тоа ветре што дувнало, дошло од југ, значи тоа ветре е топло, пролетно. Сега речавачко значење во процесот на доведувањето во врска на низата Развигорче - будигора - југовниче има позицијата на зборот во песната. Зборот се наоѓа во својата строфа, третата, како и Развигорче и Будигора во претходните строфи, на позиција на втор стих по идентичниот прв стих во сите три строфи - Дувна ветре. Југовниче е, значи, идентично по значење со Развигорче и Будигора, за истото ветре е, значи, во песничката најдено ново име кое исто така му одговара, кое ја искажува неговата природа. Последните два стиха на третата строфа (и на песничката гласот: накитено/со кокиче! Ветрето е, значи, пролетно, развивајќи ја, бидејќи ја гората тоа го развива и го буди со својата јужна топлина и првото цвеќе, кокичето, симболот на пролетта. Низ трите имиња на пролетниот ветрец детето навлегува во најпродуктивниот принцип на јазикот и на мислењето во и низ јазикот, до зборотворечкиот принцип, до самиот механизам на процесот како јазикот ја искажува, ја одразува, ја дефинира стварноста. Примерот што тука го посочуваме не е единствен, ниту е случаен, што

впрочем го покажуваат и следниве анализи, следниве примери.

Развивање на фантазијата

Фантазијата, како и творечкото мислење кај децата, кое се јавува и се развива во раниот училишен период, во голема мера е во корелација со интересите на децата за одреден вид литература. Периодот од 7 - 10 години и се определува како период на интерес на децата за бајката, за светот на фантастичното во книжевноста воопшто.

Во поезијата за деца фантастичното може да се искажува на два начина: низ стилската структура на песната. Во тој случај најчеста појава се споредбите меѓу две различни, многу оддалечени нешта. Пред сè се има предвид споредувањето на познатите, блиски предмети и појави со сосема различни и по намена и по сложеност но сосема прости, секојдневни предмети и појави со сосема исклучителни и ретки. Тој систем влегува (а и произлегува) од детската игра во која е сè возможно од тоа што столчето станува коњ до реалното доживување на креветот како вселенско летало. Во таа смисла ќе ја посочиме песната на Јован Павловски, "Каде патува Ана" (ЈП, М-13): Ана патува со брод,/со црвена ракета /еве ја сега патува со кола/изморена сета//Патува со автомобил, со воз од детска цртанка,/по снежни патува падинки/на златна санка//Патува, Ана, патува,/се виорат нејзините коси./ Ана патува таму/играта каде ја носи.

Во тој занесен начин на доживувањето на реалното, децата на реалноста ѝ додаваат нови својства, потребни на играта и таа станува една поинаква стварност. Таа стварност се мена со измисленото и со сонот. Една од димензиите на творечката фантазија продолжува во детскиот сон за кој С. Тарапуза вели: Детскиот сон е кутија златна, /свездено кајче што броди, /во него може се да се случи, /повторно сè да се роди. (СТ, НК-26) 2. Фантастичното може да се оствари и во песните како во бајките, низ фабулата. Песните за деца имаат фабула, зашто тоа ниво на песната за децата е особено впечатливо. Она што се случува во фабулата на песната, во самата приказна на песната има свои специфичности, пред сè поради лапидарноста и строгата условеност на јазикот на песната. Приказната што во песната се востановува не значи дека тука се работи само за стихувана нарација. Во елементот што во песната го препознаваме како наративен се остварува самата песна; кога во неа има приказна, приказната, станува поетска вредност. Тоа е особено видливо кога приказната има и особини на фантастика. Во песната "Ако не е вистина голема лага е" на С. Јаневски (СЈ, ЦЖ-21-23) фантастичната приказна за гусарот Дунг-Донг од Малаја ја раскажува во сонцето. Сонцето како севидно и сегдеприсутно око има уверливост на автентичен сведетел - раскажувач. Во тој склоп на измислено идеално се создава една нова реалност, реалноста на песната. Фантастичното тука и се прима и се доживува како дел од самата вистина. И тоа што

гусарот јавал на голема далга, и тоа што се судрил со огромен кит и што потонале – сето тоа во механизмот на приказната остварува сопствена реалност.

Вториот вид искажување на детската фантазија е доста почест, во него не се говори за фантазијата, туку говори таа самата, односно авторот го интерпретира во своето дело она што, според неговото поимање, го произведува фантазијата на децата. Иако се однесуваат на истиот домен, на детската фантазија, овие два вида песни типолошки битно се разликуваат. За разлика од наведените песни на Ј.Павловски и С.Тарапуза, ќе разгледаме една песна од Ј.Стрезовски – Вселенско патување (Ч. IV -72-73). Пред да го опише вселенското патување авторот децидно тврди: вака ќе изгледа твојот лет и почнува да набројува што сè ќе му се случи на идниот патник во вселената, при посетите на Месечината, Марс, Венера и Јупитер. На секое небесно тело авторот предвидува идниот патник да се сретне со нови, чудесни доживувања. Во рамките на фантазијата, меѓутоа, постојано се провлекува и една нотка на хумор (Марсовците, на пример, велат Зи-зи-Зв! – те канат да останеш на гости кај нив.) , па така хуморно песната и завршува. Авторот заклучува дека на вселенскиот патник му се чини оти на земјата ништо не се изменило – само што на неговиот другар му пораснала брада. Во овој тип песни, каде се опишува она што се доживува, или може да се доживее во детската фантазија – навистина сè е возможно.

Сознанија низ хумор

Елементот на хуморното во поезијата за деца е еден од оние што во поезијата за деца влегуваат уште во минатиот век, со поетите романтичари. Пушкин, на пример ^{во} "Сказната за цар Салтон" користи хуморни елементи, Ј. Змај куморот го внесува токму како елемент на поуката, на покажувањето низ потсмевен тон на оние особини на децата кои се негативни: "Песната за Максим", "Мрзливиот Гошо", "Чиракот Мато" и др. Тоа поимање на поезијата за деца, со хуморни елементи, во голема мера е насочена против стариот дидактизам, против поуката преку сериозни закани ^{спреча} децата. Ова сфаќање се темели врз едно попрефинето психолошко знаење за детето: детето не се плаши од заканите, повеќе се плаши да не биде исмеано, изложено на потсмев, на карикатурално претставување. Современата поезија елементот на хуморното кажување го користи како поетички принцип, значи како основа на своето кажување. Намерата произлегува од уверувањето дека на тој начин ќе се оствари посумтествена комуникација со читателот, односно со децата. И во современата македонска поезија за деца ^{тој} елемент е присутен како конститутивен: нема вистински релевантен опус од областа на поезијата за деца во кој хуморот, хуморниот тон, не се присутни. Тука би укажале на една ~~вистина~~ можна забуна, односно на едно можно мешање на работите; постои во поезијата за деца, честопати употребувано како исказ, настојувањето да се искаже детскиот свет како весел и

среќен. Таа поезија не е хуморна, таа го опишува расположението на децата. Во голема мера тој тип на пеење за децата е натегнат и без вистинска инспирација. Во него се чувствува еден одамна надминат став - дека детето треба да биде, и е, среќно мало суштество кое само си игра и се радува, кое нема никакви проблеми, несреќи, прамања што го збунуваат, неостварени желби. Честопати во тој тип поезија ќе сретнеме и вешто, па и надарено, напишани песни, но самата ориентација на песните останува под прамање. Кога, на пример, ќе се искаже почетокот на школската година со стихови во кои се говори дека учениците низ улици течат како бистри реки, полни смеа /и весели песни ечат (...) Сите очи в радост светат (...) Во секое училиште ечи/радост, здравје, среќен смев/септември нè вика, Б.Миркуловска (Ч.ІІІ-6) гледаме дека е тоа една апотеоза за почетокот на школската година која е создадена од таа поезија - децата се радосни и среќни од самиот факт што одат в училиште, односно дека треба да бидат така расположени. Веселоста во песната, што авторот ја акцептира како општо расположение, повеќе можеме да ја сфатиме како една проширена метафора одошто како реалност од животот на децата. Во секој случај, не треба да се мена веселиот тон во песните со хуморот во поезијата за деца. Тоа се две крајно различни работи. Во современата македонска поезија за деца хуморот, на голема врата, го внесе Славко Јаневски со книгата Песни "Црни и жолти". Во примерите од таа книга ќе согледаме неколку типови хумор во

поезијата за деца. Прво: хумор кој произлегува од невообичаени јазични обрти. Позната појава е афразијата во детскиот говор; тука се грени, зато што некои јазични принципи, што детето ги има откриено се применуваат и таму каде што не треба. Така настанува хуморен спој за кој детето не е свесно, но кој другите деца го откриваат како хуморен, заради невообичаеноста со која е создаден исказот. Таков пример има во песната "Мандари^{ни}јада" (ЦЖ-25): еден мандарин/Сан Су Син/секое утро се мачкал со ималин//А ЗАРАДИ ЗОШТО молам?/ЗАРАДИ ЗАТОА што тиквата му била гола. Прашањето и одговорот се искажани во една нагласена неправилност, која предизвикува, како секој неправилен говор, смешна говорна ситуација.

Второ: хумор кој произлегува од состојба каков што е примерот на песната "Прикаска по спротивен ред" (ЦЖ-28-30) во која се говори за тоа како багажот ги загубил своите стопани. Трето: хумор што произлегува од акција која не е соодветна на целта што сака да се постигне. Таков е примерот на песната "Жабаци-Гајдамаци" (ЦЖ-15-18) во која жабците Тапанини и Тапонини за да се најдат сакале да изедат крокодил, што, се разбира, им се осветило.

Четврто: хумор кој се создава во рамништето на ликовите во песната. Таков пример е песната за Тројцата факири/од Такири, "Мудреци над мудреците" (ЦЖ:19-21) во која тие мудреци се толку мудри што не можат да погодат за кое животно се работи ниту кога во прашање е бивол, или обичен рак. Сите овие основни просеци на оформување хуморни ситуации во песните за деца имаат редица

подвидови, варијации, вкрстувања. Во современата македонска поезија за деца тој хуморен тон на посебен начин го негува Јован Павловски во книгата "Мило, ило, ло, о"/во песната "Махдалка" (М-25) се вели: Аже маже/само јаде/ ~~мхе~~ тој што ложе/тој и краде//Аде баде,/живи ошки/тој што краде/има вошки// Ете така. Тука е користено едно духовито вкрстување меѓу јазикот на чинувалките со јазикот на поговорките. /Аже маже и Аде баде напомуваат на чинувалка а, поговорката тој што лаже тој и краде - е целосно искажана. Кај Јован Стрезовски имаме во песната "Исповед на една гума" (А, ВП:83-84) извонредно остварена синтеза на хумор] на состојба и на анимистички искажана фабула (говори училишната гума која се жали што сè мора да "изеде" што Зоран ќе нацрта).

На специфичен начин е граден хуморот во книгата на Мико Атанасовски "Од лав до страв". Книгата е составена од басни хуморно ориентирана. Во секоја басна се исмева некоја човечка особина - стравот, алчноста, подмолноста, мрзливоста.

4. МОЖНОСТИТЕ НА ПОЕЗИЈАТА ЗА ДЕЦА ВО МОРАЛНОТО ВОСПИТУВАЊЕ

Хуманизам

Кога се работи за уметноста воопшто, значи и за поезијата за деца, се поставува, како фундаментално барање таа да биде хуманистички ориентирана. За да може да го исполни и сопственото постоење со една крајна, магистрална смисла, поезијата

за деца неопходно мора да зрачи со длабоко чувство за хуманост. На тој план поезијата за деца го искажува својот хабитус со самата своја основна насоченост, со пораките што во таа смисла ги носи, со тематските определувања, со сето свое значење, со интенциозноста во таа насока, со крајната смисла на својата егзистенција. Тоа влијание на поезијата за деца е широко - низ искажувањето на другарството, пријателството, љубовта кон човекот, почитта кон високите човечки вредности, како што се патриотизмот, храброста, пожртвуваноста, братството меѓу луѓето - таа го постигнува и тоа крајно влијание: очовечувањето на луѓето, вдахнувањето во децата на високи морални принципи кои ќе се вградуваат во личноста на детето, ќе стануваат дел од неговата природа. Во аналитичкиот материјал што беше предмет на нашето истражување - поезијата во читанките и во лектирата од I - IV-то одделение - констатиравме дека застапените поетски текстови, во крајна линија го остваруваат тоа воспитно насочување. Тие се, вкупно, хуманистички одредени. И убавината на тие песни, и нивната умност /значи структурите што влијаат врз естетското и интелектуалното воспитание/ се искажуваат и во рамките на хуманистичката ориентација. некаде како директна порака, некаде низ асоцијативни врски, некаде преку имплицитни содржини. Затоа, и при овие анализи, го имавме секогаш предвид тоа фундаментално определување на поезијата, на секоја одделна песна. Впрочем, како и да гле-

даме на поезијата за деца, независно што бараме во неа, една хумана содржина, ориентација кон афирмирање на неморални вредности, во секој случај би ни се појавила како ткиво страна на поезијата за деца. Во тој дух и авторите на поезијата за деца во современата македонска литература, и авторите на читанките, и авторите на лектирата, се определуваат, без исклучок, за една таква вредност како основна, како услов без кој поезијата за деца не може да егзистира.

Патриотизам

Љубовта кон татковината децата најпрво ја градат низ запознавањето на она што е најблиску до нив, на семејството, пошироката околина, родниот крај. Во СФРЈ чувството за татковината се гради и низ развивањето на чувството на братството и единството, на сплотеноста на сите наши народи и народности. Во рамките на тоа татковинско чувство во поезијата на сите југословенски народи и народности, а и во поезијата за деца, се опева ликот и делото на Јосип Броз Тито. Уште во првите дни на Народноослободителната борба ликот на Тито влезе во народните песни, спонтано како што тоа се случува во фолклорот. Тоа е најдобар показ на значењето што личноста на Тито ја има за југословенските народи. И во македонската поезија за деца ликот на Тито е опеан во многу поетски дела. Во песната на Наум Попески "Титовиот пат" (Ч. II -4) Титовото дело е лајмотив на патриотското чувство што песната го буди и го поттикува кај децата. Во првата строфа на

таа песна се вели: од Вардар до Триглав/низ родниот кат/сплоте-
ни ко еден/сите брат до брат/го знаеме ние/Титовиот пат. Уште
во првиот стих се одредува, со географски симболи.—Вардар и
Триглав—местото што децата го идентификуваат како татковина.
Тие две географски одредници (честопати се употребуваат и одред-
ниците од Марибор до Гевгелија) ја сугерираат големината на на-
чата земја и нејзината монолитност. Патриотизмот тука се опред-
метува не како национален, туку како југословенски, како чувство
на припадност кон земјата. Во вториот стих целиот простор од
Вардар до Триглав се искажува како роден кат. Овој стих може
да се разбие и поинаку: секој човек, секое дете, во тој голем
простор го има својот роден кат, односно тој простор ги опфаќа
сите наши родни краишта, па затоа ние ~~не~~ заеднички. Во следните два
стиха се искажува цврстината на тоа југословенско татковинско
чувство. Основните поими тука се сплотеност и брат, како клучни
во развојот на татковинското чувство од поимањето на блиската
и пошироката околина и луѓето во нив како место на припадност
кон поимањето на Југославија како заедничка татковина на сите
луѓе што живеат во неа. Во песната како рефрен по првата и вто-
рата строфа се јавува дистихот го знаеме ние/Титовиот пат. Тука
се работи за една поетска фигура чие значење децата треба допрва
да го откриваат, односно треба да го одгатнуваат начинот како
таа функционира. Титовиот пат може на децата да им привикува
во фантазијата една конкретна слика, пат по кој се патува, по

кој се оди. Но очигледно дека тука се работи за пренесено значење што децата бргу ќе го откријат, затоа во третата последна строфа место рефренот се јавува завршниот стих: Титовото дело. Самата позиција на таа синтагма децата ќе ги доведе до сфаќањето на една, горе-долу изедначеност на тие два поими пат = дело. Апстрактното мислење на тој начин ќе биде поттикнато во јазикот, посебно во поетскиот јазик, да наоѓа скриени, пренесени значења, односно да ги открива јазикот и смислата на кажувањето на песната.

Патриотското чувство поезијата го негува кај децата и низ песни посветени на одделни јубилејни датуми, на светли денови од националната историја. Во песната на Глигор Поповски "Празник" (Ч. II-17), првата строфа гласи: Вее знаме црвено/над нашите глави/цел народ македонски/празнува и слави. Клучните зборови се црвено знаме, македонски народ и празнување. Низ нив се искажува под какво знаме се слави, односно дека тоа е знамето на револуционерната борба која народот ја водеше за своето ослободување. Во втората строфа се кажува дека прославата му е посветена на денот на првиот бој кога народот стана во борбата за слобода. Во таа строфа клучен зборот слобода. Чувството на патриотизам најчесто се формира како слободарско чувство, како предметување на идеалот за слободата. Во песната на Ристо Давчевски "Татковина" (Ч. II -28) се поставуваат неколку поетски слики кои бараат посебно толкување, затоа апстрактноста на поет-

скиот јазик во оваа песна е доста нагласена. Во првата строфа почетните стихови градат една таква слика во која сета е од апстрактни поими: нејзиното срце/е огниште свето/што гори вечно смело. Сликата тука се јавува како загадочен исказ во кој треба да се бара и да се открива значењето. Анимистичката позиција што се изразува со исказот дека татковината има срце (значи има особини на такво суштество) натаму не се поддржува, затоа веднаш се вели дека тоа срце е всушност огниште свето. Работата тука е усложнета затоа една сосема апстрактна работа, срцето на татковината се обременува со друга сосема апстрактна работа свето огниште. Сосема е, сепак, јасна идејата на поетот, спојувајќи ги поими ^{ТЕ} срце и огниште со одредницата свето која го сугерира сакралниот елемент, но во едно морално рамниште-затоа односот кон татковината е свет однос -поетот го истакнува сложеното и возвишено чувство што татковината го буди во луѓето. Прашањето е во тоа како децата од осумгодишна возраст ќе го сфатат тој патос на песната? Уште кога ќе се додаде крајот на строфата, кој гласи: а во него/се споени цврсто/моето/и твоето дело, детето ќе биде во недоумица. Во случајов на оваа песна преголемото ниво на апстрактност песната ја прави тешко комуникативна, неподатлива за конкретно разбирање. Но, ако на децата им се парафразира основната порака на песната, чувството кон татковината, тие ќе го доживеат тоа чувство и во самиот ритам на песната, во репертоарот на зборовите, во позицијата на кажувачот. Сепак, се чини

дека песни од овој вид, со ваква метафорика, децата потемко можат да прифатат.

Родољубивата поезија за деца има добри поводи за своето создавање во одбележувањето на одделни јубилеи, во присеќавањето за минатото што ја создава денешницата да биде горда поради свеста за големите мигови на историјата што придонеле народот да ја постигне својата слобода. Таа слободарска и борбена традиција кај секој народ има вредност на вистинско искажување на дигнитетот, самостојноста, моралната цврстина, исполнувањето на највисоките идеали. Празниците што ги одбележува еден народ имаат за неговата историја значење на ориентациони пунктови; тие датуи го одржуваат вистинскиот габарит на минатото низ кое се воделе битки, се страдало, се трпело и се поднесувало. Во опитувањето на тие настани во песна, во нивното "опевање" па и во поезијата за деца, кај нас, во нашата културна и книжевна историја, постои една богата, развиена традиција. Таа традиција, од една страна е искажана низ фолклорот, во циклусот на јуначките песни. Но, таа традиција во нашиот фолклор има жива и продуктивна линија и во сегашново, скорешно минато - во народните песни од Народноослободителната борба. Тие песни се создавани во самиот ек и тек на борбата (за тоа сведочат и зборниците на народните песни од НОБ што ги подготви и ги издаде самиот Рацин). Таа традиција во песните, па и во поезијата за деца, да се пее за славното, борбено и револуционерно минато кај нас е, значи,

развиена во книжевното творештво воопшто, па и во книжевното творештво наменето на младите, подразбирајќи ја и поезијата за деца. Во редот на тој тип песни спаѓа и голем број песни од книгата на Васил Куноски "Претпразнични вечери". Тука би истакнале неколку песни. Во Илинденска вечер поетот говори за двата Илиндена на македонскиот народ. Првиот Илинден, 1903, е искажан најсублимно во втората строфа: Приказната твоја исполне- та в пламен/излеана в бури ја слунам со занес/приказната бојна за Питу и Карев/за борците - орли, за Гоце и Јане. Првиот стих на следната строфа - И гледам нов огон в нов Илинден пламна, ја започнува приказната за новата борба, за нашата Револуција од 1941. Поврзувањето на овие два Илиндени, на Илинден 1941 со оној од 1903, сугерира една перманентност во борбата на македонскиот народ за слобода. Таа идеја го покажува борбеното минато, стремежот кон слобода како постојана заложба на нашиот народ. Во песната на В. Куноски таа идеја е искажана низ еден одичен, хероичен тон, во кој доаѓа до израз пиететот што авторот го има кон тоа светло, слободарско минато и што го пренесува на читателот низ тоа воздигнато звучење на песната. Остварена на ваков начин, песната кај децата го развива чувството на одговорност пред историјата што го имале и оние кои ја граделе со сопствениот подвиг, низ своето херојство и низ сопствената саможртва. Патриотското чувство тука е градено врз историски вистини, не со празен вербализам, со немотивиран патос. Поради тоа песните

што се инспирирани со настани од минатото во кои постои цврста историска основа го покажуваат токму она највредното од минатото – непокорниот дух на народот, хероиката на неговата борба, постојаноста на стремежот да се живее достоинствено, во слобода. Во книгата на Куноски, во песната Партизанче се искажува таа цврста решеност да се биде во првите редови на борбата за слобода на својата татковина. Во првите три строфи се говори за тоа како мајката го огледувала синот единец. Но, сето кажување е ориентирано така што да го подготвува чинот што синот ќе го стори. Кажувањето е отворено низ една проширена метафора – се говори како мајката огледувала "единец сокол" кој наеднаш го научил родниот дом "седалото меко" и отишол незнајно каде. Самиот факт што уште на почетокот се говори за соколот, птица опеана и во народната поезија како симбол на јунаштвото, слободата, гордоста, подготвува идеја за херојство, за подвиг. И така и се случува. Дури мајката го жали снемувањето на синот, тој и се јавува со писмо. Меѓу другото, синот и вели на мајка си: Ако се вратам мајчице мила/ти ќе му простим на синот твој/без мене мајко, без нас, без сите,/слобода мајко, нема без бој. Во тие стихови се искажува уверувањето дека само низ борба што целиот народ ќе ја води може да се избори слободата. Во последната строфа синот допушта можноста и да го даде својот живот во таа борба, но и за тоа има голем,

највисок мотив и, ако падне, тоа ќе биде за земјата нама/нама да биде, нама за век. Патриотското чувство се негува и се воспитува врз светлите примери од ^псопствената историја, но и секое патриотско искажување во основа има една универзална линија. Треба да се има предвид фактот што секој народ се стреми кон својата слобода, што е основа за една општа слободарска традиција на човештвото. Затоа секоја агресија, секоја сила со која народите се подјармуваат, предизвикува кај луѓето што се формирани во една слободарска традиција, чувство на револт, гнев, сопротива. Еден од иницијалните моменти во формирањето на тоа чувство е поезијата за деца која се обраќа кон тие вредности.

Интернационализам

За интернационалистичкото воспитување на првачињата може, секако, да се говори во рамки на нивното запознавање со светот што е околу нив, но, во една поширока интенционална смисла може да се говори за нивното зближување со другите. Другарувањето, како чувство и како факт на животот, а тој пат по кој се доаѓа, подоцна, и до сознанија од така естетскиот ред. Во првата читанка на Г. Делчев и Д. Јанчева песничката на Г. Поповски, Јас, ти, тој... (Ч. I, 17) говори за другарувањето, за пријателството, за љубовта меѓу децата... Но никогаш изрично не се однесува таа песна на некоја од тие категории. Првите три строфи на песната почнуваат со идентични место^пстихија, односно со

системот на личните заменки. Јас, /ти, /тој, /ние, /вие, /тие -/,
а во првата строфа доаѓа дистихот ој, каква ли сила/во нас се
крие; во втората: ој, за какви дела/способни сме ние; во тре-
тата: ој, за мир и среќа/срце наше бие, а четвртата строфа,
катренска гласи: Ајде да се здружине/малечки, но чесни, ајде
за добрината/да пееме песни. Самата парадигма на личните замен-
ки, кои првпат децата ги среќаваат веќе подредени, не треба,
секако да биде предмет на каква и да е експликација, освен што
треба да се нагласи дека таа парадигма всушност значи сите деца.
Но, во самата смисла на песната децата тоа можат многу лесно,
со водство на наставникот, и самите да го откријат. Песната на
Г.Поповски својата најголема вредност всушност ја гради, врз тоа
што не дефинира точно кого сè го опфаќаат тие лични заменки:
тие се однесуваат на сите. Првата стапка кон поимањето на тој
факт води преку најблиските другари, но тука не смее да запре,
зашто, ако се протолкува песната така како да ги опфаќа само
веќе постојните другари, пријатели, познати, таа повеќе го стек-
нува разбирањето на другарството одошто му дава една димензија
на мирочина, на општост. Песната така и треба да се протолкува
- дека тој или тие се сите оние што не се тука, што ги познаваме
но и сите непознати другарчиња од далечни градови и села, од да-
лечни земји и континенти. Песната Јас, ти, тој... има една ефек-
тна прозидиска тема. Самиот факт што личната заменска парадигма
се повторува трипати сугестивно се одразува врз процесот на

поимањето токму на идејата што се сугерира - дека сите тие
заменки преку апстрактната категорија сите, која јас го вклучува
некако аперсонално, се сведуваат на ние во која секоја
индивидуалност е вклучена назначено персонално, секое дете во
тоа ние ќе се најде и себе си, и познатите, но ќе ги имагинира
и далечните и непознати другарчиња. Во четвртата строфа таа
состојба е сугерирана како јасна можност да се здружине е всуш-
ност упатувањето дека стануваме сите збрани, под знакот на тоа
општо, обединувачко и блиско ние. Во оваа димензија детето нај-
добро може да го открие сестраното, широкото здружување меѓу лу-
ѓето во кое ние, здружени, збратимени, станува првото упатување
кон општото, сестрано братство меѓу луѓето; станува прозорец
низ кој ќе се насре идното големо откритие, интернационализмот.

Во книгата на В. Куноски "Претпразнични вечери" се искажува
мошне продлабочено еден аспект на чувството дека светов тре-
ба да го гради своето единство како суштествена потреба на са-
миот живот. Уште во првата песна во книгата, под наслов Желби
се искажува една мисла проткаена со изразито искажан пацифизам.
Но, пацифистичкото чувствување не е искажано како пасивно, по-
мирливо гледање на светот. Тоа се искажува како стремеж кон мир
но преку една правда и слобода што треба сите во светот
да ги имаат та во песната се искажува тагата и грижата што уште
во овој свет/има луѓе под гнет. Пацифизмот, како едно од актив-
ните гледишта кон интернационализмот, Куноски го искажува и во

други песни - Што би било, Мали амбасадори. Во првата песна, на прашањето што би било кога би се уништило сето оружје од овој свет се одговара: Милиони помалку жртви/милиони помалку мртви!/тоа би значело/да нема гладни./ни страдни (...) низ сета земна мир/да има сакан мир. Од аспектот на мирот, на борбата за мир и за невооружување, овие стихови, токму затоа што се тенденциозни (односно интенциозни), имаат јасно искажана намера, тие се упатени кон тоа кај децата да развијат стремеж кон мир, кон добрина и кон развивање на чувство за човечка добродетел. И во песната Мали амбасадори тој пацифистички дух е силно искажан. Песната говори од позицијата "НМЕ" зад која стои јасно искажан говорител, сите деца од светот. Ние нејќеме војни/зашто нејќеме смрт се вели во песната. Низ множинската форма, со која песната се искажува се постигнува еден тон на опит глас, глас на сите деца од светот, во кој звучи и загриженост зашто војните ги горат/нашите мирни села/нашиот убав град. Интернационализмот, како чувствување на светот како заедничка, општа, татковина на сите луѓе, во овие песни добива конкретно изведена форма: тие се опредметуваат како една конкретна идеја која денес го привлекува напредното човештво. Таа идеја, со идејата за антимилиитаризмот, се вградува во основните интенции на сето напредно, миролюбиво човештво. Поетската реализација на оваа тема може да се сфати како исполнување на една задача

што се поставува и надвор од поезијата. Ако темата така ја сфатиме, како да доаѓа надвор од сферата на поетското во самата поезија, треба да го сфатиме нејзиното поетско обликување како труд поезијата за деца да се заврти и кон најактуелните состојби на нашиот свет. Децата од десетгодишна возраст тоа можат да го разбираат и да го доживеат како игра која во овој свет и ним им припаѓа дури, можеби, повеќе од што на возрасните, затоа утречнината на овој наш свет треба да им припадне на децата.

Братство - единство

Меѓу категориите на високите морални вредности во нашево општество едно од најгорните места ^{му}причаѓа на братството и единството на сите наши народи и народности. Таа категорија е градеана како актуелна и пресудна во текот на НОБ, а врз неа, се темели и сето наше државно устројство, сета југословенска самоуправна заедница. Како земја во која живеат повеќе народи и народности, нашата татковина неопходно мора да го развива кај сите нејзини припадници тоа чувство на заедничка припадност кон земјата, збратимени и соединети во интерес на нејзиниот натамошен просперитет како заедничка, една татковина. Во рамките на Наставната програма во основното училиште уште од прво одделение е поставена задача кај учениците да се воспитува братството и

и единството, тие да бидат усвоени, свесно, а и на емотивно рамниште, како чувство за една автентична припадност кај сите воспитаници. Секако дека една ваква поетска тема се јави и во поезијата за деца кај нас (кај сите југословенски народи и народности). Во нашата традиција (македонска) оваа тема уште во периодот на Илинденското востание (1903) најде свое разрешување во основните документи на востанието (Уставот на Крушевската република и Прогласот на востаничкиот комитет). Таа традиција во нашата литература, особено по ослободувањето, најде целосна реализација, особено во патриотската литература. Во литературата за деца, особено во поезијата за деца пишувана на македонски, албански и турски јазик во СР Македонија, таа тема е особено интензивно присутна веднаш по победата на Револуцијата, во периодот 1945 - 1950, кога се покренува и списанието за деца "Титов пионер". Тие песни и денес не ја загубиле својата актуелност на тематски план во поезијата за деца а и во самиот воспитно образовен процес. Една од тие песни е и песната Пионерчиња од Л. Каровски (Ч. I - 34). Во првата строфа која гласи: Македонче, а и Турче/и Албанче - брат до брат, /прегрнати цврсто врват - им покажа Тито пат, се истакнуваат основните елементи на состојбата: кој сè е во прашање (Македонче, Турче, Албанче), што се случува со нив (прегрнати брат до брат) и кој им го осветли тој пат - Тито, како персонификација на најсветлите и највисоки/^{те} идеали на нашите народи и народности. Во втората строфа се искажува

последницата од таа состојба: збратимени сите одат по улици со ветување дека "во братска дружба/ ќе билеме сè до век.

Во оваа песна се искажуваат основните премиси на братството и единството што детето од седумгодишна возраст може да ги разбере. Треба да се истакне дека децата од таа возраст ~~не~~ немаат, сè уште чувство за национални разлики, за национална припадност. Но, она што тука треба да се истакне е дека тој мотив, мотивот на здружените, прегрнати братски, припадници на одделни народи и народности, во начева поезија за деца е остварен мошне декларативно, на ниво на "паролите на денот", што се гледа и од оваа песничка на Кароски. Очигледно е дека се смета оти таа тема е веќе надмината (прамањето на братството, единството е позитивно решено во основните документи на СКЈ и на државата) и дека е чукање на отворени врати ако се пишува и натаму на таа тема со веќе познатите мотиви, кои единствено и стојат соодветни (прегрнати деца од разни народи и народности одат по улица и го декларираат своето братско чувство). Точно е дека таа слика веќе во нашата поезија за деца ќе биде доживеена како декларативна и надмината на современата поезија за деца, која сите теми ги остварува суптилно, ненаметливо, како низ игра треба да умее и оваа тема да ја остварува на таков начин. Особено со оглед на потребите на воспитната практика денес, што се налага како мошне актуелна состојба.

И песната на Глигор Поповски "Братска земја (Ч. III -74) во осно-

вното го има искажувањето за заедничката судбина, за животот што заеднички го водат нашите народи и народности. Во една строфа на песната се вели: Македонец или Србин/Албанец и Хрват млад,/Црногорец и Словенец/секој секому е брат. Овој концепт е поширок од разгледаниот во песната на Л. Каровски зато што ја открива мирината на нашата земја, Југославија, што во трето одделение веќе подобро и посумтински се поима. Во песната на В. Пујовски "Растеме под знамето на Тито" идејата за братството и единството е искажана на поинаков начин. Тука се говори во прво лице множина, од името на "ние". Во тој контекст братството и единството се искажуваат како состојба која е и која ќе биде. Тоа го искажува најконцизно последната строфа: Растеме под знамето на Тито,/во братска дружба другаруваме, вечно така сплотени ќе бидеме/ветуваме, ветуваме, ветуваме.

Мир

Некои теми во современата поезија за деца се нејзино својство, таа, денес ги промовира во важни, значајни и клучни. Една од тие теми е и мирот, мирот во целиот свет. Пред педесетина години, кога детската литература почна да се афирмира како подвижник на свеста во процесот на образованието и воспитувањето, најактуелна тема беше војната. Тоа е традицијата на вековното војување која дојде до израз и во литературата за деца. Денес, кога војната, како перспектива на иднината, значи неминовна катаклизма за човештвото, меѓу високо вреднуваните категории кај децата се наоѓа и категоријата мир. Во детското творештво, особе-

во литературата, специјално во поезијата за деца (за разлика од ликовното творештво), темата на мирот станува се позачестена. (Тука треба да истакнеме дека во ликовното творештво борбата (не војната) туку битката како појава/е поприсутна заради ликовната драматичност, но и поради тоа што е поприсутна таа (борбата, битката, јуримот, нападот) и на филмот и ТВ, па полесно доаѓа во детското поимање како ликовна одошто како литературна тема.) Во нашата поезија за деца таа тема се создава но и се диференцира, со своите посебности во рамките на патриотската и слободарската поетска традиција, значи произлегува од онаа поетска инспирација што се формира во доменот на високите морални вредности. Мирот како категорија што се воздига високо на скалата на вредностите и во нашата поезија за деца наоѓа свој исказ. Во така озаглавената песничка на Б.Киранџиски (Мир, Ч.І -37) се искажува чувството што детето (или авторот) го има кон мирот низ редица хиперболи. Песничката - секстина - гласи: Да сум висок, висок/до небото горе/и да имам мастило/колку едно море,/на небеска шир/би напишал/МИР. Мотивот е познат од љубовната лирика на Хајне, од Лирското интермецо, во кое поетот говори дека би искорнал бар од северните гори, би го макнал во морето - мастило и врз сето небо би го напишал името на љубената. Тој мотив е влезен и во фолклорот (небото да е книга) морето мастило/не можам да напишам/моите јадови). Во спрега со традиционалноста на мотивот сега се јавува една нова содржина:

не се пишува името на љубената, ниту јадовите, туку зборот МИР, со големи букви. Во песната "Порака" на Д. Аврамов (Ч. II - 59) за мирот се говори со повеќе одреден^сот, низ репертоар на конкретни укажувања. Во првата строфа се вели:

Ние децата/црни, /жолти,/бели,/порака праќаме итно/до луѓето од целиот свет,/атомски бомби,/тенкови/и топови/не сакаме,не!

Видливо е дека праќањето што се поставува најпрво се интернационализира - зашто боите на луѓето говорат за тоа дека таа порака им припаѓа на децата од целиот свет. Очигледно е дека тој апел за мир во светот, како заедничка желба, на сите луѓе (и на сите деца пред сè) создава едно чувствување на заедничност меѓу нив. Интернационализмот тука се искажува како заедничка желба на децата од целиот свет. Во песната е одбран еден аспект кој на праќањето на мирот во светот му дава реални рамки, го поставува на конкретен терен: запирањето на безмислената трка во вооружувањето. Децата тој проблем токму од овој аспект можат да го сфатат, зашто и за нив е очигледно дека, иако нема оружје, нема да има војна. Во замена за тоа, песната нуди изградба на повеќе домови, фабрики, училишта, повеќе храна, книги, играчки за сите деца од светот. Првата и втората строфа се со репертоарот на избраните предмети спротивставени, тие се контрастираат: она што е искажано во првата строфа, се порекнува, односно се заменува со втората, така се доаѓа до последната строфа во која

се искажува што ќе биде во светот ако се изврши таа замена - среќа и љубов. Иако песната е искажана во еден директен, декларативен тон, нејзината порака е значајна и се опрѐдметува не само во сознание, туку во чувство на припадност кон тој свет што мирољубивоста ја искажува како свое основно уверување. Тука е создадена можност да се говори за темата на антивоеното движење, за согласноста на најголемиот број луѓе од целиот свет да се направи се за да се запре војната. Децата во тоа движење не се само мотив повеќе за ставот на возрасните за да се сочуваат нивните животи, да им се обезбеди перспектива, иднина, да се искаже апсурдноста на војната со оглед на фактот дека децата ќе страдаат во неа - децата и самите треба да го впијат во себе тој антивоен дух, да го прифатат како своја идна и постојана верба. Еден чекор кон тоа се и овие песни од современата македонка поезија за деца.

Слобода

Една од високите вредности во скалата на етичките категории има слободата - иако за децата таа состојба, слободата, е поврзана/особено на осумгодишна возраст/ со доста неодредени претстави, таа сепак се искажува јасно како анти-ропство. Во таа смисла е добро употребена песната на К. Неделсковски "На кинисување" (Ч. II -68). Таа не е песна за деца во потесна смисла на зборот; песната е за возрасни, но нејзината структура

овозможува децата да навлезат во нејзините значења. Тоа, пред се, се должи на репертоарот на зборовите кој, освен еден турцизам, за децата од таа возраст е прифатлив, разбирлив. Потоа, песната има постигнато тоналитет на народна песна, особено со начинот на директното обраќање кон мајката (во секој прв стих од трите строфи тоа обраќање е изведено како еден стилски проседе), па со модалното зборче каков што е во народната поезија извикот "леле", употребен тука во вториот стих од првата строфа, па во четвртиот стих од таа прва строфа, тоналитетот на народната песна е постигнат со синтагмата "пусти ватрата", односно со употребата на епитетот "пусти", кој во народната поезија функционира како средство за емотивно бојење, за искажување чувствен став кон некоја појава или предмет. Во таа функција е и постојниот епитет од синтагмата "танка пушка" од вториот стих на втората строфа. Укажавме на овие елементи што песната на К. Неделковски ја доближуваат до теркот на народната песна затоа децата и на таа возраст веќе го имаат усвоено неговото разбирање. Замислата на авторите во читанка намената за деца од II одделение (осумгодишна возраст) да поместат песна од творештвото на еден поет од меѓувоената социјална и револуционерна ориентација со тоа добива една позитивна потврда, од една страна, од друга, тука се афирмира и тврдењето дека за децата е погодна секоја литература која овозможува да ја разберат. Во песната на Коле Неделковски се искажува сцена на разделба меѓу синот и

мајката кога синот заминува во планина да се бори против поробувачите. Песната е искажана низ монологска форма, со зборовите на синот што ѝ ги упатува на мајка си при таа разделба. Фактот што синот ѝ се обраќа на мајка си темата ја интимизира и борбата која претстои, во која синот заминува, станува прашање на лично, интимно определување. Тоа е подвлечено и со исказот на синот дека барјакот на борбата "над село ќе го развие" зашто се сугерира фактот дека синот ќе се бори за слобода^{та} и на својот најтесен роден крај. Се разбира во песната тој аспект е дојден од поимањето што комитството го има за борбата, но во случајов тој исказ може да добие и вака одредена, поинаква канотација. Во песната се говори за Пирин Планина, легендарното место на македонскиот отпор кон турското ропство, што дава можности да се укаже на борбата на целиот македонски народ против ропството, за идеалот што го сочинува слободата. Во согласност со овие сугестии на песната на К. Неделсковски е и кажувањето на песната "Тробојно знаме" на Борко Киранџиски (Ч. II -76). Во оваа песна се говори, од страна на детето, говорител, низ директно обраќање иде знамето, за борбата на партизаните за слобода. Тука во последната строфа, обраќајќи му се на знамето, детето говори за целта на борбата што ја водел партизанот: слобода барам/денес што грее/в слобода мила/ти да се веем.

Заедништво

Во поимањето на детето умте во раната училишна возраст се јавува свеста за припадност кон еден одреден колектив. Децата што оделе во градинка тоа чувство го стекнуваат и порано, како припадници на една група. Но, во училишните дни децата ја стекнуваат свеста за својата припадност кон класот. Класот е основниот колектив релевантен за однесувањето на детето, но, исто така, и мериторен во прачањата од неговото однесување, со врвниот арбитер, наставникот, се разбира. Тоа чувствување не е артикулирано докрај, не е рационализирано. Песната на Г. Поповски "Пет прсти" (Ч. I -22) го искажува тоа припаѓање кон колективот низ примерот што на децата им е секогаш близок - можат очигледно да го искажат и самите, да го проверат, да се уверат во неговата точност. Во првата строфа пет прсти на една рака/прават дружина/зговорна, јака - се дава сликата од која потекнуваат натамошните асоцијации и во втората строфа веќе се дава основната мисла на песната: За себе секој/издвоен ако седи/стопати помалку вреди. Тука го препознаваме древниот мотив за седумте стапциња влезен и во нашиот фолклор. Фактот што песната е инспирирана од народното творештво и дава всушност една одредена сигурност во мислата, во идејата. Мотивот, кој^{што} е флукутантен, се среќава во оралното творештво кај многу народи, на песната ѝ дава и една универзална препознатливост. Но, иако мотивот е близок со тоа широко распространето народно предание, во

песната на Г. Поповски ^{тој} има сосема самостојна поетска реализација; 1. во третата строфа актуелноста на колективното дејствување се предметува како налог на секојдневието, како неопходна потреба на егзистенцијата - Со прстите на двете раце збрани/ татко ни сите нè рани. Тука социјалниот аспект на колективното дејствување се истакнува како примарен; 2. Во четвртата строфа поетот пак се навраќа во доменот на непосредното искуство на детето - Петте прсти на мојава десна рака,/ иако се палави и често лудуваат,/ веќе знаат да пишуваат. Тука е сосема актуелно изложена силата на колективниот ангажман - детето е свесно дека умее да пишува и дека тоа умеење е помогнато со напорот на сите прсти - трите ја држат писалката, двата ја потпираат и ја водат раката. (Тука би укажале на еден не докрај прифатлив аспект исказан во првиот стих од оваа строфа со епитетот десна (рака). Фактот што има значителен процент левораки деца, особено со оглед на актуелната доктрина леворакоста да не се оневозможува, туку напротив, ја се толерира и дури ^{ја} се стимулира како една посебна способност овој епитет го прави дискриминаторски. Епитетот е дојден како рецидив на употребата во народното творештво во кое е престорен во постојан епитет, а рефлексив има и во чисто именска форма (десница) кон која е граден култ во рамките на јуначките песни. Сметаме дека во овој, и во други случаи на оваа појава, наставникот треба да сугерира алтернативно читање лева/десна, левица/десница, особено со оглед и на фактот што не се

нарушува прозалијата). 3. Последната строфа е директно упатена кон негативните аспекти што идејата на колективот може да ги поприми, под влијание на една мошне проширена девијантна свест. Зашто во секојдневието неретко колективот се затвора во своите тесни, реални или измислени, примени или наметнати интереси. Тој може да стане група (групносоцијални интереси) банда (криминални интереси), елита (посебни социјални интереси) итн. Пресретнувајќи ги овие негативни конотации, авторот ги истакнува хуманите, добрите страни на здружувањето во еден колектив - Петте прсти знаат да милуваат/и топло га се ракуваат. Истакнувајќи ги овие две способности /милуваат, ракуваат/ во песната се сугерира аспектот на добрината од која се раководи здружувањето.

Другарство

Блиски по значењата до песните што го афирмираат колективот како животна и работна средина на кое детето и припаѓа се песните кои му се посветени на другарството. Во песната "Другари" на Р. Трифуновска (Ч. II -37) за другарството се говори низ една современа, модерна исказна и тематска шема. Се говори за заемната поврзаност, односно неразделност, меѓу тркалата на автомобилот. Самиот факт на таа неразделна поврзаност меѓу тркалата на автомобилот на децата им е познато од сопственото искуство. Во песната, меѓутоа, тркалата решиле да се расту-

рат, да си одат по патот секое по своја волја. Сликата што децата можат да си ја претстават е секако комична - патуваат тркалата, го напуштиле автомобилот, секое на своја страна, а автомобилот останал сред патот. Авторот така и ја планирал таа слика, да се искажува апсолутно апсурдно. Кога тоа ќе се постигне станува, јасна пораката; само заедничката, колективна работа и служба на сите тркала може да ја движи колата - само заедничкиот напор на тркалата - другари може да даде резултат. Во песната на Бистрица Миркуловска "Поткажувало" (Ч. III - 26) се излага на потсмев недругарството. Говорејќи за негативниот пример, за Само кој секој ден и секого поткажува, во песната се прави пародија од тонот и содржината на поткажувачот на "тужибабата" Само. Пародијата се остварува и низ репертоарот на тужењата што Само ѝ ги упатува на учителката; некој го пипка, некој го мтипка, некој кон него се ведне, некој му се смее, а и сонцето му пречи што го грее. Пародијата, како еден вид сатирично согледување на нештата, има посебно значење: тоа остро и без нијанси ги истакнува негативните особини на луѓето, во детската поезија, на децата.

Пријателство

Пријателството децата не можат да го сфатат на вистински начин: тоа е, сепак, врска меѓу зрели луѓе, врска со комплексни емотивни, етички односи, која се гради и се негува во текот на

годините на младоста и на зрелата доба. Но, децата можат да сфатат и да доживеат многу чувства кои во пријателството имаат голема, создавачка улога. Чувството на доверба, на морална обврска, потоа разбирањето меѓу луѓето... Сето тоа децата постепено и го развиваат во себе низ дружењето и другарувањето, низ близоста што едни со други ја доживуваат и ја градат и во играта, во училиштето и низ исполнувањето на дневните работни обврски. Детството луѓето ги подготвува за идните цврсти, доживотни пријателства; доколку во детството се развива егоистички однос кон надворешниот свет (по фазата на егоцентризмот која е нормална), доколку детето во училиштето и во семејството не биде влажноено со позитивни морални особини, тоа ќе биде човек неспособен да доживее чувство на пријателство, едно од најблагородните, најчовекувачки чувства. Современата поезија за деца тоа чувство го гради кај децата, односно придонесува тие да се формираат како личности кои ќе бидат приемчиви за таков, позитивен однос кон луѓето од својата околина, кои познанствата ќе умеат да ги развиваат во пријателства. Во песната на И.М. - Мајсторот "Пријател" (Ч. III - 50) тема е пријателството меѓу еден воз и еден стар човек. Тие двајцата, во времето на борбата возеле ранети, храна, лекови, и во една борба обајцата биле погодени: возот бил оштетен, човекот - ослепен. Сега тој често доаѓа кај возот, седи и се сеќава на минатото. Тука е добро најдена основната смисла на пријателството - пријателите, и по многу години

си припаѓаат еден на друг, одгледуваат меѓусебна верност, и, што е најважно тие своето пријателство го калеле и го граделе во тешки услови, поврзани во напорот да направат заедничко добро дело. Таа димензија на пријателувањето го осмислува односот, затоа пријателите не се самозадоволни и затворени во својот однос, тие се пријатели затоа, меѓу другото, длабоко ги спојува и нивното - пријателство го осмислува заедничка идеја, заеднички идеал. Во случајов во песната тој идеал е идеалот на слободата.

Моралност

Совеста кај децата е она прво разбудено чувство што ги оценува личните постапки, ги согледува критички, ги сместува во еден морален поредок и, доколку не се вклопуваат во него, ги преоценува, се труди да ги коригира. Детето се соочува со таа дополнителна оценка на своите постапки и реагира емотивно и спонтано на своето однесување. Совеста може да се поттикнува, да се гради низ моралното воспитување, затоа тоа е еден внатрешен коректив кај личноста на детето (и личноста воопшто) ја упатува кон постапки кои се во рамките на важечките морални норми во средината и во општеството во кои личноста живее. Во поезијата за деца, во периодот на поетскиот дидактизам (па и кај нашиот Прличев) совеста е вградена во поетското кажување најчесто како видлива последица на јавувањето на нејзиниот глас во човекот (во детето), односно таа е опсервирана во

чинот на покајанието. Во поучните текстови од овој вид (каков што е во нашата традиција Сузе сина разметнага, односно голем дел од црковно ориентираната литература), покајувањето и враќањето кон вистинскиот пат на добродетелта е суштината на самиот текст, тука е и неговата поента и неговата порака, и неговата конечна смисла. Еден подолг период, откога дидактизмот во литературата за деца, особено во поезијата за деца, отиде во архивите на книжевната историја, во поезијата за деца не се јавуваа текстови со такви намери, со таков вид поенти. Но постепено, кога новиот поетски израз во поезијата за деца беше усвоен (израз како игра, и содржина како игра) почнаа во модерната поезија за деца да влегуваат и такви содржини (пак како игра, но и со една поинаква смисла). Меѓу текстовите од овој вид како репрезентативен и по своето - значење и по чисто поетската реализација ќе ја земеме песната на Р.Јовчевски Едно маче (Ч.І -58). Песната има 21 стих, иако графички не е поделена на строфи, очигледно е дека има четири одделни целини од по пет стиха, со тоа што третата има шест. Сите тие целини (строфи) почнуваат со идентичниот стих Беше еднаш. Тој почеток на песната ѝ дава призив на приказна, зашто се очекува раскажувачка постапка. Во одредена смисла очекувањето и не е изневерено: во песната се раскажува една епизода од животот на едно маче и едно дете: Беше еднаш/едно маче,/кратко маче,/а што гребна/детско раче.

Се случил, значи, конфликт. Мачето дали во игра, дали испро-
воцирано, или просто по својата мачечка природа, го гребнало
детето по рачето. И од чистата слога дошло до битка: Беше еднам/
едно раче/детско раче/што го удри/тоа маче. Излегува на видело
дека и тоа раче не било без агресија во својата природа, па ду-
ри не се знае дали на гребнувањето не му претходело и удирање,
Но, сепак, најверојатно е дека удирањето уследило како одмазда
за гребнувањето. Детето (односно рачето) ја пројавило својата
агресија, нанесло зло и болка некому. Во третата строфа мачето
реагира на свој начин: Беше еднам/едво маче/лошо маче/што нејке-
ме/да го гали/тоа раче. Односите се, јасно, сосема нарушени,
студени. Во македонскиот јазик нејасно е дали, во таа строфа,
мачето не сакало да биде галено или тоа да го гали рачето. Но
токму таа амбигуитетност во смислата дава слика за обестраното
лутење, Поради удирањето и гребнувањето. Во оваа строфа има
еден стих отповеќе во однос на другите. Според раскажувачката
шема во другите строфи тоа е во третата, третиот стих (лошо маче
чие значење е поправо и потцртано со тоа што неговата појава
претставува отстапка. Во четвртата строфа доаѓа до "покајување-
то", односно, почнува да се појавува гласот на совеста: Беше
еднам/едно раче/што нејкеме/да го мава/тоа маче. Поентата е из-
ведена не од некој редослед на настаните - таа доаѓа како одго-
вор на очекувањето: што ќе се случи, како ќе се разреши конфлик-
тот. Детето го менува својот став, попушта; односно, го коригира

своето однесување кон мечето, не го тепа повеќе. Точно тоа е онаа поента, која не е поука, туку суптилно изведена порака за детето кај кое се разбудила совеста.

5. МОЖНОСТИТЕ НА ПОЕЗИЈАТА ЗА ДЕЦА ВО ФИЗИЧКОТО ВОСПИТУВАЊЕ

Здрав живот

Во рамките на воспитувањето на детето за стекнување навики за здрав живот, за правилно спроведување на хигиената постојано се наоѓаат песнички кои го "дредлагираат" тој начин на стекнување телесни и хигиенски навики. Да се потсетиме на фамозната песничка од првиот македонски буквар, на "Чиста Дана" (изутрина нтом си стана/кон бунарот брза Дана итн. итн.) но денес детето тешко може (дури и во руралните средини) да ги поврзе тие навики со бунарот. Дури и тешко можат децата денес да го сфатат тоа што во песничките го пишува како некаква "пропаганда". Во најголем дел децата тие навики ги стеднуваат уште во предучилишната возраст. Но, децата имаат и некој постојан отпор кон такви навики. Во современата поезија за деца тој аспект се третира не многу наметливо, патем, но ефектно. Во песната на В.Куноски, Кој зошто е (Л.І -12-13) на таа тема се иронизира во рамките на еден сосема ирелевантен контекст. Во целата песна се говори за тоа што кое животно прави, што највпечатливо го карактеризира /на пр.: квачката квачи, гавранот грачи, кучето лае, ежето трае)

и наеднаш се случува пресврт во редуњето на тие слики. Во последните четири стиха се вели: а по некои деца/до пладне да спијат/и на десет дена/еднаш да се мијат. Тука се излагаат на потсмевање две лоши навикки: да се останува долго во креветот и изутрина да не се изврши првата потреба, детето да се измие. И со двете лоши навикки, терајќи меѓа, авторот претерува – до пладне да спијат и десетодневно да се мијат. Но кај децата тој вид на искажување има посебен ефект, и воопшто онаа позната логичка и ретарска фигура – *reductio ad absurdum* наидува на големо разбирање. Кога работите ќе се искажат во таков краен вид, тие имаат и една јасност, впечатливост, а ја достигнуваат и својата крајна смешна димензија. Во истиот извор (Л.І -10-11) уште една песничка говори на таа тема. Втората строфа гласи: Веднаш да се измиеш,/добро да се истриеш,/на да станеш чисто,/како вчера исто. Тука авторот се служи со една друга, поинаква постапка. Не го излага на подбив она што е лоша навика, туку незабележливо и суптилно ја афирмира позитивната навика. Со тоа што спомнува дека детето треба да биде чисто како што било вчера, авторот ја истакнува таа особина на детето да биде чисто, зашто веќе има стекнато таква навика. Во таа песна авторот сугерира уште некои работи на кои детето треба да се свикне за да води здрав живот. Во третата строфа се вели: Пушти ги рачињата,/мрдни ги прстињата,/ене сонце грее,/тебе ти се смее. Таа сугестија не води директно кон

упатување во физичкото вежбање, но таа упатува на потребата од движење, на убавината што денот ја носи кога детето ќе се измие и ќе се раздвижи.

Децата ^{не} имаат однос кон храната каков што би сакале возрасните, за нив основен поттик е релацијата пријатно - непријатно. (Тоа најубаво, меѓутоа, го учат токму од возрасните). Затоа децата најмногу сакаат чоколада, најмалку, пак, она што е најздравио и најпотребно за нив - зеленчукот. Глигор Поповски во една песна, токму така озаглавена - "Зеленчук" (СП -55) го истакнува токму тој, несакан зеленчук како јунак на песната. Во првата строфа која гласи: Милка многу сака/салата да јаде,/ мама многу, многу/за ручек ѝ даде, се воведува детето во таа позната атмосфера - мајката го подава ручекот, семејството е едното околу масата... Но, ете сега таа Милка сакала токму салатата... Авторот не врши пресија, детето да го придобие за својата кауза, тој едноставно слика една состојба која е сосема обична, секојдневна. Милка на таков начин не е истакната како пример, според образецот: Милка е добро дете: таа јаде салатата; сите добри деца јадат салатата; за да бидеш добро дете, и ти мора да јадеш салатата, иако не сакаш, ќе те принудиме, не заради самото јадење на салатата, туку поради нашата желба да бидеш добро дете. Не, Милка е едно, било кое девојче кое сака да јаде салатата, како што, може да се претпостави, дека сака да игра и со кукли. Милка е, значи, и една одредена личност која сака да

јаде салатата. Тоа не е никаква пропаганда на салатата, зашто, веќе во втората строфа, се говори за нешто што авторот го опишува како различно од јадењето салатата: Јас, пак, сакам морков/и лукче да каснам, /тоа знам е добро -/побрзо ќе раснам. Се јавува тука едно јас, кое дури сега, во втората строфа, бара детето да се внесе во песничката, да се идентификува со тоа јас. Тука е дадена една можност детето да ја почувствува играта салатата против салатата, зашто, и за детето е очигледно дека и лукчето и морковот се зеленчуци, а салатата исто така. Во тој конфликт едно определување мора да се изврши. Во секој случај тоа определување ќе биде за зеленчукот. Во оваа строфа е употребен и најпривлечното нешто за децата - растењето, и тоа брзото растење. Во третата строфа: Од лук, кромид, спанаќ/мама ручек прави/сите слатко јадеме/и сите сме здрави, пак се враќа авторот на домашната, позната атмосфера, на заедничкиот ручек. Она јас на детето сега се втопува во сите, во семејството и тука тоа сите води кон идентификација со конкретното семејство на конкретното дете. Во песната е внесен спанаќот, главниот јунак од стрипот и од емисиите за славниот, познат морнар Попај. Песната, значи, го потврдува она што детето веќе го знае: кога Попај ќе го изеле својот спанаќ, мускулите му растат, добива сила и се извлекува и од најтемките ситуации.

Рекреација и разонода

Играта на децата им е дел од животот, начин на кој тие го искажуваат своето битие. Не е играта само радост и смеа, - за децата играта е најсериозна работа на светот. Тие се внесуваат во неа без остаток. Игрите во кои има и натпреварувачки елементи за децата се привлечни затоа што нив можат да ја искржат и својата вредност, да ги истакнат своите способности. Но, тој елемент е само стимулативен, мотивационен, што децата ги приврзува кон здравиот начин на движење на активен престој во природата. Во песната "Бели гулабици" на Косара Ѓочкова (Ч. II -41) во првата строфа се говори за снегулките што паѓаат, се слика зимски амбиент. Во втората строфа се вели: А децата - санки направиле/и натпревар жесток најавиле/па низ долој, низ падилни бели/јурат санки како лути стрели. Зимската игра е најавена прво со подготовката: децата самите си направиле санки. Ова тврдење е стимулативно, ја истакнува можноста децата да се ангажираат, работно да се активираат во правењето на едно драгоцено и незаменливо средство за зимска игра. Зборот жесток ја искажува сериозноста оддаденост на децата во играта, што е поткрепено и со сликата на санките изведена од споредбата санки - лути стрели. Но, сето тоа е сепак само игра. Здравно и полезно престојување на чист, зимски воздух, напорно и возбудливо. Во песната на Ц. Андреевски "Билјана" (Ч. II -88) на посреден начин се говори за играта. Билјана ја бара својата мала кукла која не умеа

да чита, та се плаши нешто да не и се случи. Билјана всушност се игра и супериорниот, мајчински став што ја искажува кон куклата потекнува и од сознанието дека таа, Билјана, умеа да чита, дека веќе, поради тоа е "возрасна" а куклата не умеа. Низ еден вид двојна експозиција авторот говори за играта на Билјана, односно за играта со куклата која "сал да игра знае/ речи и да чита -/каво риба трае". Тука се вмешува играта во учењето, односно низ играта Билјана го истакнува своето знаење здобиено во училиштето кое и дава право да се искаже како супериорна над својата кукла.

На крајот од нашиве анализи на поетските текстови опфатени во читанките и на поетските збирки од современите македонски писатели за деца предвидени со училишната лектира од I до IV одделение, бисакале да истакнеме едно мислење во врска со лектирата за II одделение. Од областа на поезијата македонските автори се застапени со две дела, и тоа: Стојан Тарапуза со "Насмеани капки" и Михо Атанасовски со "Еден лав плаче од страв". Се чини дека овие две книги се во целосна опрека: "Насмеани капки" се игрива поезија, полна со незауздена фантазија, со изблици од метафори, со забрзан ритам, со песни без фабула, со условни поенти и пораки. Тоа е поезија која самата себеси се инспирира, повлечена од инерцијата на своите фантастични споредби и слики. Тоа е, со еден збор, поетска книга создавана во согласност со уверувањето дека поезијата /и поезијата за деца/ треба да биде игра на зборови, игра на смисли /а не самите

смисли/, дека во песната треба да се предметат чудесата на фантазијата, дека поетизацијата се остварува со системот на метафоричноста на јазикот, дека песната не може да има разборна содржина. Значи, во "Насмеани капки" се искажува идејата на "песната како игра". Во течењето на тој поетски концепт можат да се излачуваат одделни содржински целисти коишто сугерираат некоја идеја. Тоа го покажавме на примерот на песните од "Насмеани капки" коишто за тема го имаат сонцето а за лајтмотив благородноста на светлината. Меѓутоа, факт е дека песните од оваа книга тешко можат да бидат посредувани кај децата од II одделение. Нивната вредност е во тоа децата непосредно да ги примаат. Таа книга смета на приемливоста на децата за тој вид поезија, на феноменот на играта, на јазикот како играчка, односно на песната како дел од таа играчка. Дали таа книга/ и воопшто сите книги што се потпираат врз тоа или слични уверувања/ може сето тоа да го постигне, прашање е на кое можат да се добијат одговори само со едно продлабочено истражување во таа смисла. Во секој случај тие песни имаат многу малку искажани конкретни можности не само во рамките на некој деветнаесетовековен дидактизам, туку и на современата методска постапка која поаѓа од суптилните анализи на песната, го открива и нејзиниот веднаш воочлив слој и нејзините поттекстни и контекстуални значења и пораки. Тоа е така зашто најголемиот број песни од "Насмеани капки", иако честопати имаат конкретна тематско-мотивска рамка, имаат апстрактна реализација. Тоа својство на поезијата на Тарапуза го констатира и М. Друговац истакнувајќи ја нејзината "повекесмислена структура"./52, 62/ Дали таа е доволна за да биде исполнета намерата на естетското уживање /и само таа/ за де-

цата од оваа возраст, и дали само естетското уживање е доволна причина за песната - и тоа се прашања коишто треба да подлежат на образложена оценка како резултат на специјални истражувања. Во секој случај, треба да се има разбирање за проблемите што една вака ориентирана книга ги поставува пред нејзините токувачи, наставниците, соочени со аудиториумот од второодделенци. Тука се поставува прашањето и за употребливоста на овие песни во воспитно-образовниот процес. Но, од друга страна, прашање е колку самите деца, без посредувач, можат во тие песни, на осумгодишна возраст, да ја прифатат суптилната порака на авторот. Суптилна и сериозна, зашто, иако репертоарот на реалиите е инфантилен /сонца, звезди, цвеќенца, животинки, дождец итн./, нивната внатрешна структура е адултивна, разбирањето е усложено од извесна зрелост и искуство, значи со раководењето на детето од страна на посредувачот. Ние мислиме дека "Насмеани капки" тешко ќе можат да го изнајдат вистинскиот пат до детето поради својот предимно метафоричен јазик.

Втората книга поезија од македонски автор во лектиратата за II одделение е "Еден лав плаче од страв" на Миха Атанасовски. Составена е од басни. Во неа се пројавува извесна несовпаѓливост со нивото на децата /8 години/ на кои им е зададена за лектира: Гавранот пред царот Лав грака:/ "И на луѓето треба клунови да им се дадат,/ бидејќи и тие честопати сакаат/ еден на друг очите да си ги вадат!" Очигледно е дека оваа содржина не е годна за воспитно-образовната работа во второ одделение. Пред сè, тука се сугерира една состојба меѓу луѓето којашто ја создаваат и ја сфаќаат возрасните; таа состојба децата не ја примаат како свое сознание за светот. Неподатливи се

за детското разбирање најголемиот број басни од книгава. Ме-
ѓутоа, има во неа, особено во вториот дел /од песната "Успивање
на мечето" натаму/ песни коишто можат да бидат и годни за вос-
питната работа во второ одделение.

6. ЗАВРШНИ СОГЛЕД БАЌА

Во текот на анализата на поезијата за деца од македонски автори застапено во читанките и во лектирата од I до IV одделение ги имавме предвид, пред сè, најзначајните воспитни можности. Веројатно ни стана видно дека во случајов имаме пред себе една специјелна појава. Бсушност, ние не се занимававме со современата македонска поезија за деца, туку со изборот што е правен од страна на составувачите на читанките и на авторите на лектирата за основното училиште. Значи, сè она што го просудувавме за воспитните можности на современата македонска поезија за деца на одреден начин е лимитирано со тој претходно извршен избор. На извесен начин, значи, ние го вреднувавме тој избор.

Имејќи го предвид целокупното македонско поетско творештво за деца можеме да заклучиме дека во основа изборот на поетските текстови во читанките е добро направен, опфатени се сите најзначајни автори од современата македонска поезија за деца. Сепак, се чини, дека во читанките доминира критериумот на превосходно воспитната употребливост на поетските текстови во воспитно-образовната работа. При изборот на поетските текстови како да се водело премногу сметка за тоа тесно

и содржинската вредност со оглед на барањата на наставните програми за соодветното одделение. Сметаме дека овој критериум не треба да биде единствениот при составувањето на читанките. Зашто, содржинските и тематските елементи на една песна за деца се само предслов за нејзината естетска egzистencija. Во прашање е, според нас, пред сè, естетската реализација на песните за деца која во читанките не е земена предвид како водечки критериум за застапувањето или незастапувањето на одделни песни. До, да се повикаме тука и на некои мислења за критериумите при избор на текстовите за читанките. М. Црковиќ ги истакнува следниве: 1. критериумот на уметничкото, 2. критериумот на прилагоденоста кон детето, 3. критериумот на детското прифаќање, 4. критериумот на ослободеноста од дидактизмот, 5. критериумот на непотургувањето, 6. критериумот на постојаниот развој, 7. критериумот на трајната вредност. Иако критериумот на уметничкото, првиот и најзначајниот, ги опфаќа во некоје рака речиси сите останати, сепак, insistирањето на останатите критериуми ја изразува заправо специфичноста на литературата за деца." /30, 13/ Аспектот на уметничкото во поезијата за деца го истакнува и И. Жан: "Таа /поезијата/, го губи на овој начин своето вистинско лице и сигурно својата основна функција која што е како и на секој уметнички израз, да овозможи пред сè едно непредвидливо задоволство што не ќе биде однапред програмирано, што не ќе зависи од нечија добра волја и од убави теорији." / А како тој избор може да ја проценира читанката многу сликовито покажува Е. Ветелхајм: "Во овие книги животот е само редица пријатни дејности од нејлесен вид. Не постојат искрени спорови во читанките. Никој не е гневен, никој не е нападат, никој не мора да страда... Ако детето нешто го чита го сфати сериозно, тоа нестанено ќе почувствува и

дека сопственото семејство му е ужасно... Штом детето научи да чита доаѓа до сериозни конфликти. Се здобива со впечаток дека дома нешто не е во ред, зашто неговото семејство се разликува од луѓето во читанките."/10a,45/ Бетелкајм го збоострува проблемот додека што вели дека јунаците во текстовите се толку "сладникави што ниедно дете не може со нив да се идентификува."/10a,47/ Тука се споредува нешто многу значајно по во негативна смисла. Ако во тие први контакти со литературата /преку поезијата за деца, со поезијата воопшто/, децата добијат поттици за една интелектуална ориентација кон книжевното дело како кон извор на создавање, тие воопшто ќе ја пронајат својата врска со литературното уметничко творештво. Зашто, гносеолошкиот принцип во литературата, иако непобитен, не е онаа *differentia specifica* што суштински го определува и самото книжевно дело, а и односот на реципиентот кон него. Затоа прашањето на изборот на песните за деца во читанките, особено во иницијалното школување е нешто колку навидум едноставно, толку и деликатно, особено со оглед на можните последици. Тука би додале уште дека начинот на избирање текстови во читанките се однесува на дела како од македонските така и од југословенските и од странските автори. И пак ќе подвлечеме дека составувачите на читанките вака се насочуваат и заради барањата на наставните програми.

Причините за оваа состојба можат да се бараат на повеќе страни. Ги се чини дека овие неколку причини се најсуштествени. Прво, очигледно е дека при составувањето на читанките ниту како автори, а ретко како рецензенти, се ангажи-

раз¹ специјалисти за детска литература /можеби и поради дефини-
 тарноста на тој стручен кадар/. Ангажирањето на тој вид кадри
 - професори, критичари, естетичари - сигурно во читанките би
 резултирало со избор на поетски твореби за деца што ќе базира
 врз поширок увид и во македонската и во литературата за деца
 воопшто. Второ, составувачите на читанките како да немаат до-
 волно доверба во можностите на учителите да ги посредуваат
 пред децата и оние текстови што се послоевити, подлабоки, со
 посредно искажана порака и носита. Трето, во читанките не се
 води доволно сметка за основните задачи што треба да се постыг-
 нат со застапувањето на поетски текстови - естетското воспит-
 вање да се заснива врз естетски релевантни текстови. Впрочем,
 тоа е искажано и во концепциите за создавањето на читанките,
 но во нив недоволно се чувствува едно такво настојување.
 Четврто, во нашата култура уште се само на почетно ниво осно-
 вните напори за креативно преведување на капиталните дела од
 литературата за деца од одделните национални литератури. Тоа
 условува и една малку изолирана свест за вредностите на оваа
 литература воопшто, па и во поглед на уметничкото и естетското
 ниво на нашата современа поезија за деца. Нето, критиката
 на литературата за деца уште нема изградено една вредносна и-
 ерархија на делата за деца, па и на поетските дела наменети
 на децата, што, секако, напорот на авторите на читанките го
 усложнува и го прави во извесна мера пионерски - со сите сво-
 бости и ризици што еден таков статус може да ги донесе.

Сепак, од нашите анализи може да се види дека
 во читанките од I до IV одделение има поетски остварувања

од македонски автори што несомнено имаат одредени естетски вредности, на дедо и изворедо пројавени, како во поглед на самата поетска реализација така и во поглед на нивната годност за воспитно-образовната работа. Во нашите анализи посебно се задржавме врз тие примери. Во одредени случаи укажуваме на слабостите на одделни поетски дела не само од аспект на нивната незадоволителна поетска реализација, туку и од аспект на нивната негодност за воспитно-образовната работа.

Главите согледувања во врска со збирките не само од современи македонски автори предвидени со училишните документи можеме да ги сумираме на два нивоа - како конкретна укажувања на состојбата во поглед на воспитните можности на тие книги, на нивната тематско-мотивска и содржинска особено мошност и во поглед на нивната годност за воспитно-образовниот процес и достапноста за одделните возрасти на децата. Се разбира дека најпрво и пред сè ја имавме предвид естетската вредност на поетските збирки. Примерите што ги истакнавме во врска со поетските збирки "Насмеани капки" и "Од лав до страв" цврсто го документираат гледиштето што во поглед на дедо тирните изданија за првите четири одделенија од основното училиште ќе го истакнеме како предлог. Ни се чини дека практично да се земаат за лектира поетски и прозни книги од наши и од други автори нема секогаш добра и резултатна завршица. Иако има книги конципирани како ценост, на пример "Несена зборна" од Р. Подгорец, во практиката на креаторите на лектирата во основното училиште се спроведува еден став во принцип да се застапуваат одделни книги од наши творци. Покажавме дека таа практика честопати е нецврста. Иако книгите за деца "Насмеани капки" и "Од лав до страв" цврсто го документираат гледиштето што во поглед на дедо тирните изданија за првите четири одделенија од основното училиште ќе го истакнеме како предлог. Ни се чини дека практично да се земаат за лектира поетски и прозни книги од наши и од други автори нема секогаш добра и резултатна завршица. Иако има книги конципирани како ценост, на пример "Несена зборна" од Р. Подгорец, во практиката на креаторите на лектирата во основното училиште се спроведува еден став во принцип да се застапуваат одделни книги од наши творци. Покажавме дека таа практика честопати е нецврста.

ани капки" и "Од лав до отров" имаат несомнени естетски вредности, тие не одговараат на возраста на децата на кои им се наменети. За некои одделенија од нив може да се направи годен потесен избор. Идејата што ја застапуваме е токму во тоа: треба да се прават избори од нашите најистакнати автори за деца, а исто така и избори од југословенски и светски автори. Со тоа би се добило: прво, значително поодмерено одбирање на текстовите според развојното ниво на одделни возрасти, второ, песните би се одбирале и според тематско-содржинската годност за воспитно-образовната работа; трето, би се предметило многу поуспешно барањето текстовите застапени во лектирните изданија да имаат определено естетско ниво во поглед на литературно-уметничката реализација. Тука би го истакнале мислењето и на Ж. Хуг, кој за изборите во антологиите вели: "Треба да се представат што поголем број поети со што поголем број песни, за да може секое дете да го најде оној што говори на нивото на неговата интелигенција и на нивото на неговата сензибилност." /75, 1

На мислење сме дека изборите би требало да поминат низ постапка со која се соочуваат учебниците за основното и за насоченото образование: определување на автори на изборите со повик или преку конкурс и определување компетентни рецензентски комисији, со тоа што досегашните инстанци коишто се занимаваат со определувањето на лектирната /РЗ За унапредување на образованието и воспитувањето, Републичкиот педагошки совет/ и натаму би останале компетентни за крајниот список на лектирните книги а целата постапка би ја воделе издавачите. Ова го излагаме раководени од сознанието за значењето на лектирните книги - во поглед на изборот, опременоста, годноста - за добли

жувањето на книгата кон детето. Д. Огњановиќ истакнува повеќе димензии на значењето на лектирата: "Лектирата воопшто, а за малите деца посебно подразбира некоку значајни антрополошки и етички категории на пројавување: играта, работата, борбата, љубовта, патриотизмот, интернационализмот, оптимизмот и сл. Во неа од особено значење е почитувањето на детската личност и на насочувањето на ученикот кон тие вредности без таторство, вулгаризација и принуда... Кога се работи за ученици од младата училишна возраст тешкотиите при изборот на лектирата се испречуваат и од аспектот на возрастните можности и од позициите на погрешните претстави за литературата со наменска природа."/130,36-37/ М. Црнковиќ, говорејќи за естетските вредности на лектирата кажува дека "Лектирата поаѓа од широкото и детално проучување на литературата, во овој случај во прв ред на детската, а исто така и од широкото и детално проучување на детето, на неговите потреби, желби, способности, наклонетости и ограничености. Таа поаѓа од почитувањето на литературата и од почитувањето на детето."/29, 19/ Заради сериозноста на изборот на лектирни книги во основното училиште ќе го посочиме и гледиштето на З. Турјачанин околу критериумите за избор на лектирата. Таа ги истакнува овие значајни критериуми: "а/Естетскиот, б/педагошко-психолошкиот, ц/образовно-воспитниот, идејниот, критериум, д/критериумот на роднокрајноста и заедништвото, како и е/избор од репрезентативните дела од светската книжевност."/182,62/ Говорејќи за воспитно-образовниот критериум З. Турјачанин истакнува: "...литературата

за деца, со севкупноста на своите книжевни и вонкнижевни факти, не дејствува само на естетски план, не дава само уметничко уживање, туку се рефлектира и на воспитно-образовно поле, тоест едновременно дејствува врз целокупниот мисловно-емотивен и волев хабитус на детето, на формите и можностите на неговото интелектуално, естетско, морално, социјално, со еден збор човечко изградување. Моментот на воспитноста никако не значи негово истакнување над другите книжевно-уметнички чинители на делото..." /182, 66/

Кога говориме за сериозноста со која треба да се пристапува кон изборот на текстови /прозни и поетски/ што ќе ги опфатат книгите за лектира во основното училиште и читанките за таа возраст имавме предвид и некои аномалии во практиката. Чест е случајот еден поетски /или прозен/ текст да се најде во читанките за некое одделение - а тој е веќе опфатен во лектирните книги. Има не ретко случаи текстови од наши автори да се, да речеме, во читанките за едно одделение а тие да бидат опфатени со лектирата од погорните одделенија, или обратно. Изборот мора да подразбере и една синхронизација на работите и крајна упатеност на составувачите.

Во завршните согледувања ги сумираме овие конкретни предлози коишто се кристализираа како сознание од резултатите на истражувањето, зашто сметаме дека нашиов труд има основа да повлијае и врз менувањето на педагошката практика

во подрачјето што беше предмет на нивното интересирање.

Сепак, ќе изнесеме и некои огради. Изшиве предлози се засниваа врз едно теоретско-емпириско истражување со ограничен домет. Тоа не може да одговори на сите сложени прашања што се поставуваат во едно така чувствително подрачје за кое што досега немало систематски научно фундирано истражување. Недостасуваат истражувања и вреднувања и на квалитетите /содржинските, дидактичко-методските, ликовно-техничките итн./ на читанките и лектирите изданија за основното училиште. Мораме да нагласиме дека овие истражувања се неопходни за потпомошното унапредување на воспитно-образовната работа во основното училиште во подрачјето на мајзиниот јазик и литературата. Е, не само во сферата на училиштето, туку воопшто, затоа сметаме дека доволно укажавме колку значење има книгата за детето. Тука пред сè ќе укажаме на потребата од испитување на вистините на децата за одделни литературни жанрови, посебно во подрачјето за деца, на откривање на ставовите и мислената на претставниците што работат со деца од I до IV одделение и ги користат читанките и лектирите предвидени за тие одделенија, на пенатувачево не мислената на библиотекарите, на родителите за здивитетот на нивните деца за литературата и на други фактори коишто ја посредуваат книгата во домаќинството на децата. За потребата од испитувањето на ова подрачје и за неговата комплексност гледаме и Ј. Пагачник со едно концизно ниво на проблематизација: "Проблемот на литературата за деца е помне сложен и актуелен. До него се вкрстуваат нивни и димензии кои, кога би биле разработени како што не се, би можеле да кажат многу битни нешта за психологијата на читателите, за дидактичко-методската прилагоденост на наставата и, што не е малку, за квалитетот на наставата."

уметничкото творештво воопшто." /144, 23/

Доколку, со нашиот труд можеме да придонесеме за унапредувањето на тие неопходни истражувања, мислиме дека трудот јасно ја покажува таа неопходност, ќе сметаме дека на извесен начин тој остварил и една од поставените цели.

Бидејќи ги нашите анализи на одделни книги и на одделни песни, се стремевме да придонесеме, во рамките на можноста, и за методиката на наставата по мајчин јазик во основното училиште, поаѓајќи од становиштето дека основното прашање на наставата се состои во систематско и промислено анализирање на литературните текстови. Се трудевме да дадеме некои парадигматични анализи коишто ќе бидат од корист за наставниците кои ја имаат и најголемиот одговорност и заслуга во подобрувањето на книгата до детето.

З а к л у ч о ц и

Литературата за деца најнапред се јавува како потреба на педагошката практика. Уште во античкиот период се употребува^{како} корисна литература за поука и воспитно насочување. Тој феномен има свој развiток во кој откриваме две корелации: 1. во однос на свеста на литературата за самата себе /литературната теорија, литературната критика/ и, 2. во однос на сфаќањата во теориите за воспитанието и образованието, тоест развiтокот на педагошката мисла.

Денешните сфаќања литературата за деца ја определуваат како уметничко творештво коешто има автентични вредности чијашто автономност се остварува во рамките на специфичностите на публиката на која и е наменето. Педагошкиот приод кон литературата за деца денес се заснива врз истите претпоставки. Од една страна литературата за деца се согледува како автентично уметничко творештво, а од друга, се води сметка за интересите и можностите на децата од определена возраст.

Литературата за деца како специфичен вид јазичко уметничко творештво на возрасните им го открива на децата богатството аспекти на нивниот детски свет, определувајќи го

и како дел на целокупниот живот. Таа им го збогатува поимањето за светот, им го отвора светот на фантазијата, но, на посебен начин им го интимизира и светот на реалното преку изнијансираното чувство за етичките вредности, преку откривањето на емотивното, хуморното, мисловното.

Иако лимитирана со возрастните можности на децата, литературата им дава први упатувања во јазикот, преку кој уметничко се транспонира светот, им дава задоволство и игра.

Книгата за деца /и поезијата за деца/ е близок, интимен свет во кој детето се вживува, наоѓа личности со кои се идентификува, се запознава со блиските и далечните предели, го открива во себе она што во тој свет му се одредува како лично доживување. Во книгата детето наоѓа собеседник, раскажувач, поттикнувач, водач, пријател.

Детето песната /доколку е таа естетски вредна/ ја прифаќа спонтано, како дел од својот свет. Но ^{сега} детето не може, ~~само~~ самото да го открива тој свет, во сите нијанси, низ сета негова богата и разновидна појавност.

На сите што ја посредуваат книгата кај детето обврска им е, поаѓајќи од неговите можности и интереси, да му ја откриваат книгата /поезијата/, низ одбирот и препораката, низ толкувањето, воведувајќи го постапно детето во комплексноста и длабочината на нејзиниот свет. Сите посредници: семејството, училиштето, библиотеката, издавачите, креаторите на радио и ТВ емисиите од литературната област, на филмските и театарските претстави за деца, илустраторите на детската книга.

усогласено да работат за доближувањето на книгата до детето.

Од крајот на втората светска војна литературата за деца несомнено доживува забрзан развој, во светски рамки. Тој период се совпаѓа и со појавата и развитокот на современата македонска литература за деца.

Современата македонска литература за деца, како и современата македонска литература воопшто, своите специфични почетоци ги остварува надоврзувајќи се на народното усно творештво, кое во својата ризница со векови негуваше родови блиски до можностите и потребите на децата: бајката, анегдотските приказни, успивалките, редалките, чинувалките.

Поезијата за деца спецификите на својот жанр ги остварува во јазикот. Таа е исказ од лапидарен вид во кој значењата се кондензирани, а звучната димензија на делото /ритмичката структура, римите, алитерациите, асонансите/ е атрактивна. Таа допира до детето со игрите на зборови, со впечатливоста на поетските слики, со преплетот на значењата и звучењата.

Современата македонска поезија за деца, придружена кон тие општи поетички ориентации на денешнава поезија за деца, како и сите национални поезии, има одредени специфики. Таа е, пред сè, блиска до природата, до животинскиот свет заради тоа што современите македонски писатели за деца природата ја носат како дел од сопственото детство. Нејзиниот јазик се напојува од изворите на народното творештво, но нејзината општа ориентација сè повеќе се поместува кон светот на детето од градот, на неговиот специфичен амбиент.

Во современиата македонска поезија за деца, и во оној најзин дел застапен во читанките и лектирните изданија за основното училиште од 1 до 1. одделение, има дела со изразити уметнички вредности и ^{дава} дава можности за воспитно влијание кај децата од 7 до 10 годишна возраст. Во поетските дела, главно, се содржани изразни и тематско-мотивски елементи соодветни на нивото на развитокот на децата од 7 до 10 годишна возраст. Сознајните, емотивните и психолошките карактеристики на децата од таа возраст што го опфаќа средното и доцното детство, се менуваат, главно, од интересот за фантастиката кон интересот за реалноста на околниот свет и за далечните, непознати предели, луѓе и настани, во просторна и временска смисла. Во песните што ги анализираме ги откривме спомнатите можности за воспитно-образовна работа на сите посредници на релацијата дете-книга.

Методолошкиот пристап во истражувањето на воспитните можности на поезијата за деца во основното училиште е мошне суптилен и сложен. Во остварувањето на воспитните можности од посебно значење е на кој начин делото ќе се толкува кај децата. Неопходно е посредувачите да ги откријат најнапред за себе, сите слоеви и аспекти на делото и да ги водат децата кон откривањето на оние значења, содржини, пораки и поенти коишто на децата ќе им ја збогатуваат личноста на естетски, интелектуален морален план.

Во нашата анализа дојдовме до резултати коишто покажуваат дека при откривањето на воспитните можности на поезијата за деца поетските дела се најгодни за естетското воспитување на децата, за интелектуалното и моралното воспитување, а сосема се скромни во физичкото воспитување.

Откривме дека тој редослед е условен од можностите и интересите на децата од 7 до 10 годишна возраст и од самата природа на поетското творештво.

Во текот на истражувањето констатиравме дека во сферата на откривањето на воспитните можности на литературата /поезијата/ за деца постојат редица отворени проблеми од потесен и поширок карактер. Ќе ги истакнеме најсуштествените. Во Македонија поезијата за деца сè уште се користи во рамките на програмските барања на наставата по мајчин јазик и на другите наставни предмети како извор на сознајни елементи. Во читанките освен поетски текстови со изразити естетски вредности се застапени и стихувани текстови со чисто "дидактичка" намена. Практиката во лектирните изданија да се препорачуваат одделни стихозбирки треба да се надмине со специјално и компетентно составени избори од поезијата/ прозата/ на најистакнатите македонски, југословенски и светски писатели за деца. Естетските вредности, содржинските, тематските, мотивските елементи на песните како и дидактичко-методските вредности на текстовите треба да бидат предмет на научни истражувања. Се забележува дефицитарноста на истражувања со кои ќе се откријат интересите на децата за одделни видови и жанрови на литературата за деца со одредени тематски и содржински ориентации. Тоа е случај и кај нас и во светот. Критиката на литературата за деца уште не е афирмирана како дејност што ќе воспоставува една хиерархија на вредностите на литературните дела за деца. Проблематиката на истражувањето на воспитните можности на литературата и на уметничкото творештво воопшто е од интердисциплинарен карактер и бара усогласен прис-

тап на повеќе научни дисциплини /литературната наука, педагогичката, психологијата, естетиката, етнографијата, теоријата на комуникациите со сите нивни релевантни подрачја/. За постигнувањето на тоа е неопходен и свесно организиран напор на пошироката општествена заедница.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Abbadie-Clerc, C., et autres, Les livres pour les enfants, Paris, Les éditions ouvrières, 1977.
2. Alečković, M. Pet godina izdavačke delatnosti za decu kod nas, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.1, 1969.
3. Alphaudéry, H.G. et Zazzo, R./Sous la direction/, Traité de psychologie de l'enfant, Paris, P.U.F., 1970.
4. Арсовски, Г., Пребрени поетски - антологија на македонската поезија за деца, 1971 год - Скопје, РИ "Радивој Тирпанов" - Змајеве децје игре - Скопје, 1975.
5. Атанасовски, Л., од нон до страв, /лектира за II одделение/, Култура, Скопје, 1972.
6. Bamberger, dr R., Tokovi moderne dječje književnosti, Zagreb, Umjetnost i dijete, 11-12, 1971.
7. Ballet, T.Z., La littérature pour la jeunesse aux Etat-Unis, Paris, Europ^z, N° 165-166, 1968.
8. Balog, Z., Zlatna knjiga svjetske poezije za djecu, Zagreb, Matica hrvatska, 1975.
9. Bay, A., Dječja književnost, Zagreb, Umjetnost i dijete, God.IV br.23
10. Bettelheim, B., Psychanalyse des contes de fées, Paris, Robert Laffont, 1976.
- 10^a Bettelheim, B., Naša deca mali idioti, Novi Sad, Detinjstvo, br. 1- 2, 1982.
11. Betten, L., Le livre pour enfants en Allemagne, Paris, La Revue des livres pour enfants, No 81-82. 1981.
12. Binder, I. Humor u dječjim knjigama, Zagreb, Umjetnost i dijete, Godina III: br. 13.

13. Binder, L., Humor u dječjim knjigama, Zagreb, Umjetnost i dijete, Godina III, br. 16-17,
14. Бјелински, В.Г., Изabrana педагошка дела, Београд, Синдикат просветних радника Југославије, 1950.
15. Boufomme, C., Attention, poésie, Paris, La revue des livres pour enfants, No 91, juin, 1983.
16. Bonhomme, C., Le livre pour enfants dans la vie en Angleterre, Paris, La revue des livres pour enfants, No 70, 1979.
17. Bron, c., Lire en classe, Paris, Magnard, 1971.
18. Цацков, д-р Д., Литература за деца и младина, Скопје, НИО "Просветен работник", Скопје, 1982.
19. Caputo, M., Guide de lecture/ De quatre à quinze ans/, Paris, L'école et la Nation, 1967.
20. Caradek, F., Histoire de la littérature enfantine en France Albin Michel, 1977.
21. Chaloupka, O., Czech literature for children, Prague, Dilia, 1980.
22. Charpentreau, J., Enfance et poésie, Paris, Les éditions ouvrières, 1972.
23. Charpentreau, J., Poèmes d'aujourd'hui pour les enfants de maintenant, Paris, Les éditions ouvrières, 1973.
24. Chombart de Lauwe, M. J., Le héros dans la littérature pour la jeunesse, Paris, Europe, nov. - déc. 1968.
25. Chombart de Lauwe, M. J., Un monde autre: l'enfance, Paris, Payot, 1979.
26. Clark, L., Poetry and children, New-York, Children's literature in Education, Volume 9, No 3, 1978
27. Cosem, M., Le pouvoir de la poésie / Sous la direction/, Paris, Casterman, 1978.

28. Crnković, M., Dječja književnost, Zagreb, Školska knjiga, 1971.
29. Crnković, M., Estetske vrijednosti lektire i delikatnost prvog kontakta djeteta s knjigom, Novi Sad, Detinjstvo, br.2, 1976.
30. Crnković, M., Problemi i kriteriji u vrednovanju dječje književnosti, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.13, 1973.
31. Crnković, M., Sto/i nešto/ godina hrvatske dječje književnosti, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.18, 1971.
32. Cvitan, D., Hrvatsko pjesništvo za djecu, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.32, 1974.
33. Cvitan, D., "Kakva poetika-takva i poezija", Zagreb, Umjetnost i dijete, br. 21, Godina 14 .
34. Cvitan, D., Osobitosti kritike književnosti za djecu, Zagreb, Umjetnost i dijete, br. 9-10, 1970.
35. Cvitan, D., Prava i lažna fantastika, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.3, 1969.
36. Cvitan, D., Vječnotraž - antologija hrvatskog pjesništva za djecu, Novi Sad, RU "Radivoj Ćirpanov", 1975.
37. Čalenić, M., Književnost za decu, Beograd, Interpres, 1975.
38. Данојлић, М., Наивна песма /Сгледи о дечјој књижевности/ Београд, Полит, 1976.
39. Данојлић, М., Онда поток, онда цвет, Нови Сад, РУ "Радиојој Ћирпанов"-Змајеве деџје игре, 1973
40. Danset-Léger, J., L'enfant et les images de la littérature enfantine, Bruxelles, Pierre Mardaga, 1980.

41. Darton, H., Children's books in England, Cambridge, Cambridge University Presse, 1970.
42. Debesse, M./ Sous la direction/, Psychologie de l' enfant de la naissance à l'adolescence, Paris, Arman Colin, 1970.
43. Делчев, д-р Г.-Јанушева, Д., Прва читанка, Скопје, Просветно дело, 1985.
44. Despinette, J., Enfants d' aujourd' hui, livres d'aujourd'hui, Tournai, Casterman, 1972.
45. Dete, sreća, literatura, priredila Srdić - Živanović, B., Novi Sad, Detinjstvo, br.3-4, 1983.
46. Детска литература, сборник, Софија, Народна младеж, 1976.
47. Детска литература, сборник, Софија, Народна младеж, 1977.
48. Développer l' habitude de la lecture, Paris Unesco, 1975.
49. Димитријевић, Р. Проблеми наставе књижевности и матерњег језика, I, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, 1972
50. Drugovac, M., Književnost za decu - kritika književnosti za decu: mogućnosti i perspektive, Novi Sad, Detinjstvo, br.1, 1977.
51. Drugovac, M., Makedonska književna kritika i makedonska dečja književnost, Novi Sad, Detinjstvo, br.4, 1978.
52. Drugovac, M., Makedonska književnost za decu u 1974. i 1975. godini, Novi Sad, Detinjstvo, br.3, 1975
53. Друговац, М., Македонски писатели за деца, Скопје, Македонска книга, 1975.
54. Dubois, R., Les livres pour tous, Paris, Magnard, 1977.

55. Dundin, J., Poezija detinjstva, Novi Sad, Letinjstvo, br.1, 1977.
56. Durand, M., Le livre d' image, Paris, Buletin d' analyses de livres pour enfants, No 13, 1970.
57. Escarpit, E., Dans le monde, Paris, Europe, nov.-déc., 1979.
58. Escarpit, E., La littérature d' enfance et de jeunesse, Paris, P.U.F., 1981.
59. Escarpit, E., La littérature d' enfance et de jeunesse - esquisse d' une problématique, Paris, La littérature générale et comparée, 1978.
60. Escarpit, E., L' enfant et les media au Japon/ Livre, presse et TV, Talence, Nous voulons lire, No 54 et 55 , avril- juin 1984.
61. Escarpit, R., Sociologie de la littérature, Paris, P.U.F., 1978.
62. Eyre, F., British children' s books-in the Twentieth Century, London, Longman, 1971.
63. Gamarra, P., La lecture: pour quoi faire?, Tournai, Casterman, 1973.
64. Gategno, J., La fantaisie anglaise, Paris, Buletin d' analyses de livres pour enfants, No 30, 1972/73.
65. Goucheron, J., Enfance et poésie, Paris, Europe, nov.-déc., 1979.
66. Geselle, A.- Ills, F.L., Child development, New York, Harper and Row, 1949.

67. Give children the best, International conference of writers, theoreticians of literature for children and young people, Looriš, 22-25 september, 1970.
68. Grafenauer, N., Pokušaj teoretskog definisanja poezije za decu, Novi Sad, Detinjstvo, br.1, 1975.
69. Grafenauer, N., Suncekrat na ramenu - antologija slovenačke poezije za decu, Novi Sad, KU "Radivoj Ćirpanov", 1975.
70. Hadfield, J.A., Childhood and Adolescence, London, Penguin books, 1971.
71. Hazard, P., Les livres, les enfants et les hommes, Paris, Hatier, 1967.
72. Held, J., Les racines profondes de l'écriture, Paris, Dialogue, No 14-15, 1974/1975.
73. Held, J., L'imaginaire au pouvoir, Les éditions ouvrières, 1977.
74. Hill, J., Children are people, London, Hamilton, 1973.
75. Hugue, J., Malincam, Faire autre chose que des anthologies sans imagination, Paris, La revue des livres pour enfants, No 91, 1983.
76. Iarizović, M., NOV u djelima lektire, Novi Sad, Detinjstvo, br.2, 1976.
76. Идризовиќ, М., Јанршова, Ј., Осврт врз развојот на македонската литература за деца, тпд, Мено, бр.1, 1985.
77. Jan, I., La littérature enfantine, Paris, Les éditions ouvrières, 1984.

78. Јаневски, С., Чини и жолти /лектира за III одделение/, Скопје, Здружени издавачи, 1978.
79. Јанушева, Д., Стојановски, П., Јанушев, М., Читанка за II одделение, Скопје, Просвета дело, 1985.
80. Jean, G., Les enfants et la culture vecue, Paris, Buletin d' analyses de livres pour enfants, La joie par les livres, No 31, 1973.
81. Jean, G., L' enfant et la poésie, Paris, Europe, nov.-déc. 1979.
82. Jean, G., Les pouvoir des contes, Tournai, Casterman, 1981.
83. Jean, G., Lectures de la poésie, Paris, Editions Saint-Germain de Près, 1980.
84. Jeanne, M., L' imaginaire de l' enfant - Les Contes, Paris, Fernand Nathan, 1976.
85. Jocić. M., O nekim morfo-semantičkim karakteristikama poesije namenjene deci, Novi Sad, Detinjstvo, br.3, 1975.
86. Jolibert, J. et Gloton, R., /sous la direction/, Groupe française d' Education nouvelle, Pouvoir de li re, 1975.
87. Jose, M., Un monde autre - l' enfance, Paris, Payot, 1979.
88. Kajan, J., Psihologija teme u dječjoj pjesmi, Zagreb, Oko, br.344, god.XIII, 1985.
89. Kapidžić-Hadžić, N., Od Zmaja do Viteza, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1970.

90. Kenneth, K., Les couleurs des vieilles, Paris, Casterman, 1978.
91. Ketig, T., Nove tendencije u poeziji za decu, Novi Sad, Detinjstvo, br.2-3, 1970.
92. Kovačević, B., Slika kao način mišljenja pesnika i sredstvo pesničkog izraza, Novi Sad, Detinjstvo, br.3-4, 1984.
93. Koutin, J., Moderni tokovi estetskog odgoja i književnosti, in Moderni tokovi u pedagoškoj znanosti, Zagreb, Skolska knjiga, 1971.
94. Критика књижевности за децу /група аутора/, Нови Сад, Змајеве децје игре, 1972.
95. Kulušić, A., O izdavanju knjiga za djecu i omladinu, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.18, 1971.
96. Куноски, В., Зајче Безопасче /лектира за I одделение/, Скопје, Култура, 1972.
97. Куноски, В., Претпразнични вечери /лектира за IV одделение/, Скопје, Македонска книга-Наша книга, 1975.
98. La discussion au Colloque Franco-soviétique, Paris, Europe, No.465-466, 1968.
99. La littérature d'enfance et de jeunesse dans le monde, Bordeaux, Université de Gascogne, Nous voulons lire /numéro special/, 1979.
100. La littérature enfantine et juvénile, Sèvr^es, Les amis de Sèvr^es, No 1, 1972.
101. Lickeing, M.J., An introduction to children's literature,

Columbus-Ohio, Charles E. Merriell Publishing Company, 1975.

102. Livingston, M.C., The child as poet: myth or reality?
Boston, The Horne Book magazine, juin, 1984.
103. ^uVgli, A., Problemi povijesti književnosti za djecu, Zagreb,
Umjetnost i dijete, god.IV.
104. Mareuil, A., Littérature et jeunesse d'aujourd'hui, Paris,
Flammarion, 1971.
105. Mareuil, A., Le livre et la construction de la personnalité
de l'enfant, Tournai, Casterman, 1977.
106. Marinnet, A., Dans les pays ^{de} langue Allemande, Paris, Buletin
d'analyses de livres pour enfants, No 30, 1972/1973.
107. Марјановиќ, В., По просторот на свежината, Скопје, Наша книга,
1972.
- 107a. Марјановиќ, В., Говорот на детството, Скопје, Наша книга, 1971.
108. Marjanović. V., Dečja književnost u književnoj kritici, Beograd,
Savremena administracija, 1982.
109. Marjanović, or V., Iz naše i strane književnosti za decu,
Beograd, IŠRO "Privredni finansijski vodič", 1981.
110. Marjanović, V., Tokovi i dileme kritike književnosti za decu,
Zagreb, Umjetnost i dijete, br. 9-10, 1970.
111. Марјановић, В., Моје дете и книга, Београд, Наша книга, 1962.
112. Marković, M., Pristajanje na igru, Novi Sad, Detinjstvo,
br.1, 1976.
113. Marković, S. Ž., Zapisi o književnosti za decu, Beograd,
Interpres, 1971.

114. Massepain, A., Où en est la littérature pour la jeunesse. Paris, Livres jeunes aujourd'hui, No 10, 1980.
115. Matsui, T., Le Japon et le livre d'images, Paris, La revue des livres pour enfants, No 64, 1978.
116. Мицковиќ, П., Детето и литературата за деца, Скопје, Македонска книга, 1985.
117. Milarić, V., Decje jezičko stvaralaštvo, Novi Sad, Kulturni centar, 1969.
118. Миларић, В., Детинство - поезија, Нови Сад, Змајеве децје игре, 1975.
119. Milarić, V., Interpretacija dečje pesme, Sarajevo, Svetlost, 1975.
120. Milarić, V., Nova srpska dečja poezija, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.9-10, 1970.
121. Milarić, V., Signali sunca - tekstovi o dečjoj poeziji, Irig, Srpska čitaonica i knjižnica Irig, 1977.
122. Milarić, V., Zapisi o dečjem pesništvu, Novi Sad, Detinjstvo, br.3, 1979.
123. Миларић, В., Зелени брегови детињства - антологија српске поезије за децу, Нови Сад, БУ "Радиојој Трипанов", 1975.
124. Митровић, др Д., Савремени проблеми естетског васпитања, Београд, Завод за издавање уџбеника СРС, 1968.
125. Наумчески, П., Седумдесет цветови /лектира за IV одделение/, Скопје, Македонска книга-Наша книга, 1975.
126. Nedeljković, L., Radović, M., Umetnost тумачenja poezije, Beograd, Nolit, 1975.

127. Novotni, J., Razmišljanja o dečjoj književnosti u Nemačkoj Demokratskoj Republici, Novi Sad, Detinjstvo, br.1, 1978.
128. Oblak, D., Riječ-dvije o "korisnoj literaturi", Zagreb, Umjetnost i dijete, br.1, 1969.
129. Oblak, B., "Riječ nezadovoljnika", Zagreb, Umjetnost i dijete, br.21, god.IV.
130. Ognjanović, D., Lektira u funkciji vaspitanja, Novi Sad, Detinjstvo, br.2, 1976.
131. O Ruskoj i Sovjetskoj književnosti za djecu, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.23, god.IV.
132. Patte, G., Laissez-les lire!, Paris, Les éditions ouvrières, 1978.
133. Patte, G., L'art des livres japonais pour les enfants, Paris, La revue des livres pour enfants, No 64, 1978.
134. Павловски, Ј., Мишо, ишо, шо, о, Скопје, Кисла, 1972.
135. Pedagogija 1, Grupa autora, Matica Hrvatska, 1968.
136. Pédagogie et lecture, dirigée par, Lubois R., Paris, Magnard - Editions l'Ecole, 1978.
137. Péju, P., La petite fille dans la forêt des contes, Paris, Robert Laffont, 1980.
138. Pickering, J., The function of Criticism in Children's literature, New York, Children's literature in education, Vol 13, No 1, 1982.
139. Piskounov, C., L'opinion d'un éditeur, Paris, Europe, No. 465-466, 1968.

140. Подгорец, В., Антологија на современата македонска поезија за деца, Скопје, Епоха, 1968.
141. Подгорец, В., Весела азбука, Лектура за I одделение, Скопје, Наша книга, 1973.
142. Подгорец, В., Сопатници на детството, Скопје, И.П.О. "Просветен работник", 1972.
143. Poezija za decu u osmoj deceniji, Novi Sad, Detinjstvo, br. 2, 1981.
144. Pogačnik, J., Problemi decje književnosti, Novi Sad, Detinjstvo, br. 2, 1980.
145. Pogled i sadašnji trenutak književnosti za decu, Okrugli sto, Novi Sad, Detinjstvo, br. 2, 1975.
146. Porter, Adams, B., About books and children, New York, Henry Holt Company, 1957.
147. Pražič, M., Igra i ljubav, Novi Sad, Detinjstvo, br. 3, 1981.
148. Pražič, M., Igra kao sioboca, Novi Sad, Zmajeve dečje igre, 149, 1971.
- Prelevič, R., Poetika dečje književnosti, Mostar, Prva književna komuna, 1970.
150. Problemi čitanja na maternjem i stranom jeziku - Okrugli sto, Institut za pedagoška istraživanja, 1974.
151. Rosandić, L., Pedagoški pristup poeziji, Zagreb, Umetnost i dijete, br.18, 1971.
152. Rosandić, L., - Šicel, M., Pristup nastavi književnosti, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1970.
153. Rose, C., - Touati, L., L'atelier de lecture, Paris, Magnard, 1975.
154. Rosenberg, F., La rhanille dans les livres pour l'enfants, Paris, Magnard, 1976.

155. Ruffault, C., Le livre à la Maison des enfants, Paris, La revue des livres pour enfants, No 65, 1972.
156. Rupnik, V., - Nešić, B., Olovka piše srcem, Beograd, BIGZ, 1974.
157. Schmock, dr P., Dječje knjige i njihov doprinos *internacionálnom* razumevanju, Zagreb, Umetnost i dijete, br.11, 1971.
158. Sermentovicz, H., Šta je ^{je} dječje poezija za decu, Novi Sad, Detinjstvo, br.2, 1980.
- 158a. Seung, K.-O., Psycho-pédagogie du conte, Paris, Fleurus, 1971.
159. Синадиновска, О., Синадиновски, М., Мешиновска, З., Читанка за III одделение, Скопје, Просветно дело, 1984.
160. Синадиновска, О., Синадиновски, М., Јанческа, М., Читанка за IV одделение, Скопје, Просветно дело, 1983.
161. Skok, J., Moderno hrvatsko pjesništvo na temu djetinjstva, Novi Sad, Detinjstvo, br.3, 1979.
162. Skok, J., O funkciji i zadacima kritike u hrvatskoj književnosti za djecu, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.9-10, 1970.
163. Slabý, L.K., Nedavni i sadašnji problemi dječje literature u Čehoslovačkoj, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.1, 1969.
164. Soriano, M., in: Les exigences de l'image dans la livre de première enfance, Paris, Magnard, 1973.
165. Soriano, M., Guide de littérature pour la jeunesse, Paris, Flammarion, 1975.
166. Soriano, M., Književnost za omladinu i njena vaspitna primena, Novi Sad, Detinjstvo, br.2, 1980.

167. Soriano, M., Literatura za omladinu ^{mla} u Francuskoj 1968 godine, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.1, 1968.
168. Soriano, M., Pourquoi l'enfant?, Paris, Europe, nov.-déc., 1979.
169. Спасов, А., Истражувања и коментари, Скопје, Култура, 1977.
170. Спасов, А., Patriotizam u makedonskoj dječjoj književnosti, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.13, 1973.
171. Šolaja, S., En Jougoslavie, Paris, Europe, No465-466, 1968.
172. Sopov, A., Dolazim sa juga, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.3, 1969.
173. Tahmišćić, H., Biti na putu, Novi Sad, Zmajeve dečje igre, 1971.
174. Tahmišćić, H., Zapis o jugoslovenskim književnostima za djecu i omladinu, Novi Sad, Detinjstvo, br.3, 1979.
175. Тарапуза, С., Пасмеани капки, - лектира за II одделение, Скопје, Здружени издавачи, 1980.
176. Ташић, О., Razvijanje kreativne literarnosti djece, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.17, god.III.
177. Timotijević, B., Posleratna srpska poezija za decu, Novi Sad, Detinjstvo, br.3, 1975.
178. Тодоровски, Г., Приличев како детски поет, Скопје, Разгледи, бр.5, 1966.
179. Tourrette, C., L'interêt pour lecture chez les enfants de 6 à 12 ans, Paris, Buletin de psychologie, No 8-10, 1982.
180. Townsend, J.A., Written for children, London, Penquin books, 1974.
181. Tragom dečje pesme, grupa autora, Novi Sad, Zmajeve dečje igre, 1969.

182. Turjačanin, dr Z., Kriterium izbora štiva za domaću lektiru, Novi Sad, Letinjstvo, br.2, 1976.
183. Turjačanin, Z., Preobražaji motiva o suncu i mjesecu u književnosti za decu, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.16-17, god.111.
184. Utidji, M., La production du livre pour enfant, Paris, La joie par les livres, No 70, 1979.
185. Ventura, N., En catalogue aujourd'hui, La revue des livres pour enfants, No65, 1979.
186. Vérot, M., Tendances actuelles de la littérature pour la jeunesse/1960-1975/, Paris, Magnard, 1975.
187. Vitez, G., Ijetinjstvo i poezija, Zagreb, Umjetnost i dijete, br.3, 1969.
188. Vuković, dr N., O prirodi kritike književnosti za djecu i omladinu, Novi Sad, Letinjstvo, br.1-2, 1982.
189. Vuković, dr N., Specifične odlike književnosti za djecu u periodu između dva rata, Novi Sad, Letinjstvo, br.1, 1976.
190. Žlebnik, dr L., Psihologija deteta i mladih, II, Beograd, Delta-pres, 1972.

С О Д Р Ж И Н А

УВОД

I ДЕЛ

ТВОРЕТСКИ ПРИСТАП И ЗАСНИВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Развој, процеси и состојби	
во литературата за деца_____	14
1.1. Развој_____	16
1.1.1. Античко доба_____	17
1.1.2. Среден век_____	18
1.1.3. Просветителство_____	20
1.1.4. Романтизам_____	21
1.1.5. Реализам_____	26
1.1.6. Дваесетти век_____	27
1.2. Нови состојби_____	29
1.3. Некои обележја на современата	
литература за деца во Југославија	32
1.4. Критиката на литературата за деца	37
1.5. Науката за литературата за деца	42
2. Современи аспекти	
на литературата за деца_____	47
3. Сфаќањето дека литературата за	
деца не може да постои како умет-	
ност_____	48
4. Прашањето на насочената уметност	50
4.1. Автономија или хетерономија_____	55
5. Неопходност за естетеско вало-	
ризирање на делата од литерату-	
рата за деца_____	57

6. Посебности на литературата за деца	62
6.1. Содржинска хетерогеност	67
6.2. "Реалноста" на литературата за деца и детето	69
6.3. Хуморниот аспект во современата литература за деца	71
6.4. "Доброто" и "злото" во литературата за деца	74
6.5. Што им значи книгата на децата	76
7. Посебности на македонската литература за деца	80
7.1. Народното усно творештво за деца	81
7.2. Ѕрските на уметничкото и народното творештво	82
7.3. Зачестеност на јунаците од животинскиот свет	87
7.4. Тематиката од НОБ во македонската литература за деца	88
7.5. Влијанието на социјалното потекло на авторите од првата генерација врз видот на литературата за деца	90
8. Специфичностите на поезијата за деца	92
8.1. Значењата во поезијата за деца	94
8.2. Звучењето на поезијата за деца	98
8.3. Поезијата како игра на значењата и звучењата	99
9. Посебностите на македонската поезија за деца	103
9.1. Детето како граѓанин на својот свет	104
9.2. Проблеми на преведувањето на поезијата за деца	106
10. Значењето на факторите што ја посредуваат книгата кај детето	106
-Семејството	109
-Продучилишната установа	111
-Училиштето	112

-Библиотеката	116
-Списанијата за деца	117
-Издавачите	118
-Театарот, радиото, телевизијата и филмот	119
-Илустрацијата	121

II ДЕЛ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражувањето	127
2. Цел на истражувањето	128
3. Задачи на истражувањето	129
4. Хипотеза на истражувањето	131
5. Варијабли на истражувањето	131
6. Дефинирање на основните поими од предметот на истражувањето	132
6.1. Кто е литературата/поезијата/ за деца?	132
6.2. Сознајните, емотивните, психолошките карактеристики на децата од 7 до 10 год	133
7. Методи на истражувањето	139
8. Техники на истражувањето	139
9. Примерок на истражувањето	139

III ДЕЛ

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦА ВО ЧИТАНИЦЕ И ВО ЛИТЕРАТУРАТА ОД I ДО IV ОДДЕЛИНИИ

1. Аспекти на анализата и интерпретацијата	142
2. Мојностите на поезијата за деца во ес- тетското воспитување	156
3. Мојностите на поезијата за деца во ин- телектуалното воспитување	169